

HERMAN POPPELBAUM

Člověk a zvíře

PŘEDMLUVA PŘEKLADATELE

Přeložil jsem Poppelbaumův spis „Člověk a zvíře“ asi 1971 a vydal jej jako samizdat. Již tehdy jsem si povšiml, že v záhlaví 6. německého vydání je sice poznámka, že dílo je „rozšířeno podle současného stavu bádání“, že je však převážná většina citovaných spisů z minulého století nebo z první čtvrtiny století našeho, jen výjimečně z pozdější doby. H. Poppelbaum, v době 6. vydání již velmi starý, prostě nestačil prostudovat ve větší míře literaturu z druhé čtvrtiny tohoto století.

Od té doby, od posledního vydání z r. 1956, bylo jistě učiněno velké množství dalších objevů z oboru paleontologie, srovnávací anatomie, embryologie, nemluvě již o molekulární biologii, genové technice, klonování, atd. z poslední doby. Tyto objevy jsem téměř vůbec nesledoval. Pokud jsem však přece na nějaký narazil, nabyl jsem dojmu, že potvrzují ještě víc Poppelbaumovo pojetí. V principu není tedy jeho spis ani dnes zastaralý, ale potřeboval by doplnit a rozšířit o nejnovější poznatky přírodních věd. Musel by pak vyjít v novém, velmi přepracovaném a rozšířeném vydání. Takový nový spoluautor a pokračovatel Poppelbauma se, pokud vím, nenašel.

Našli se však jiní autoři, kteří zpochybnili velmi podstatně tak zvanou „Darwinovu teorii“, tj. teorii, že se vyšší živočichové (a rostliny) vyvíjeli z nižších a že jediným motorem tohoto vývoje byl boj o život, který prý dával větší šance na přežití těm formám, které byly náhodou výhodněji vybaveny, že tedy není důvodu předpokládat nějaký tvůrčí akt Boha či tvůrčí působení bohů, že pro takový tvůrčí akt či tvůrčí působení není prý ve vědě ani místa. (Vlastní Darwinovy spisy nejsou tak jednoduché; zde označujeme názvem „Darwinova teorie“ spíše jakési zjednodušené a vyhocené pojetí darwinismu.) Mezi těmito autory zpochybňujícími Darwinovu teorii uveďme zejména Phillipa E. Johnsona, jehož spis „Darwin on Trial“ byl – podle 2. vydání z r. 1993 – Přeložen do češtiny a vydán v nakladatelství „Návrat domů“ r. 1996 pod názvem „Spor o Darwina“.

Uveďme z tohoto fundovaného spisu několik citátů: „... pak můžeme učinit závěr, že vědci ve skutečnosti nevědí, jak mohlo dojít k rozsáhlé evoluci,“ – „To, že embrya skutečně kopírují dospělé předcházející formy – např. že lidé procházejí rybím a plazím stadiem – nebylo nikdy podepřeno důkazy a embryologové to zdrženlivě odmítli. (...) Gould si vzpomíná, jak ho této poučce učili ve škole padesát let poté, co ji věda odmítla.“ – „Tlak nutnosti najít potvrzení [Darwinovi teorie] byl tak velký, že vedl k jednomu velkému podvrhu, piltdownskému člověku, kterého představitelé britského muzea horlivě chránili před nepřátelskou prohlídkou, čímž umožnili, aby vykonával po čtyřicet let užitečnou službu při vytváření veřejného mínění.“ – „Darwin připouštěl, že fosilní důkazy vypovídají ostře proti jeho teorii, a tak je tomu i dnes.“

Na str. 129 najdeme věty z prohlášení 22 významných biologů z r.oku 1981; citujeme: „O pravdivosti evoluční teorie nemáme žádný naprosto přesvědčivý důkaz,“ i když máme „ohromné množství indicíí v její prospěch a žádnou lepší alternativu dosud nemáme.“ – Tato „lepší alternativa“ však de facto existuje: anthroposofické vývojové

učení Rudolfa Steinera. – Anthroposofie ovšem netvrdí, že Bůh stvořil všechny druhy včetně člověka za šest dní, přičemž ty dny byly tak dlouhé jako dnešní, a že se od té doby nic podstatného nevyvinulo. Anthroposofie však doplňuje obraz vývoje, jak je doložen fosiliemi, zkoumáním nehmotných předchůdců živočichů i lidí, resp. takových předchůdců, jejichž těla byla sice již hmotná, ale tak měkká, že nemohla nechat fosilní zbytky. Anthroposofie tedy nepopírá vývojová fakta; popírá jen to, že by se vývoj odehrával výhradně v rovině hrubě hmotné a že by jeho jediným motorem byl boj o život. Anthroposofie nepopírá v principu vývojový strom; jeho „kmen“ však umísťuje nad rovinu hmotnou či hrubě hmotnou, což je v souladu s tím, že tento „kmen“ není paleontologicky doložen, ač špičky jeho větví, zasahující do roviny hmotné, mají bezpočet fosilních důkazů.

Dle Rudolfa Steinera je to též pýcha, která brání modernímu člověku říci pokorně s apoštolem Pavlem: „Ne já, ale Kristus ve mně.“ Místo toho říká raději zpupně: „Ne já, ale nejchytřejší zvíře ve mně. Já jsem pánem, nade mnou už není nikdo.“

Představa, že je člověk – zjednodušeně řečeno – „chytrá opice,“ že tedy nebyl „stvořen k obrazu Božímu“ (a znetvořen prvotním hříchem), má ovšem nedozírné morální důsledky: Lidé se začínají jako chytrá zvířata skutečně chovat (nudismus, promiskuita, kriminalita, anarchismus, atd.).

Přestože je tzv. „Darwinova teorie“ více než pochybná, je předkládána jako nezpochybnitelné dogma žákům a studentům státních škol. Tomáš Evan cituje v Respektu 51/1997 např. z učebnice Přírodověda pro 5. ročník ZŠ, s 55.: „... kosterní doklady dokazují, že se člověk vyvíjí asi 15 až 20 milionů let z živočišných předchůdců.“ V téže učebnici najdeme i věty, že „podle bible stvořil prvního člověka Bůh. Mnozí lidé dosud ve stvoření věří. Vědecké poznání však nevystačí s vírou, ale vyžaduje důkazy.“ Požadované „důkazy“ pro Darwinovu teorii de facto chybí; místo nich dostávají žáci závazná dogmata státní víry.

Ministerstvo školství se snaží udusit nestátní školy nebo jim vnutit státní dogmatiku. Boj za svobodné, alternativní školství, včetně školy domácí, je tedy jedním z nejdůležitějších bojů, který je dnes třeba vést. Některé nestátní školy budou ovšem soutěžit se státními jen v tom, jak učinit onu „chytrou opici“ ještě chytřejší. Jiní učitelé budou třeba trvat na tom, že Bůh stvořil svět za šest dní, dní stejně dlouhých jako dnešní, a od té doby že se nic podstatného nevyvinulo. Mohou však být i učitelé, kteří budou mít v pozadí své práce představu, že člověk byl stvořen k obrazu Božímu (a znetvořen prvotním hříchem). – A že také vývoj stále pokračuje; že tedy pokračuje vývoj jejich vlastní, vývoj jejich žáků, a tyto vývojové perspektivy že nebudou ukončeny ani tělesnou smrtí. Právě takové školy jsou jedinou nadějí pro budoucnost! (Pokud se ovšem ještě vůbec budou rodit děti; rodí se jich stále méně a potřeba škol – jakýchkoli škol! – je tedy stále menší!)

V listopadu 1999

PŘEDMLUVA VYDAVATELE

V přírodních vědách dnes není zapotřebí ani tak kvantitativní rozmnožování jednotlivých faktů, jichž je již i tak nahromaděno nepřehledné množství, jako spíše jasné rozhodnutí o několika málo kardinálních otázkách poznání přírody. K těm patří především rozdíl mezi člověkem a zvířetem, který je z hlediska vývojového stále ještě nerozřešen, přestože – nebo snad protože – tu byl Darwin. Rozhodnutí o této otázce přinese, ať již v tom či v onom směru, konečný úsudek o nesčetném množství teorií a výkladů, které mají dnes vliv na to, jaký obraz světa si vytvářejí velké skupiny lidí, a to i s důsledkem pro každodenní život. Obrovité myšlenkové budovy tu byly vybudovány na základech, jejichž nosnost je velmi pochybná. Badatelský přínos dr. Hermanna Poppelbauma k této základní otázce, obsažený v této knize, má zásadní význam. Přírodovědecká sekce Svobodné vysoké školy pro duchovní vědu při Goetheanu v Dornachu vítá, že vydáním této knihy získává nejen malý kámen do velké mozaiky, ale jeden ze základních kamenů pro celkový obraz světa. Existují neomezené možnosti, jak dále budovat a rozvíjet to, čeho počátek je tu dán. Je to jistě hodno statečné spolupráce každého produktivního přírodního badatele.

*Dornach, červen 1928
Za Přírodovědnou sekci
Dr. Günther Wachsmuth*

PŘEDMLUVA AUTORA

Těchto pět kapitol vzniklo z usilování, které sahá až do útlého mládí autora. Tehdy ho zaměstnávaly záhady zvířecího bytí ještě chlapeckým způsobem, a přece to nebyla jen obyčejná zvědavost, která ho hnala. V průběhu let mu bylo stále zřetelnější, že rozdíl mezi člověkem a zvířetem není jen teorémem pro pouhý analyzující rozum, ale že se tu otvírá otázka, která má nejhlubší význam pro lidstvo. Tajemství obou říší, které jsou spolu těsně spjaty, a přece zase propastně odděleny, tato tajemství ho stále znovu okouzlovala.

Autor spoluprožíval s vášnivou účastí boj a vítězství evoluční nauky. Viděl, jak bojovníci hájící původ člověka ze zvířat zaznamenávali velké úspěchy a jak se jim dařilo poukazovat na tělesné mezistupně. Sledoval, jak se odpůrci tvrdě sevření museli stahovat do oblasti pochybných definicí duchovního rozdílu obou říší, jelikož rozdíl tělesný se stával bezpodstatný. Když během prvního desetiletí tohoto století utichl hluk a nastalo mlčení, mohl věřit, že padlo definitivní rozhodnutí.

Tu nastal obrat – je tomu nyní skoro deset let – následkem osudového kontaktu s anthroposofií Rudolfa Steinera. Tak autorovi vyvstal celý svět nových otázek o věcech, které se zdály být dávno rozřešené. S úžasem poznával, že zde byly již od osmdesátých let položeny základy nového obrazu světa a že nyní, když se staré zhroutilo, nemohla být na místě žádná rezignace. Po desetiletí pracoval Rudolf Steiner na nové stavbě.

Z nekonečného bohatství nových poznatků, s nimiž se autor seznámil následkem onoho setkání, získal také zcela nové, smělé vylíčení rozdílu mezi podstatou člověka a zvířete: Člověk již nebyl nahodilým konečným produktem zvířecí řady, nýbrž těžištěm, výchozím bodem přírodních říší, skrytým zdrojem... Duše člověka již nebyla dále se vyvinuvší duší zvířecí, ale jejím harmonickým a nezkaženým praobrazem, který v sobě ukrýval zvířecí duše jako části... Lidská duchovnost již nebyla reflexí nervového

systemu, nýbrž mikrokosmickým obrazem božského... Člověk ve své celistvosti byl klíčem k fyzickému a duchovnímu vesmíru... Jeho morální entelechie, procházející zemským životem, byla zárodkem kosmické budoucnosti... – Není divu, že ho toto podivuhodné líčení uchvátilo a zaměřilo znovu celé jeho usilování na starou otázku lidstva.

Ano, byl zde člověk, který dovedl klást otázky a odpovídat takovým způsobem, že všechno pouze pamětné vědění, všechno spokojené odpočívání na myšlenkách již vydobytých se jevílo jako hodné pohrdání. Tento člověk však také dal odlétnout únavě, otevřel nové prameny nadšení a každému, kdo chtěl slyšet, dal poznat, že se zde apeluje na to, co je v něm nejvlastnějšího, nejcennějšího, na jeho celé lidské bytí! Zde stály otázky již ne jako problémy nadnesené jen tak z dlouhé chvíle, nýbrž vystupovaly z nejnuitnější potřeby srdce! Odpověďmi nebyly vyspekulované repliky určené jen k tomu, aby zastavily další dotazování, – ale lidské usilování o pravdu bylo zbaveno pouhého hledání argumentů a v plné míře vystaveno síle tryskající z nových poznatků, kde si člověk uvědomil, že rozmlouvá s celým světem a každou bytostí, a kde se mu dostávalo odpovědí, které ho nechtěly umlčet, ale vlévaly mu nový život. Teprve podle klíčivé síly tohoto darovaného života poznával žák, že tam, kde je tolik plodnosti, musí být také pravda.

Tento div, že bylo možno novým způsobem klást otázky a také nacházet odpovědi, je darem Rudolfa Steinera lidstvu. A tak není ani to, co stojí v dalších kapitolách, myslitelné bez tohoto daru. Tato kniha by chtěla svým hlasem přispět k oné velké vnitřní síle, která vyšla z díla Rudolfa Steinera.

Je tu však ještě jiný podnět k této publikaci. V nejnovější době zazněly na veřejnosti hlasité myšlenky významných badatelů, které naznačují převrat v oblasti vývojové nauky. Paleontolog E. Dacqué napsal svou knihu „Prasvět, mýtus a lidstvo“ (Urwelt, Sage und Menschheit – 1924), v níž připisuje lidskému rodu velmi vysoké geologické stáří, tak vysoké, že by dnešní zvířecí kmeny nemohly být předky člověka. Holandský anatom Bolk (1926) ukázal ve své přednášce ve Freiburgu, že lidské tělo není dále se vyvinuvší postavou zvířecí, ale že je naopak za vývojem zvířat pozadu. Patolog M. Westenhöfer překvapil salzburský antropologický kongres (1926) tezí, že vyšší savci pochází z člověka, nikoli naopak. Jestliže nyní někteří očekávali, že by taková sdělení mohla vyvolat velký rozruch, jak by jistě vyvolala o dvacet let dříve, byli zklamáni. Veřejnost byla zachváćena ochromující blazeovaností a lehkomyšlnou skepsí. Objevilo se jen několik senzačních zpráv v tisku, několik pohotových vyvrácení „snadno a rychle“, a již se opět zájem soustředil na jiné věci.

Ale v těchto „nových“ myšlenkách se objevují poznatky, které byly již před desetiletími vysloveny Rudolfem Steinerem. Tyto poznatky pozbudou své paradoxnosti teprve tehdy, když budou nazírány v celkových souvislostech spirituální evoluce.

Vidíme-li, jak v těchto případech zklamal zájem veřejnosti, můžeme se z toho poučit, že je dnes zapotřebí zcela jiných sil než dříve, aby se ještě vzbudila pozornost o podstatu člověka a zvířete. Dnes již není nic platné, jestliže do diskuse vložíme jednotlivou novou hypotézu, ať je jakkoli pádně přesvědčivá a smělá. Vždyť jde o celou lidskou podstatu!

A tak se jevílo dvojnásob potřebné, aby byl tento problém osvětlen z anthroposofického hlediska. Neboť je opravdu zapotřebí univerzálních pohledů, které by vpravdě oslovily nitro člověka, aby byli dnešní lidé vyburcováni ze své lhostejné pasivity a aby se v nich probudil cit pro vážnost tohoto rozhodnutí.

Kniha, kterou čtenáři předkládáme, je velmi nedokonalým pokusem přehlédnout z pěti různých stran bezbřehou šíři vzájemně proplétajících a na sebe navazujících otázek. Čtenář však snad omluví zlomkový charakter těchto pohledů, když uváží, jak jsou všechny orientovány na jeden neviditelný střed. Tam, v onom centru, spočívá podstata člověka. Jednota této knihy závisí jen na tom, zda se podaří obrátit pohled tímto směrem. Všechno pozorování by zůstalo povrchní, kdyby nevyústilo tam, kde nazírání přechází v morální zážitek.

Ale zde musí být čtenáři ponechána svoboda. Tato kniha ho nechce poučovately vést za ruku, ale naučit ho, aby sám viděl. Je mu ponecháno, jak zaměří svou vůli. Autor se snaží osvojit si zde to, čím jeho učitel oplýval tak bohatě: důvěru v klíčivou sílu pravdy.

*Frankfurt nad Mohanem, leden 1928.
Dr. Hermann Poppelbaum*

DOVĚTEK K PŘEPRACOVANÉMU (ŠESTÉMU) VYDÁNÍ (1956)

Tato kniha působila nyní osmadvacet let a s ní působil i příspěvek Rudolfa Steinera k duchovně – vědecké evoluční nauce, jenž je v ní obsažen. Můžeme říci, že měla určitý vliv – také tam, kde se to dnes ještě nepřiznává. Leckdy byly základní myšlenky dokonce převzaty bez udání pramene.

Autor nemá, co by k předmluvě z roku 1928 dodal, leda to, že se i tentokrát snažil ukázat souhlas duchovně – vědeckých poznatků se skutečnými výsledky morfologie, paleontologie, embryologie, psychologie a teorie poznání. Zejména přihlížel (v druhé kapitole) k významným pokrokům lidských i předlidských fosilií; bylo dokonce nutno zpracovat zcela nově část kapitoly o „původu“ a příslušná vyobrazení a schémata nahradit modernějšími. Novější nálezy však právě nejkrásnějším způsobem potvrdily zásadní správnost anthroposofických názorů o člověku.

Víme ovšem dobře, že tomu, aby tato kniha došla plného uznání v kruzích dnešních přírodovědců, stojí v cestě radikální způsob, jímž se autor snaží o využití nového, rozšířeného způsobu poznání (anthroposofie). V zájmu pravdy se však nemohl rozhodnout tento „kámen úrazu“ odstranit.

*Dornach (Švýcarsko), Goetheanum, květen 1956.
Dr. Hermann Poppelbaum*

VZHLED 1)

*Všechna stvoření poklekají před člověkem.
K. E. v. Baer (1828)*

Kdo chce srovnávat lidské a zvířecí tělo, musí být zcela mimořádně nezaujatý. Žádná předpojatá myšlenka nesmí rušit klidné pozorování. Pohled musí vyhledávat rozdíly ve formách tam, kde jsou; nesmí je zveličovat, kde se to hodí zavedenému mínění, ani je zastírat, když se tomuto mínění nehodí. Ani shoda, ani odlišnost nesmí být brány na zřetel více či méně, než jim přísluší.

Že tato nepředpojatost chyběla vedoucím badatelům v druhé polovině 19. století, – kdo by jim to chtěl zazlívat? Bylo by to nevděčné, neboť jejich vášnivému zájmu vděčí antropologie a zoologie za své nejvýznamnější objevy. Ale dnes se musí zkoumání tělesného rozdílu mezi člověkem a zvířetem především zcela vědomě oprostít od jednostranného pohledu daného sporem o descendenci a musí se snažit zprvu odložit otázku, která forma vznikla dříve a která později, která je primitivnější a která dokonalejší; musí rozvíjet pojmy v záměrné zdrženlivosti jen na základě pozorování vzhledu.

Badatelé, kteří o to usilovali, existovali také v minulém století, ale jejich hlas zanikl v hluku diskusí. Byli pokládáni za podivíny a jejich názory platily za scestné bludy, od nichž se nemohl očekávat pokrok v poznání.

A přece to jsou právě tyto „scestné“ představy, myšlenkové pochody, které odporují etablovanému mínění, pojmy, které se přičítají vládnoucím teoriím, na něž navazuje veškerý pokrok. Kdo chce myslet jen v tom směru, jak je to pro něj ze zvyku samozřejmé, zůstává duchovně stát; jen ten, kdo má odvahu uchopit myšlenku, jež se mu zpočátku přičítá, vykřesá z ní jiskru nového, překvapujícího pohledu.

RUKA

Nechť to jen čtenář zkusí. Nechť pozoruje tolik vychvalovaný zázrak lidské ruky a postaví ji v duchu vedle všech útvarů, které u zvířat zaujímají její místo: tlapa lva, noha koně, hrabající tlapka krtek, šplhající noha lenochoda, křídlo ptáka, ploutev ryby.

Nechť se trpělivě zabývá touto řadou známých útvarů, klouže pohledem z jednoho na druhý a stále znovu se vrací k lidské ruce. Ať se pokusí ujasnit si, čím jsou všechny tyto končetiny, pohlížíme-li na ně jako na tělesné útvary. Ponecháme-li stranou všechny oblíbené představy o tom, co je dokonalé a co nikoli, musíme si přiznat, že ruka je ze všech končetinových tvarů ke svým úkolům tělesně nejméně vyzbrojena. Slyšeli jsme sice stokrát, že ruka je prý podivuhodně dokonalým „nástrojem“, ale její tělesné uzpůsobení je daleko za zvířecí končetinou. Je sice nesrovnatelně učenější a všestrannější, jemnější a pohyblivější než tlapa, ploutev, nebo křídlo, ale nástrojem ve smyslu těchto zvířecích orgánů není! K „dokonalosti“, kterou se vyznačuje každá z těchto končetin, lidské ruce nemálo chybí. Nehledíme-li na to, že má bezpočet možností použití, je – pohlížíme-li na ni čistě jako na nástroj uzpůsobený k určitému účelu – nejméně dokonalou ze všech. A pokud máme na zřeteli jen její základní tělesnou formu, může být chápána pouze jako východisko pro všechny ostatní útvary.

Neboť k tomu se nehodí žádný z těchto ostatních. Ploutev nikoli, neboť ta je veskrze veslem; koňská noha též ne, neboť její použitelnost je příliš omezená; křídlo ne, neboť se hodí jen pro vzduch. Ruka jediná je všechny v sobě shrnuje, nikoli však proto, že by snad byla nade všechny dokonalá, ale proto, že je naopak pozadu za všemi. Ano, ruka je, pozorováno tělesně, primitivnějším útvarem než všechny zvířecí končetiny, a chceme-li si myslet nějaký pratvar, který by byl východiskem pro ony zvířecí končetiny, musíme myslet na něco na způsob lidské ruky. Ruka se jaksí uchovává, zdržuje se od promodelování do extrémních tvarů, od prodělání bezuzdé metamorfózy, která by omezila její použitelnost. Tajemství její všestrannosti spočívá v tom, že se zastavila ve svém tělesném vývoji. Stává se orgánem lidského ducha právě tím, čeho se jí tělesně nedostává.

Tyto zcela zvláštní vztahy se stanou názorné, jestliže si – a čtenář nechť vykoná tento krok zcela pozorně a pečlivě – přimyslíme všechny umělé nástroje, které vymyslel lidský duch, aby nahradil to, co ruce v nejrůznějších směrech chybí.

Člověk musí svou ruku jaksí nastavovat: veslem, aby z ní učinil ploutev (veslo je rybí ploutev ze dřeva); musí si obout boty, aby mohl dobře běhat (vzorem bylo koňské kopyto; bota bývá stejně jako kopyto okována), připíná si k nohám stupačky nebo drapce, když musí šplhat na telegrafní tyče nebo na stromy (stupačky, popřípadě drapce jsou srpkovité drápy lenochoda provedené v železe), potřebuje nosnou plochu, aby mohl létat (křídlo letounu je ztuhlé ptačí křídlo). Zkoumáme-li takto zvířecí končetiny, nahlédneme teprve, co to je mít tělo vyzbrojeno nástroji; zjistíme, jak se zvířecí orgány až povážlivě podobají oněm mrtvým mechanismům, které si člověk vynalézá a které mohou být tím dokonalejší, čím omezenější je jejich úkol. Ruka se hodí pro nezměrný počet různých úkonů, protože není do té míry nástrojem jako zvířecí končetina. Ruka může sloužit lidským, kulturně – tvůrčím úkolům díky tomu, že tělesné propracování do jisté míry ustoupilo zpět. Je to poněkud paradoxní závěr, ale přece závěr, který vede do hloubky!

Zvykli jsme si až příliš pokládat to, co je nižší, za nevyvinuté, a to, co je vyšší, za vyvinuté. Jinak by nám nepřípadalo tak zatěžko prohlédnout, že to, co je původnější, prvotnější, může v sobě ukrývat větší možnosti a může být v tomto ohledu vlastně tím vyšším. Podaří-li se nám podržet v duchu cosi jako praobraz končetiny, můžeme z něj pak podle libosti dát vzniknout té nebo oné zvířecí končetině, když obětujeme všestranné založení ve prospěch nějakého zvláštního, specializovaného rozvinutí. Pak také zpozorujeme, jak lidská ruka zůstává nejbližší tomuto praobrazu, jak se svým vývojem od něj jen minimálně vzdálila. Pochopíme, jak se končetina může manifestovat v nejrůznějších tvarech, z nichž každý lze vyvinout ve vnitřním nazírání. U lidské ruky cítíme blízkost neviditelného tvaru; je nejbliže od centra tvoření, ostatní leží více periferně. Kdybychom chtěli uspořádat lidskou ruku a zvířecí končetiny tak, aby byl tento poměr správně vyjádřen, museli bychom umístit lidskou ruku do středu obklopenou ze všech stran zvířecími údy, z nichž každý se vzdálil od středu nějakým směrem. Tento způsob znázornění by nastoupil na místo oněch násilných a nesprávných „řad“, jimiž se badatelé marně snažili znázornit vznik ruky z přední končetiny nějakých předků podobných zvířatům.

Kdyby v tom snad někdo spatřoval něco umělého nebo násilného, nechť jen nahlédne do oné „listiny“, v níž je názorně ukázán vývoj každého orgánu: do „listiny“ zárodečného vývoje. Ta totiž zřetelně potvrzuje výše uvedené vylíčení. Pozorujeme-li embrya člověka, psa, netopýra a holuba v raném stádiu, hned vidíme, jak silně se přední končetina

nejprve podobá ruce a jak se teprve pozvolna z tohoto zárodku podobného ruce vyvíjí budoucí končetina: pracka psa, křídlo holuba se vzdalují velkými kroky od své podobnosti s rukou, aby se nakonec staly nástroji běhu či letu. Jen ruka lidského embrya zůstává v elementárních proporcích původního základu končetiny a drží se jich tak pevně, že i ve vzrostlém stavu ještě silně připomíná svůj původní tvar. Vidíme zde, že podstata lidského utváření vlastně spočívá v tom, že se toto utváření zastavilo, kdežto příslušné zvířecí orgány směřují ke konečné metamorfóze. Postupují od centra, kde se nachází zárodek ruky, různými směry, vzdalují se tak od sebe a přijímají stále jednoznačnější znaky vypracovaných nástrojů, aby se nakonec zastavily až tam, kde jsou krajně uzpůsobeny pro určitý účel. Tím příroda jakoby dokazovala, jak správné je ono paprskovité uspořádání, k němuž jsme výše dospěli pouhým srovnáváním.

Také paleontologická listina (abychom znovu užili Haeckelova výrazu) dokládá totéž. V žádné učebnici nechybí proslavená „řada předků koně“, v níž se znázorňuje postupný vývoj nohy dnešního koňského rodu, jak ho příroda sama zachytila v jednotlivých vrstvách třetihor. Dnešní kůň má jako nosnou kost, po níž běhá, jen třetí paprsek pětiprstového základu; běhá jaksi po zvláště zesíleném prostředníku. Ostatní paprsky silně zakrněly, avšak – jak ukazuje řada předků – teprve zcela postupně. A praforma, z níž se vychází (Eohippus), má ještě pět plně vyvinutých paprsků, které však nejsou protaženy k běhu, ale jsou zcela krátké. To znamená, že tato končetina byla ještě velmi blízká lidské ruce a vývoj k dnešnímu stupni vedl pryč od této podobnosti. Zpravidla přehlédneme, že tento oblíbený obraz v učebnicích poskytuje právě toto poučení.²⁾

Tak tedy mluví všechny tři Haeckelovy „listiny“ – srovnávací anatomie, embryologie a paleontologie pro to, že lidská ruka je orgánem, který zůstal na primitivnějším stupni, zatímco zvířecí končetiny jsou orgány dále vyvinuté. Ruka si ponechala univerzalitu, zvířecí končetiny se jí vzdaly.

Jestliže jsme již akceptovali myšlenku, která se nám zpočátku přičila, že totiž pokrok ve vývoji může být vykoupen tělesnou újmou, zpozorujeme také brzy, že tento zvláštní vývojový princip působí v šíři mnohem větší, než jsme zprvu tušili. Celé oblasti lidského tělesného utváření, srovnáme-li je s utvářením vyšších zvířat, se objevují v novém světle.

HLAVA

To platí dokonce o nejpyšnějším vlastnictví člověka, o hlavě. Právě o ní se stále znovu opakuje, že prý je „vyvinuta“ daleko nad zvířecí formy. Je tomu tak ale skutečně? Neklame nás snad i zde předpojatý názor, že člověk je tělesně konečným bodem vývoje?

Srovnáme-li utváření lidské hlavy s hlavou zvířecí, je nápadný především enormní rozdíl v oblasti obličejové. To, co u člověka vytváří ráz obličeje, je harmonie tří oblastí: čela s očima, nosu a úst s bradou. (V pravidelném, harmonicky utvářeném lidském obličejí zaujímá každá z těchto tří partií jednu třetinu výšky celého obličeje – pozn. překl.). Tato vyvážená proporce je u zvířete porušena. Hlava se prodlužuje z ohraničeného čela do oblasti čumáku. Nos a tlama soustřeďují na sebe většinu tvořivých sil hlavy, takže nezbyvá již žádná možnost vytvořit směrem nahoru skutečné čelo, ani směrem dolů bradu. Tak dochází k tomu, že u zvířete vlastně nelze mluvit o obličejí. Studujme např. dlouhý profil koně s poměrně malou tlamou nebo zkrácený

profil kočky s širokým chřtánem. Jsou to charakteristické zvířecí hlavy. Srovnáme-li pak hlavu opičí s hlavou lidskou, ukáže se hned, jak se opičí hlava odchyluje od lidské směrem vysloveně zvířecím. Krajina čenichu s tlamou je zde nadměrně vyvinuta jako u všech savců, které srovnáme s člověkem; čelo je sotva vytvořeno, brada vůbec ne a nos – místo aby rozdělával obličej – je vytažen k tlamě a spočívá na ní, aniž je zvláště zdůrazněn. Také u lidoopů je poměr sotva příznivější, u starších exemplářů dokonce ještě nepříznivější. Řekli bychom téměř: žádný obličej, ale jen tlama..

ZUBY

Uvnitř ústní dutiny se ukazuje nadměrně vyvinutý chrup. Namísto rovnoměrné řady lidských zubů má skutečný zvířecí chřtán velmi různé útvary zubů. Právě opice mají ve svém chrupu strašnou zbraň: špičáky vyčnívají jako hrotnaté, zakřivené kužely a lze je – zejména u samců – jen obtížně skrýt za rty.

Zkoumáme-li opět, které utváření chrupu z těchto dvou je původnější, prvotnější, je opět možná jen jedna odpověď: lidské. Neboť nikdy se zvířecí „tvář“ nezkrátí do proporcí lidského obličej, nikdy se nezmenší mocné zuby, nikdy se nezušlechťí hrubé pysky, aby se staly lidskými ústy, nýbrž naopak: zvířecí hlava se ukazuje být znetvořením lidského praobrazu. Je myslitelné, že se zvířecí hlavy vyvinuly tak, že určité partie lidské hlavy nadměrně zmohutněly. Vskutku, zvířecí hlava je útvarem, který se dále vyvinul, lidská hlava je útvarem, který zůstal pozadu. Lidské hlavě chybí právě to, co je dáno hlavě zvířecí v míře tak přehojné.

Zkoumáme-li, co chybí lidské hlavě, je to – zcela podobně jako u ruky – uzpůsobenost k využití jako nástroje. Naší hlavě je cizí, aby se sama přímo uplatnila ve svém okolí, zdržuje se každého přímého zásahu. Spočívá volně ve své výši a věnuje se zcela hledění a naslouchání. I při nejživější činnosti těla může poměrně klidně přihlížet, dává se krmit jako pták sedící na vejcích. Naproti tomu zvířecí hlava je stále angažována v tělesných funkcích. Dokonce i tam, kde je nesena ve výši, jak je tomu u ptáka, se jí používá jako končetiny: pták používá hlavy při sbírání a drobení potravy, při stavbě hnízda, při čištění peří, k obraně proti útoku, zkrátka jako nástroje. Jsou to bezprostřední potřeby a požadavky, které ji formovaly (Goethe); velryba má hlavu uzpůsobenu tak, aby mohla dobře prorážet vodu, krtek zase tak, aby mohl pronikat do hlíny, pták tak, aby odpor vzduchu byl co nejmenší, bobr jako dláto, papoušek jako kleště, datel jako kladivo a motýčku.

Zvířecí hlava je vytvořena jako pomocný orgán pro fyzické působení na okolí, a tím je zbavena své univerzálnosti, kterou se vyznačuje hlava lidská. Avšak tím, že se zvířecí hlava vzdala této všestrannosti, získala současně větší tělesnou vybavenost. Můžeme si to přesvědčivě znázornit, když mezi sebou srovnáme lidské a zvířecí lebky. Jaké bohatství různých výstupků a přístavek po stranách, vpředu, nahoře a vzadu! V okolí očnic jsou valy na způsob kostěných brýlí, které se mocnými nadočnicovými oblouky zřetelně odlišují od čela ubíhajícího dozadu. Na temeni se zvedá kostěný hřeben, který se v týlní krajině setkává s hřebeny táhnoucími se z obou stran ze spánkové krajiny. A zde, právě v těch místech, kde se u člověka s podivuhodnou pravidelností klene temeno a týl, vzniká ostrá hrana! Tyto výčnělky a přístavky lebky, sloužící jako úponová místa a páky pro mocné svaly hlavy a krku, propůjčují spolu se zbytnělou krajinou chrupu opičí lebce její bestiální výraz.

Avšak tento výraz se vyvíjí teprve během individuálního života z takového tvaru lebky, který naprosto připomíná lidské poměry. Novorozená opice má ještě krásně klenutou mozkovou část hlavy, přičemž obličejová část se drží zpět. Je ohromující a takřka otřesné pozorovat, jak se krásná oblast od týlu až po čelo a jemné utváření nosu a úst, jak je to naznačeno u mladého šimpanze, mění v odpudivě ohyzdný, téměř psovitý profil dospělého šimpanzího samce. Šimpanz je tak znetvořen až k nepoznání během 4 – 5 let, tedy během doby, za níž se obličej malého lidského dítěte téměř ani nezměnil (obr. č. 1). Obličej člověka zůstává ještě dlouho v blízkosti svého praobrazu, kdežto obličej opice ztrácí všechny lidské rysy, což může pozorovatele naladit téměř k soucitu. „Nejkrutější brutalita“, píše Švýcar L. Rütimeyer (1868), „se nyní šklebí z tohoto obličeje s vyceněnými zuby, jehož počátek před několika léty se zdál být tak rozumný a důvtipný. Mimoděk se v nás ozve povzdech: Co se to z tebe stalo!“

Lidská hlava neprodělává tento otřesný sestup, ale zvedá se ke svému významu tím, že si uchovává zárodečnou tvářnost. Zůstává tělesně pozadu a může tak sloužit vzestupu.

MOZEK

A mozek, nejdůležitější podklad onoho vzestupu, – zda ten se nevyvinul dále nad zvířata? Zajisté, – ale nikoli tím, že by snad dále rozvíjel zvířecí formu, nýbrž tím, že lépe uchovává embryonální poměry posledních měsíců než kterékoli zvíře! Základem pokroku je také zde to, že jednotlivé díly setrvávají v původních polohových vztazích. To ukázal velmi zřetelně amsterodamský anatom L. Bolk. Osa předního konce všech embryí obratlovců je několikanásobně zahnutá, stočena jako rukojeť hole nebo berly. Tyto zákruty, které Bolk jednotlivě prozkoumal a nazval, zůstávají u člověka zachovány ve svém charakteristickém tvaru po celý život. Proto je – primitivně řečeno – u dospělého člověka nos stále ještě orientován dolů, rovnoběžně s tělesnou osou. Naproti tomu u savců se ještě během fetální doby tato zakřivení zcela vyrovnávají, což se zejména zřetelně ukáže, když srovnáme profil člověka a psa. Bolk k tomu říká: „Stěží bychom našli jinou část lidského těla, které by perzistence (přetrvávání – pozn. překl.) fetálních poměrů vtiskla tak charakteristický ráz, jako je hlava.“ (1926, str. 31) Hlava a mozek vyšších zvířat mají tedy původně lidské proporce, nemohou je však uchovat.

A tak se vyvíjí přední konec zvířecího organismu, přičemž se vyrovnává zakřivení předního úseku tělesné osy do nového směru, v němž pak musí setrvat. Mozek sám se uzavírá ve ztvrdlé schráně lební. Naproti tomu lebeční švy člověka srůstají teprve ve druhém desetiletí, lidský mozek se tedy může ještě dlouho zvětšovat, aniž pozbude svých fetálních proporcí. Je tomu skutečně tak: Mozek může nabýt lidské tvářnosti tím, že se nedá vývojovou cestou zvířete, ale může dále rozvíjet a vypracovávat kůru a centra, přičemž si ponechává fetální prostorové vztahy. („fetální“ – z doby nitroděložního vývoje – pozn. překl.) Lidský mozek tedy není dále vyvinutým mozkem zvířecím, vyznačuje se naopak tím, že zůstává déle plastický a uchovává si své původní proporce. (Poloha velkého týlního otvoru /tj. otvoru, kterým vstupuje do lebky mícha – pozn. překl./, zůstává u člověka embryonální, kdežto u zvířat se tento otvor přesunuje dozadu; Bolk).³⁾

Nikdo menší než Karl Ernst von Baer, jehož Haeckel nazýval otcem vývojové nauky, jednou žertem vylíčil, jak by to asi vypadalo, kdyby ptáci měli sepsat embryologii savců. Zpravidla se totiž kladou savci na vrchol řady obratlovců. Ptáci však, domnívá se Baer, by mohli proti tomu uvést velmi pádné argumenty. V jakési učebnici embryologie pro potřebu ptáků by mohly být asi tyto věty: „Ona čtyřnohá a dvounohá zvířata mají mnoho embryonální podobnosti, neboť jejich lebeční kosti jsou odděleny; nemají žádný zobák, stejně jako my v prvních pěti nebo šesti dnech nitrovaječného vývoje; jejich končetiny jsou mezi sebou dosti shodné jako i naše asi po tutéž dobu. Jejich kosti jsou masivní a neobsahují, podobně jako naše v mládí, vůbec žádný vzduch... Nemají na těle žádné peří, nýbrž jen tenké brky, takže my jsme již v hníždě dále, než kam oni vůbec kdy dojdou. Úplně jim chybí vole, kniha (přední oddíl žaludku) a svalový žaludek splývají u nich více méně v jeden vak – to vše jsou poměry, které u nás velmi rychle pomíjejí; a nehty mají mnozí z nich tak neprakticky ploché, jako je tomu u nás před vylíhnutím. Schopnost létat mají jen netopýři, kteří jsou u nich – jak se zdá – nejdokonalejší, ostatní nikoli. A tito savci, kteří si tak dlouho po narození ještě nedovedou sami hledat potravu, nikdy se nedokáží sami pozvednout nad zem, ti by chtěli být výše organizováni než my?“ (1828, str. 203).

Tyto roztomilé věty, které tak mnoho naznačují, by mohly být v příslušné obměně také aplikovány na lidský embryonální vývoj, kdyby měly tento vývoj popisovat opice. Čtenář s trochou fantazie může na základě uvedených skutečností o ruce, hlavě, chrupu a mozku člověka již sám vypracovat nejednu větu jakési fiktivní „Embryologie člověka pro potřebu opičího rodu“, v níž by byla nepopíratelná pravda, že člověk vděčí za svůj pokrok tělesnému zaostávání za opicemi, využita k útoku na přednostní, nadřazené postavení člověka. Neboť kterýkoli savec by mohl lehce dokázat, že je již v matčině děloze dále, než kam člověk kdy dospěje.

V literatuře věnované srovnávací anatomii a embryologii lze nalézt hojnost skutečností, z nichž vyplývá, že princip zadržetí lidské postavy, jak byl výše popsán na ruce, hlavě a mozku, platí také ještě pro všechny možné jiné charakteristické rysy. Velmi instruktivní jsou tu např. vědecké výsledky L. Bolka o ochlupení člověka a opice (1926, str. 26).

OCHLUPENÍ⁴⁾

Ochlupení je, jak známo, u člověka v kojeneckém období vyvinuto pouze na hlavě, nikoli na ostatním těle, kdežto zvířata se zpravidla rodí již ochlupena; u člověka se pak může později, zejména v pubertě, vyvinout na některých místech dodatečně slabé ochlupení. Často k tomu však ani nedojde, jako u Mongolů. Že je tu však latentní dispozice k plnému ochlupení, ukazují případy, kde na základě vnitřní poruchy selže běžné zadržetí růstu chlupů a vznikají tzv. chlupatí lidé (hypertrichóza). U zvířete tedy vývoj pokračuje dále, u člověka je zadržet. Bolk studoval, jak se vytváří ochlupení u opic, a shledal, že se všechny nižší opice v tomto směru chovají jako ostatní zvířata, avšak u lidoopů se vytvoří nejprve ochlupení na hlavě, kdežto jinak se zvíře rodí holé. Ochlupení ostatního těla se pak vytvoří během prvních dvou měsíců po narození. Zde je tedy opět zcela zřetelné, jak se člověk zastavuje na určitém stupni, který je zvířaty překročen, a jak během svého celého života uchovává stav, který odpovídá fétu, resp. novorozenci lidoopů. Je zajisté neobyčejně pozoruhodné a výmluvné, že novorozený

šimpanz nebo gorila je tak nahý jako lidské dítě a má jen dosti dlouhé vlasy. (Bolck 1926, str. 27). Na Bolka učinily jeho nálezy tak silný dojem, že vyjádřil rozdíl mezi člověkem a zvířetem radikálním způsobem: zastává názor, že se člověk vyvíjí „konzervativně“, kdežto zvířata „propulzivně“, a stupňuje tento názor až k větě, která již vzbudila mnoho pohoršení: Člověk prý je z tělesného pohledu fetus primáta, jenž dospěl k pohlavní zralosti. Tato formulace (fetalizační hypotéza) vyzněla zajisté až příliš radikálně a bojovně. Je v ní však hluboce pravdivé jádro a velmi se hodí k tomu, aby vyburcovala toho, kdo je zaujat tradičními myšlenkami, aby mu otevřela oči pro paradoxní, ale pravdivou skutečnost. A toho je naléhavě potřebí.

Cožpak to není příznačné, že se právě o ochlupení lidského embrya rozšířily nejklamnější představy? V žádném populárním spisku o vývoji a původu člověka nesmí chybět věta, že lidský zárodek má nějakou dobu před narozením srst jako zvíře, že tedy zřejmě prochází zvířecím stupněm. Přečtěme si však přesné studie Hanse Friedenthala a přesvědčme se, že se u fétu ve 3. a 4. měsíci vůbec nejedná o srst či kožešinu, nýbrž o „vlnu“ – porost neobyčejně jemnými chloupky, který se ve zbytcích uchovává po celý život. V něm zcela chybí hmatové chlupy, které jsou na svém kořítku obklopeny miniaturními krevními splavy, které jsou typické pro všechna zvířata, také pro antropoidy! Definitivní srst zvířat přistupuje až dodatečně k této vlně, a to buď těsně po narození nebo i před ním. Je tedy zcela klamné mluvit o zvířecí srsti lidského fétu, neboť právě to, co se u zvířat stává srstí, je u člověka až na malé náznaky zadrženo a k rozvoji nedospívá. Friedenthal, který při svých studiích⁵⁾ ještě nevěděl o tom, jak velmi je rozšířen fenomén zadržení, píše přesto v jakémsi tušení: „Smrt dává lidskému životu cíl, zatímco trvalé ochlupení se teprve začíná rozšiřovat po celém těle... Člověk ukazuje – jako v mnoha jiných bodech – tak i ve svém ochlupení, že tím, že si uchovává mladistvé znaky i přes věk pohlavní činnosti až do smrti, nedosahuje jako jednotlivé individuum během života cíle, k němuž lidstvo směřuje...“ (Člověk a opice, str. 20 a 37). Tento údajný „cíl“ je samozřejmě zezvířectění postavy, u člověka k němu právě nedochází a právě proto může být stěží nazýváno cílem. Na tomto příkladu jen vidíme, jak hluboce je zakořeněna představa o „primitivní“ stavbě zvířecího těla. Bude to ještě stát mnoho času, než se tato představa opět odstraní.⁶⁾

LEDVINA, SLEZINA, SLEPÉ STŘEVO

Jistou pozornost vzbudil M. Westenhöfer (1926), když hájil před antropologickým kongresem v Salzburku tezi, že člověk si uchoval – na rozdíl od jiných vyšších savců – některé vlastnosti vnitřní organizace (na ledvinách, slezině a slepém střevu), které ho staví do blízkosti primitivních vodních savců. Nazývá tyto původní útvary progonismy; zejména opice jsou prý vyvinuty dále nad lidský stav těchto orgánů a nemohou prý proto být pokládány za předchůdce. Zřejmě vysvítá i z těchto výzkumů berlínského patologa – nebyly dosud podrobněji zveřejněny – skutečnost, že vyšší forma zvířecí je něčím, co je dále vytvořeno, kdežto lidská forma že je něčím, co zůstalo pozadu.

„ATAVISMY“

Pomysleme dále na velký počet abnormalit ve vzhledu člověka, které zastánci původu člověka ze zvířat s oblibou uvádí jako důkazy. Je to např. slavný Darwinův ušní

výčnělek, v němž chtěli spatřovat jakýsi „návrát“ k zvířecím předkům, kteří měli špičaté uši. Občas se také pozoruje zvětšení Morgagniho jamek v lidském hrtnu; to prý má být reminiscence na řvací vaky, které se ještě dnes nachází u antropoidů. Když dokonce Meirowsky (1920) prokázal, že vrozená mateřská znaménka u člověka souvisí ve svém rozdělení s kresbami na pokožce savců, slavil se velký triumf. A přece stačí jen malá úvaha, abychom dospěli k tomu, že výskyt takovýchto útvarů nedokazuje nic více, než že je k nim vloha v lidském těle, ale že se však zpravidla nevytvoří, protože jsou zadrženy. To je právě to, co bylo výše zdůrazněno: Člověk má ve svém těle možnost k vytvoření zvířecí formy, ale tato vloha je zadržena a neprojevuje se. Shora uvedené anomálie nejsou právě žádné návraty zpět, ale naopak útvary, které přesahují hranice zadržené lidské formy, totiž přesahují je do sféry zvířecí. Nepoukazují na předky, z nichž se vyvinula lidská forma, ale na to, co se z ní může vyvinout, kdyby retardace ve vývoji nebyla zachována.⁷⁾

SOUHRNNÝ POHLED

Bylo by možno připojit zde ještě různé podrobnosti, odkazujeme však na autory vyjmenované v poznámce: Virchow, Lucae, Eimer, Selenka, Alsberg, Boule, Schwalbe, Stratz a Bolk. Důležitější než takový sebeúplnější výčet bude, když se pokusíme o jednotný souhrnný pohled na fenomén zadržení vývoje, jak je vyjádřen v lidském těle. Tento pokus může být učiněn jen na základě epochálních odkazů Rudolfa Steinera týkající se myšlenek stavby lidského těla. Zde musí naše pozorování ihned vystoupit z rámce obvyklých pohledů srovnávací anatomie a pohlížet na lidskou postavu v souvislosti s jejím pozemským a kosmickým okolím. Teprve pak se totiž vyjeví vnitřní souvislost „primitivnosti“ organizace a její význam pro celé bytí člověka.

Goethe ve „Fyziognomických fragmentech“ (1775) krátce, ale významně, naznačil rozdíl mezi zpříma kráčející postavou lidskou a tělem zvířecím, jež je skloněno k zemi, těmito neopakovatelně krásnými slovy: „Jak tu stojí celá postava jako hlavní pilíř klenby, v níž se má zrcadlit nebe! Jak se klene naše lebka, podobna nebesům nad námi, aby v ní mohl kroužit čistý obraz věčných sfér!... A jak je stavba zvířete pravým opakem! Hlava jen přivěšena na páteři!... Čumák a chřtán jsou nejpřednější a nejvýznamnější části hlavy, která je tu především k čichání, žvýkání a polykání. Svaly jsou ploché a ztuhla napjaty, potaženy hrubou kůží, neschopnou jakéhokoli čistšího výrazu.“

Rudolf Steiner líčil podrobně na základě svých zvláštních duchovních pramenů⁸⁾ polaritu horního a dolního pólu člověka i střední článek, který oba póly spojuje:

Horní pól člověka se nejvíce vymyká silám zemské tíže; hlava volně spočívá na krku, i když je člověk v pohybu. Dolní pól člověka je naproti tomu plně odevzdán zemské tíži; vše nesocí nohy jsou zcela vyjádřením stavebního principu podpěry, což je tak zřetelně patrné na kostře; forma dolního konce lidské nohy mluví o tom, jak je vetkána do gravitačního pole Země. Hlava se naproti tomu stala obrazem zcela jiných sil, které nevyzařují z centra zemské tíže, ale přicházejí z nekonečného okruhu a usilují o to, aby propůjčily lebce kulovitý tvar.⁹⁾ Mezi oběma póly má zprostředkující úlohu organizace hrudi, která není ani plně oddána tíži jako nohy, ani se jí zcela nevymyká jako hlava, ale spojuje v živoucím rytmu dechu a oběhu dolní pól s horním.

Obrátíme-li pohled na lidskou postavu, například na kostru, přicházíme z dolní oblasti gravitujících, podpěrných forem do oblasti střední, která zprostředkovává spojení mezi

zemí a okruhem, což je vyjádřeno zejména v rukách. Konečně přijdeme do horní oblasti, které vtiskává svůj ráz kosmický okruh, tedy vše, co je zemi vzdáleno. Můžeme názorně sledovat, jak nosná síla nohou je převzata pávní, jak pak dále pokračuje v elastických ohybech páteře, až odeznívá v krčních obratlech, aby byla zachycena v onom místě, na němž spočívá lebka. Podivuhodně se připojují k tomuto proudu také paže a ruce: Pokud visí dolů, ukazují svou příbuznost s nohama, chtějí podpírat a nést; pozvedne-li je člověk do horizontály, začínají zjevovat svou sounáležitost s oblastí hrudi a hlavy; staví se do služeb „horních“ sil, stávají se výrazovými orgány pro nitro lidské bytosti, která žije ve chtění, cítění a myšlení.

Z utváření hlavy samé je patrné, že se zcela vymyká tíži, spočívá klidně ve své výši a spojuje se s okolím jen branami smyslů. Dává lidem možnost, aby se k věcem postavili, protože s nimi není, jako údy, v bezprostředním kontaktu, ale je nad ně povznesena jakoby na jakési pozorovatelně. Co člověk svou hlavou vypožoruje, vyslechne a pojme do mysli, tomu pak dá působit směrem dolů, do střední oblasti, sděluje to řečí, která je zabarvena citem a oduševněna dechem, nebo to svýma rukama učiní činem (Hände – Handlung) nebo to připojí svýma nohama jako událost do běhu svého života (jazyk o těchto souvislostech ví a tomu, kdo je vnímavý, je prozrazuje). A tak je tedy nahoře zření proniklé celým světem, dole jednání zaměřené na zemi, uprostřed lidský puls mezi zemí a nebem, – tak popsal Rudolf Steiner lidskou organizaci na základě svého duchem prosvětleného zření.

Tento obraz nemůže být cizí tomu, kdo ho nechá na sebe působit bez předsudků a v bdělosti. Poukazuje na tajemství člověka samého a na jeho bytostnou odlišnost od zvířete, a to ještě hlouběji, než onen Goethův obraz o pilíři a klenbě; dává totiž klíč k lidskému tělu nejen při klidném pozorování a přemýšlení, ale také při živoucím cítění a při činném jednání.

Z tohoto obrazu můžeme také vyčíst, jak všechna „zadržení“ v lidském těle souvisí s tím, že jeho horní pól je vyňat z působení sil tíže. V čem se lidská organizace něčeho zřekla, v čem nese určitou újmu, to odpovídá právě vzpřímené poloze a vzpřímené chůzi. Je-li hlava osvobozena od tíže, uniká tím zároveň nutkavým potřebám okamžiku a je zbavena funkce nástroje. Jestliže byly ruce zbaveny nutnosti nést tělo, nemusely se vpravovat do zvláštních úkolů zemské sféry ani pro ně nemusely být upraveny; mohly si ponechat svou univerzálnost a stát se zároveň údy a výrazovými orgány duše. Hrud' mohla dospět ke své lidské funkci, být nositelem a prostředníkem řeči, při níž cítění člověka proudí do slovního obsahu a dává mu své zabarvení. Právě proto, že hlas nezaznívá u člověka jako u zvířete z organické nutnosti, ale zvířecí zvuky jsou zadrženy, nedostala ani mluvidla tvar nástroje ke řvaní jako u antropoidů a zprostředkovávají ušlechtilější, objektivnější projevy. A tak je charakteristickým rysem horní části lidského těla, že je v ní zvířecost zadržena.

Vyšší savci se celým tělem oddali oblasti tíže. Nezdrželi se pádu do horizontály a nyní nemají žádný „horní pól“ v lidském smyslu.¹⁰⁾ Paže a ruce ztratily svou orientaci na směr vzhůru a staly se nástroji. Jsou opěrami těla a musí se jako takové přetvářet a upravovat v tom či v onom směru: dostávají kopyta, drápy, spáry; stávají se nástroji pro běh, plavání a šplhání, přebírají úlohu lokomoční a nesou, posunují či odrážejí tělo vpřed.¹¹⁾ Všech těchto metamorfóz se lidská ruka zdržela, nevešla ve spolek se silami tíže a zachovala si svou původnost. Tím však také zůstaly uspořeny metamorfující síly, které byly u končetin a hrudní organizace zvířete vynaloženy k tomu, aby byly tyto

orgány tělesně plně vytvořeny a dotvořeny. Díky tomu mohou tyto síly posloužit lidské bytosti způsobem mnohem bezprostřednějším; a čtenář již nyní vytuší, co teprve v kapitole „Duše“ vystoupí v celém svém významu: Že uspořené, ušetřené tvořivé síly, v nichž je ukryta možnost nejrůznějšího přetváření a utváření, vystupují opět v lidské tvůrčí fantazii, podle níž si uměle vytváří ony nástroje, které chybí jeho organizaci. Člověk je duševně vyzbrojen onou tvůrčí činností, které se nedostalo jeho střednímu organismu; a tak si může zhotovit, co mu chybí: veslo, boty, stupačky, drapce, letecká křídla a celé to ohromné množství technických pomůcek.

Podobně jsou i jeho hlavě odňaty síly, které by ji mohly dále promodelovat a dotvořit. Výše jsme vysvětlili, že zejména obličejová část lebky je ve srovnání se zvířecím vývojem velmi pozadu, že obě čelisti byly zadrženy na časnějším stupni svého vývoje, zuby zůstaly stát v řadách dosti rovnoměrných, špičky se nepřetvořily ve vyčnívající špice; přístavky a výčnělky na mozkové části lebky se vůbec nevyvíjí; velký otvor týlní zůstává na svém původním místě, nepřesunuje se dozadu; klenba hlavy zůstává pravidelnou, jak byla založena ve fetálním životě. Zkrátka všechny výše uvedené „primitivní“ rysy hlavy musí opět znamenat podstatnou úsporu tvořivých sil, která přijde k dobru vnitřní bytosti člověka. Protože se však hlava stává nositelem inteligence a protože manifestaci této inteligence lze sledovat v dětském věku krok za krokem (když se současně vytváří, resp. jsou zadržovány na jistých bodech svého vytváření obličej, čelist i chrup), můžeme plně pochopit sdělení R. Steinera, že tvořivé síly, jichž se hlavě nedostalo, lze opět nalézt v inteligenci zralého člověka. „Nedokonalost“ lidské hlavy (ve srovnání s dokonalým vytvořením hlavy zvířecí) má svůj ekvivalent v duchovních schopnostech člověka. Co je v tělesné sféře zadrženo, projevuje se jako síla poznání.

Opačně je tomu u vyšších zvířat. Celá horní organizace včetně hlavy je ovládnuta silami tíže. Horní i dolní čelist visí na hlavě jako těžké břemeno. Hlava již nemůže být nesena zpříma. Visí na páteři, která se jmenuje německy „Wirbelsäule“, tedy doslova „obratlový sloup“; tento sloup však právě již není sloupem, nýbrž řetězcem obratlů. Tím se hlava dostává do téže oblasti, kde jsou končetiny, stává se sama jejich pomocnicí, jak již bylo popsáno. Pozorujme jen, jak třeba kůň při chůzi pohupuje hlavou a jak i při jiném způsobu pohybu (klus, cval, trysk) se rytmus a způsob pohybu nohou přenáší do příslušných pohybů hlavy. (Nepopustí-li nezkušený jezdec při skoku přes překážku koni otěž v okamžiku odrazu, neumožní-li mu tedy, aby při odrazu hodil hlavou dopředu, nemůže kůň dobře skočit; znalci jezdeckého sportu říkají, že „hlava je pro koně pátou nohou“. pozn. překl.) Pochopíme pak, že se zde hlava stala předním koncem a není již jako hlava povznesena nad tělem. Vidíme také, co to znamená pro hlavu zvířete, že je zatažena do zemské sféry a plně věnována tělesné potřebě: Jak se pohled obou očí ani nemůže zaměřit na společný cíl, který by se teprve tím stal „předmětem“ před námi, který pozorujeme.¹²⁾ Teprve tam, kde hlava není angažována jako nástroj, může se volně povznést a zprostředkovat smyslové poznání, stát vůči světu. Zde je také zřejmé, jaký význam má poloha očí na přední straně lebky, jak se uchovala z fetální doby; bez ní by nemohly oční osy konvergovat a oči by nemohly fixovat předměty. Za to vše vděčí člověk té skutečnosti, že vývoj jeho hlavy byl zadržen.¹³⁾

Povšimneme-li si ještě hrudní organizace s pažemi, můžeme pociťovat, jak tato organizace končí nahoře teprve v oblasti hrtanu, jazyka a příslušných partií vnitřního ucha, které vznikají z bronchiálních oblouků embrya. Přehlédneme-li tyto navzájem související orgány, máme před sebou fyzickou část toho, co Rudolf Steiner nazýval

organizací řeči. Ta je možná jen tehdy, když hrud' a paže jsou plně zbaveny podpěrné funkce a tělo je vertikálně vzpřímené. Pohlédneme-li na obr. č. 2, přesvědčíme se bezprostředně o této souvislosti. Jak ušlechtilé a lehce se včleňuje hrud' člověka do protikladu horního a dolního pólu, jak paže činí dojem, jakoby byly jen volně připjaty k ramennímu pletenci. Lze je snadno uvést do nejrůznějších poloh a vyjadřovat jimi srozumitelné posunky na podporu slyšitelné řeči, kterou se nejprve musíme postupně učit. A nyní pohledme, co se z těchto nádherných základů stalo u zvířete: Paže jsou angažovány pro podpírání, běh a šplhání, deformovány na kopyto, prodlouženy nebo zkráceny. Hrud' je u zvířat, která především běhají, stlačena ze stran, u zvířat šplhajících je pokryta mocnými svaly, jazyk je zvětšen a ztvrdlý, ucho je ve svém harmonickém tvaru znetvořeno, je zašpičatělé a pohyblivé, rty nejsou jemné a pohyblivé, ale přetvořeny v pysky určené jen k uchopování potravy. Zde je zřejmé, že zvířata ani nemohou mít řeč v lidském smyslu. Ne snad proto, že by jejich orgány nebyly postačující, ale proto, že se tyto orgány dost brzy nezastavily ve svém vývoji. Právě to, co přimělo hrudní a řečové orgány, aby se staly tělesně až příliš nástroji, odňalo jim schopnost být orgány duše. Také tam, kde se hrud' klene v obrysech téměř lidských, jako je tomu u opic, je v nitru příliš masivní hrudní koš, paže jsou příliš těžké, hrtan je až příliš nástrojem zvířecích zvuků, než aby zbyl prostor pro organizaci řeči. Právě hrtan lidoopů se charakteristicky liší od hrtanu lidského: Z jeho vnitřního prostoru se vychlipuje na obě strany mocný vak; oba tyto vaky dosahují dolů až ke klíční kosti a do stran až do krajiny podpažní jamky, jsou naplněny vzduchem a slouží jako řvací vaky k zesílení rezonance. Na jejich místě jsou v lidském hrtanu drobné Morgagniho jamky, které nejsou snad zakrnělými zbytky, nýbrž nerozvinutými zárodky! Opět mohou být ve zvláštních případech zvětšeny a tím naznačit vývoj, který byl u antropoidů doveden do konce; někdy může být dokonce potřebný chirurgický výkon.¹⁴⁾ Zde je tedy útvar, který slouží lidské řečové organizaci jen potud, pokud je zabrzděn ve svém vývoji. U zvířete se tento útvar vyvíjí v nástroj působící jako zesilovač zvuku. Orgán, který je u člověka jen v počátečním náznaku, dovede zvíře až k dokonalosti tělesného nástroje; člověk však připojuje tvůrčí sílu, kterou zde zadržel, k pokladu svých duševně – duchovních schopností: Co ho tělesně ochuzuje, činí ho jako člověka tvořivým.

Můžeme-li takto zadržení vývoje horní organizace člověka smysluplně začlenit do celkového obrazu jeho bytosti, zůstává zprvu ještě velkou hádankou rozdíl v utváření dolní organizace u člověka i u zvířat. Čtenář si zajisté povšiml, že uvedené znaky zadržení měly vždy co činit jen s horní a střední organizací. Je tomu snad s dolní oblastí jinak? Vězí tu snad ještě nějaká zamlčená zákonitost?

NOHA

I zde může opět pomoci jen nepředpojaté pozorování. Vyjděme ze studia lidské nohy. Bývala vždy srovnávána s rukou, zčásti proto, aby se dospělo k tomu, co je oběma společné, zčásti proto, aby se našly charakteristické rozdíly. Pro dolní část lidské nohy je příznačné, jak se tlak vertikálně stojícího bérce přenáší na klenbu nožní a odtud pak přechází v rozbíhavých směrech na zemi. Hlavní úkol zde má první prstec a příslušná kost nártu. Klenba nožní je vpravdě lidským útvarem, který se nenajde u žádného zvířete. Skládá se z paty, obrácené dozadu, a z kostí zánártních a nártních, obrácených dopředu; prstce samy nepatří k vlastní klenbě, nýbrž jsou připojeny na jejím okraji.

Svorník celé nožní klenby tvoří kost hlezenní, na níž spočívá bérec a tudíž i tělo se svou plnou vahou. Přehlédneme-li celou tuto stavbu od kolena dolů, upoutá nás podivuhodné začlenění tohoto útvaru do poměrů tlakových a podpěrných. Lidská noha je dokonalým obrazem své statické angažovanosti jako podpěra. Sledujeme-li stavbu nohou výše, shledáme, že i koleno a stehenní kost jsou u člověka postaveny do nosné vertikály. Trup spočívá na těchto částech kostry jako na dvou štíhlých umně členěných sloupech. Kolena jsou plně vyrovnána do přímky, nejsou poohnuta ani dopředu, ani dovnitř. Žádné zvíře na celé zemi nemá tento ušlechtilý znak napříměných kolen. I při chůzi se ukazuje, jak ušlechtilé je utvořeno lidské tělo. Noha zůstává i při pohybu věrna svému úkolu nosného sloupu a ohýbá části své podivuhodné stavby jen natolik, že může být v každém okamžiku opět podpěrou, jakmile člověk přestane kráčet. Kostí klenby nožní jsou mezi sebou spojeny velmi pevnými vazy,¹⁵⁾ pohyb v hlezenním kloubu, tj. v kloubním spojení bérce a dolní části nohy, obstarává lýtkové svalstvo. Takto je tomu jen u člověka. (Mefisto musí nosit falešná lýtka, když chce vystupovat jako člověk). Lidská noha je tedy orgánem velmi dokonalým.¹⁶⁾ Je však dokonalá ve zcela jiném smyslu než orgány zvířecího těla, které jsou na místě lidské ruky. A zde se naše pozorování blíží druhému velkému tajemství tvarů lidského těla. Není snadné ho vyjádřit slovy, protože je dnešním pojmům dokonalého a nedokonalého ještě vzdálenější než ona paradoxní dokonalost lidské ruky, o níž jsme až dosud mluvili.

Vyjděme nejprve ze studia zadní končetiny u opic. Má, jak známo, místo chodidla a nártu útvar podobný ruce. Prstce mají formu hrubých prstů, jsou zakřiveny, a první prstec je proti ostatním v protilehlém postavení, stejně jako palec na ruce. Chodidlo připomíná vlastně jen pata, ale ta je silně stočena dovnitř, namísto aby, jako u člověka, čněla dozadu a dolů. Tu vidíme: Tento orgán má u zvířete až příliš mnoho společného s rukou, než aby mohl být dokonalý. Sledujeme-li opičí končetinu vzhůru, vnucuje se ještě více její nedokonalost: je příliš krátká a příliš slabá, lýtko chybí a kolena jsou ohnuta dopředu a dovnitř. A tak je to vlastně smutný pohled, vidíme-li opici běžet po zadních nohách (lidoopi uběhnou jen několik kroků a gibbon musí přitom také ještě pozvednout ruce nad hlavu). Máme-li u horní části těla a u hlavy opice dojem příliš velké tíže, máme u dolních končetin pocit právě opačný: Jsou příliš lehké, příliš slabé, nestačí na úkol nést tělo, proto jim musí pomáhat ruce. Tím je však dán důvod jejich deformace, neboť noha se může vytvořit jako dokonalý nosný orgán jen tím, že plně převezme tíži těla. Tak bychom mohli říci o stavbě opičího organismu, že je ve srovnání s člověkem vpředu a nahoře příliš těžký, dole a vzadu příliš lehký. Hlava je „jen přivěšena“, není obrazem okruhu, trup a nohy nejsou „sloupem klenby, v níž se mají zrcadlit nebesa“.

U pravých čtyřnohých zvířat, tedy u těch tvorů, které naši předkové nazývali vlastními „zvířaty“, nesou všechny čtyři končetiny tíži těla a staly se proto také navzájem podobné – nikde však nebyly údy vzaty do přesné vertikály vůči zemi tak jako u člověka. Dokonce tam, kde je na volné části nohy naznačena jakási tendence stát se sloupem (jako u koně nebo slona), najdeme v oblasti trupu, že nosné kosti jsou skrytě zakřiveny. Tvoří úhly nikoli přímé, což výmluvně poukazuje na to, jak nedokonale se zde organismus vyrovnal se silami tíže. Každý ví, že výčnělek na zadní noze koně, který je orientován dozadu, odpovídá patě člověka, kdežto zaoblení, které je poněkud výše a klene se dopředu, těsně u místa, kde noha vystupuje z trupu, reprezentuje koleno. Zapomínáme však na to obvykle, když pozorujeme koně v chůzi, jinak bychom z toho museli mít pokaždé zcela groteskní dojem: kůň běží s koleny přitaženými, na

nepřirozeně protažených chodidlech, jakoby v podřepu, a dotýká se země jen prostředními prsty! (Ohnuté koleno je začleněno do trupu; u velblouda a lamy je poněkud zřetelnější.)

Skoro ještě grotesknější je pohled na klokana nebo na ptáka (viz obr. 2). Zde je vždy stehno a někdy i bérec příliš krátký, kdežto chodidlo s nártem je neúměrně prodlouženo. U ptáka odpovídá „běhák“ nártu, tedy části naší nosné nožní klenby. Také čáp nestojí na nohách jako člověk, ale na tyčkovitě prodlouženém nártu! Stačí předestřít si jen na chvíli tyto odlišnosti, abychom nahlédli, že jen u člověka se noha včetně chodidla opravdu plně přizpůsobuje statické a dynamice zemských poměrů a že se tedy jen u člověka plně projevil protiklad horního a dolního pólu, kdežto u zvířat je tato polarita smazána a zastřena.

Nyní bychom mohli dále sledovat, jak zemské síly pronikají dolním organizmem vzhůru, do břišního svalstva, do formy pánve, do zavěšení útroby, ba ještě výše až k ohybům páteře,¹⁷⁾ a vždy by se potvrdila zákonitost, k níž jsme dospěli: že člověk je dole plně zapojen do zemské sféry. Co se tím děje s dolním pólem lidské postavy, vyslovil Rudolf Steiner na základě svého duchovního bádání: Lidská „organizace údů“ zůstává během celého zemského života zárodkem, jemuž není umožněno se rozvinout. Do jaké formy by se mohly vytvořit lidské údy, zůstává zahaleno tím, že jsou začleněny do silového pole tíže. Nejsou tělesným výrazem tvořivých sil, z nichž vzešly, tyto tvořivé síly plně ustoupily formujícím silám zemské tíže. A tak vznikla forma nosných údů člověka tím, že byly obětovány plastické možnosti v nich spočívající.

Jestliže tedy má horní pól člověka charakter zadržení, má dolní pól charakter úplného zahalení. (Co je jeho skrytým základem, zjeví se až tehdy, když skončí pozemský život člověka. Pak se rozvine skrytý duchovní zárodek, což je patrno pohledu, který je s to sledovat lidskou entelechii až za pozemskou smrt.)

Vývoj embrya potvrzuje naznačenou odlišnost horního a dolního pólu. Končetinové ploténky, patrné již ve čtvrtém nebo pátém týdnu, ukazují již záhy podstatnou rozdílnost: Zatímco horní končetina uchovává ploténkový tvar a rozdělí se ještě na prsty, vytváří se na dolní končetině velmi brzy pata a skutečné chodidlo, na němž prstce mají onen pahýlovitý tvar, který je vlastní lidské noze na rozdíl od zadní ruky opice. Chodidlo lidského zárodka se tedy velmi brzy vpravuje do směru, který mu jediné náleží, kdežto u zvířete zůstává rozdíl mezi oběma páry končetin po celý život nepodstatný. Jen skákající a létající savci a ptáci jsou zdánlivou výjimkou. Zde vzniká významná odlišnost horního a dolního pólu, když si buď přední končetina uchová jakousi podobnost s rukou (hlodavci, např. veverka, nohas africký, hnátoš neboli skokejš, klokán) nebo se jednostranně přetvoří v létací nástroj (netopýři a ptáci). Jistý náznak podobnosti s člověkem je tedy příznačně spojen s každým vztyčením horní části těla nad zem; rozhodující však je, že se hlava nikdy opravdu nevymkne z působení tíže a také dolní končetiny se nikdy těmito silám zcela neoddají jako u člověka.

Tím jsme shromáždili poznatky, abychom mohli souhrnným pohledem uzavřít srovnání člověka a vyššího zvířete. Konečný výsledek může být shrnut v těchto slovech:

OBA PÓLY

Člověk se ve své horní části vymyká působení zemské tíže. Tím je zároveň zadržován vývoj hlavy na stupni blízkém embryu. Také v oblasti paží, rukou a hrudníku se

uplatňuje toto zadržení. Postava, která se zastavila na dřívějším stupni metamorfózy, se jeví jako zušlechtěná.

Zvíře odevzdává horní část svého těla zemské tíži. Jeho hlava se sice začíná vyvíjet jako hlava lidská, pak se však řítí do svého konečného stádia, v němž do sebe přijímá příliš mnoho sil tíže. Paže, ruce a hrud' se blíží k zemi a vzdalují se od praformy, a tím více musí podpírat tělo. Po těchto metamorfózách se postava jeví jako zvířecí.

Člověk odevzdává svou dolní organizaci plně silám tíže. Tím se z ní vytváří nosný sloup. V oblasti, již se odevzdala, se pak jeví jako dokonalý orgán.

U zvířete nevplývá protipól hlavy plně do zemské tíže. Z toho pak pramení přílišná podobnost obou pólů těla. Zvíře se stává příliš těžké tam, kde by se mělo od země odpoutat, a příliš lehké tam, kde by mělo rozvinout nosnou sílu. Proto nemůže uchovat horní pól ve tvářnosti, která by se blížila praformě. V dolní organizaci se však stává jen nedokonalým výrazem země, protože do sebe nedává proniknout jejím utvářivým silám.

Člověk uchovává ve svém horním pólu minulost, která se zvířeti ztrácí.

Ve svém dolním pólu usiluje o to, aby se spojil se zemí, k níž nemá zvíře přístup.

PŮVOD

*Člověk je majorátním pánem stvoření.
K. Snell (1863)*

ZTVRDNUTÍ

Živé bytosti dosahují své zralosti tím, že zhušťují své tělo z tvárné formy mládí do stále větší pevnosti. Z plastického zárodečného útvaru vzniká konečná forma; ta již není tvárná, je vytvořena. Toto ztuhnutí je nezbytně spojeno se stavem, v němž je možné vystupňované působení a nejživější činnost. Vývoj je však zároveň nucen překročit jednotlivé individuum a vrátit se k tvárným počátkům. U rostliny je to pupenec na kmeni nebo klíček v semeni, které padlo na zem, u nižších zvířat je to mladé individuum, které pučí z rodičovského těla nebo se líhne ze sneseného vejce, u vyšších zvířat a u člověka je to zárodek rostoucí v lůně mateřském. Konečná forma jako taková je vždycky neplodná, musí zvadnout nebo se stane schránou, která je časem odložena tím, co v ní nově vzniká. Neboť pokrok a další rozplazování je vždycky návratem k nezralému a nedokonalému.

Tento zákon platí i pro vytváření kteréhokoli orgánu. V předchozí kapitole jsme to ukázali pro končetinu. Všude se potvrzuje, že hotový nástroj musí být konečným bodem, za nějž již nelze pokračovat. Nové orgány mohou vznikat jen z nediferencovaných základů a pupenců. Při jejich vytváření se stále opomíjí možnosti, které v nich jsou zahrnuty, neberou se v potaz příbuzné útvary, až se konečně vše zaměří jediným směrem.

Není pochyby, že se podle téhož zákona odehrával i postupný vývoj živoucí přírody skrytý v minulosti. Podobá se bohatě rozvětvené rostlině, která dospívala ze semene původních epoch ke stále mocnějšímu rozkošatění. Nejstarší formy života, zárodečné a nediferencované, musely v sobě ještě ukrývat nekonečné množství možných směrů. Potomci se však od sebe oddělili, jedni se museli dát touto, jiní onou cestou a obětovat tím svou univerzálnost, každý pokrok v organizaci byl vykoupen nevratnou fixací. A tak je všechen viditelný vývoj ovládnut touto trichotomií: Nejprve se něco oddělí a rozhodne pro určitý směr, pak se zdokonalí a tím získá, současně však nevyhnutelně ztuhne.

Všude, kde se dodatečně po tom, co již nastalo rozdělení, mělo ještě prosadit něco nového, musel se východiskem stát útvar, který zůstal jako nedokonalý pupenec na kmeni. Nové formy v zemském vývoji mohly vznikat jen z „oček“ a „spících pupenců“ na velkém kmeni všech bytostí.

Pátráme-li tedy v dějinách Země vážně po předcích nějaké zvířecí skupiny, pátráme po útvarech nerozhodnutých, poddajných. Chceme-li si je představit, nesmíme se v žádném případě ohlížet po formách a strukturách dnešních hotových zvířat; ty jsou totiž – lhostejno zda vysoce či nízko organizovány – zasvěceny uschnutí; všechno nové, všechno, co v sobě nese zárodek budoucnosti, nikdy nemohlo vzejít z těchto konečných, definitivních forem, nýbrž vždy jen z nějakého mnohem pohyblivějšího a všestrannějšího zárodečného bodu.

Podivný osud tomu chtěl, že celá vývojová nauka 19. století takovéto úvahy zcela ignorovala. Vlastně dobrý osud, – neboť uvažme, co by se bylo vůbec stalo z myšlenky vývoje, kdyby hned na počátku převládla tato skepse. Nebylo by vůbec možné vykonat

něco tak mimořádného, jako je náčrt vývoje zemských organizmů. Nejprve bylo nutno narýsovat v hlavních konturách budovu evoluční nauky, a pak teprve bylo možno klást takovéto otázky. A tak je nutno stále respektovat základní zásluhy průkopníků descendenční myšlenky, protože byly předpokladem pro velký pokrok v poznání. Vždy bude hoden obdivu způsob, jak tito průkopníci s velkou smělostí a širokým přehledem o spoustě skutečností, tehdy zcela neuspořádaných, zastávali ideu vzestupného vývoje z prazvírát až k člověku a jak tento vývoj znázorňovali na rychle načrtnutých rodokmenových přehledech. Způsob, jak zejména Ernst Haeckel s jedinečnou bystrostí kreslil své rodokmeny až do jednotlivostí a jak tím dovedl vývojovou myšlenku k vítězství, mu zajišťuje úctu každého, kdo se těmito otázkami zabývá. Dnes je snadno odsuzovat ukvapenost oněch dob, avšak bez těchto oddaných a nadšených bojovníků bychom neměli celkový obraz.

POMŮCKY Z NOUZE

Máme-li získat přehled o tom, jak probíhal vývoj, smíme i dnes ještě zpočátku použít analogie se zvířaty dnes žijícími, jako to činil i Haeckel. Neboť chceme-li si představit vzestupnou řadu forem, musíme se poohlédnout po něčem, co je nám známo, aby se představa nerozplynula. (I když přemýšlíme o jiných věcech, rádi se chopíme příkladu, který však znamená jen dočasnou pomůcku; chceme-li se něco dovědět o rostlině, představujeme si růži; chceme-li si představit typického červa, myslíme si dešťovku.) Tak by každý rád uvítal, kdyby byl řetěz předků člověka i zvířat znázorněn pomocí dnes žijících reprezentantů. Když už máme vybudován obraz vývoje, musíme mít ale na mysli, že vše bylo jen pomůckou pro představivost a že rodokmen obsazený dnešními formami nemůže reprodukovat skutečný vývoj. Příklady, které jsme původně zvolili k znázornění, nám nesmí kalit pohled, když bychom snad zapomněli na jejich znázorňovací funkci.

Je zcela zřejmé a také nikdy nebylo sporu o tom, že dnes žijící formy zvířat nemohou být skutečnými předky v řadě zvířat a lidí. Mnohem obtížnějším se však problém předků stává, když se uvede do vztahu k fosilním zvířecím formám. Paleontologické bádání prodělalo dobu velkolepého rozkvětu, když se začalo využívat jeho nálezů pro sestavování tabulek předků. A opět musíme přiznat, že by tento rozmach nebyl myslitelný, kdyby se tehdejší badatelé dali příliš rušit skeptickými myšlenkami. Spíše se mlčky předpokládalo, že „předkové“ v těchto zbytcích uložených v různých vrstvách povrchu zemského přece musí být, a bylo zajisté dobře, že se postupovalo takto bez okolků. Dnes však, kdy se paleontologické nálezy interpretují výhradně ve světle vývojové myšlenky, je na čase se vážně tázat u každé formy, která má posloužit jako obraz předka, zda se pro tuto zamýšlenou úlohu skutečně hodí. Studujeme-li tyto věci podrobněji, nemůžeme vlastně nepřenést pochybnost, kterou máme vůči dnešním formám, také na ony vymřelé. Neboť celá tvářnost těla, způsob, jak se uchovaly, svědčí pro to, že nalezené zbytky pochází od bytostí, které se nemohly podstatně lišit od materiality bytostí dnešních, byly podobným způsobem propracovány a promodelovány, vysoce vyvinuty a „hotovy“, i když měly v anatomických jednotlivostech takzvané primitivní znaky. Jejich krunýře, jejich kostry byly v jednotlivostech tak vypracovány, jak je to samozřejmé pro plně dotvořené bytosti. Na všech těchto jemně vycizelovaných formách – podívejme se jen na pancíř nějakého kambrického trilobita – není ani stopy embryonálních známek. Struktura těchto bytostí nebyla zcela určitě méně zralá než struktura nějaké dnes žijící zvířecí formy. Že by se mezi nimi skutečně skrývali

předkové? Nemusíme jim snad k tomuto účelu přibásnit tvárlivost, kterou – jak svědčí jejich tělesnost – naprosto nemohli mít?

Je na čase zabývat se těmito zásadními úvahami. Nejpodstatnější korekturu však bude třeba udělat na vrcholu rodokmenu, neboť postavení lidské formy na tomto přednostním místě je, jak jsme ukázali v první kapitole, vážně otřeseno. Uvážíme-li, že si lidské tělo zachovalo ještě dnes rysy nerozvinutého předstupně, vidíme, že právě ono poukazuje mnohem spíše na skutečné předky – jeho vlastní i vyšších zvířat – než nějaké jiné stvoření z jeho okolí. V 19. století byla lidská forma umístěna na konec zvířecí říše, aniž se tušilo, jaké potíže ještě s touto představou vzniknou. Dnešní obraz o původu člověka a zvířat však určitě neobstojí, když nebude respektovat tento podstatný bod, totiž „primitivitu“ člověka. Praforma vyšších zvířat musela být nepochybně podobnější lidskému utváření než dnešnímu zvířecímu. Také v tomto směru je nutno rodokmeny ostře revidovat.

Vidíme zajisté: Změny, které je třeba učinit s rodokmenem předků, jsou naprosto zásadní. Bádání je postaveno před otázkou, zda se má vzdát vývojové nauky či zda ji má novým způsobem přetvořit. Nestojíme – jak hlásají někteří horlivci – u úmrtního lože evoluční myšlenky, ale před její zásadní proměnou. Musíme se rozhodnout k této metamorfóze, nechceme-li obětovat pokrok v poznání, který přineslo přírodním vědám 19. století a nechceme-li zmařit nezměrné množství práce, která byla na tomto poli vykonána.

PROMĚNA RODOKMENŮ

Především je třeba ukázat směr, v němž se má uskutečnit zmíněná metamorfóza. Lze ho jednoznačně rozpoznat, studujeme-li pečlivě skutečnosti.

Povšimněme si nejprve připojeného rodokmenu obratlovců, zhotoveného podle Haeckelova náčrtu. Vidíme hned podstatný rys těchto starších znázornění: Zcela bez ohledu jsou jména dnes žijících zvířecích skupin umístěna na místa rozvětvení (ryby chrupavčité, obojživelníci, vačnatci, poloopice, lidoopi). Je samozřejmé, že takové schéma není vůbec žádným skutečným přehledem předků, je to jen výsledek studia srovnávací anatomie. Že je vůbec možno takto sestavit skupiny zvířat do formy rodokmenu, to je již samo důkazem vnitřní správnosti vývojové myšlenky. V tomto způsobu uspořádání vězí tedy nepochybně něco reálného; je však nejprve jen obrazem, který má naznačit, ke kterým typům asi náleželi předkové obratlovců nebo kterými stupni vývoje prošli a pro určitý typ je prostě dosazen název skupiny, která ho dnes reprezentuje. Zde však vzniká tato nemalá těžkost: Musíme předpokládat, že např. tvorové typu ryb chrupavčitých – tedy dnešních žraloků a rejnoků – měli mezi svými potomky nejprve takové, kteří se různými proměnlivými osudy vyvinuli k dnešním vyšším rybám (rybám kostnatým atd.); jiní by se museli přetvořit v obojživelníky a stát se tak předky dnešních suchozemských zvířat, kdežto třetí zůstali až dodnes na stupni žraloků a rejnoků. Něco podobného bychom museli předpokládat také o jiných skupinách zvířat, které jsou umístěny ve vyšších úrovních schématu na místech rozvětvení. Musíme tedy předpokládat nějaké předky, kteří měli – přestože byli dosti výrazně a jednoznačně organizováni – ještě tolik ohebnosti, aby ze sebe dali během dlouhých období vzniknout novým typům. Avšak mezi potomky těchto předků, kteří se vyznačovali tak neslýchanou plasticitou, museli být opět jiní tak neslýchaně ztuhlí, že byli nuceni zůstat až dodnes na svém původním stupni. Je zřejmé, že buď musela být ona tvárlivost dána

zcela jinými zemskými poměry – a pak je nevysvětlitelné, proč druhové těchto zvířat zůstali stát namísto; nebo musíme předpokládat, že elementární stavy dávných epoch byly podobné dnešním poměrům – , a pak se opět stává hádankou modelovatelnost první skupiny. Nelze si ani představit, že by potomci stejných rodičovských forem měli tak protichůdné vlastnosti, neboť nelze zajisté svádět celý ten rozdíl na vliv prostředí, které by muselo být v jednom případě mocným hnacím motorem, který by po tisíciletí hnal vývoj stále vpřed, kdežto v druhém případě by nezapříčinilo žádnou změnu.

ZÁHADNÍ PŘEDKOVÉ

Již při prvním pohledu na tabulku rodokmenů nás napadne: Pro dnešní představu o živých tvorech zůstávají formy předků zcela tajemnými útvary. Ještě tak nejspíše se s nimi vyrovnáme, když si je vůbec nepředstavíme jako konkrétní, hmotou vyplněné bytosti v dnešním prostředí, ale když je zachováme jako holá učebnicová schémata, která lze podle potřeby upravit do speciálních forem! Přičkneme-li nějaké formě předka organizaci vybavenou pro určité zemské poměry, stane se hned nemyslitelné, jak se to mohlo stát, že se v ní přesto ještě skrývala latentní možnost, aby se z ní odštěpily nové větve. Spokojíme-li se však s nevysloveným a proměnným praobrazem, pak si opět nemůžeme představit, jak by takový praobraz mohl „žít“ ve světě podobném dnešnímu. Ať to obracíme, jak chceme: Otázka, jak vyhlíželi předkové, zůstává nejvlastnější hádankou všech studií o rodokmenech.

Čtenáři, kteří jsou obeznámeni s představami dnes obvyklými, namítnou, že paleontologie na základě nalezených zbytků prý již rekonstruovala velký počet „mezistupňů“. Stojí za to sledovat zaměřit se na tyto nálezy a sledovat, zda mohou jim přisouzenou mezeru v rodokmenu vyplnit (viz obr. 4). V roce 1856 byl poprvé objeven neandrtálec (*homo neandertalensis*); tato pralidská forma byla od té doby ještě doložena tucty koster. Protože pekingský člověk (*sinantropus*) je zřejmě východní paralelou téhož stáří, musíme předpokládat, že tento „primitivní“ stupeň byl po zemi široce rozšířen. Základní znaky člověka jsou zde neklamně přítomny: vzpřímená chůze, dolní čelist ustupující vzhledem k mozkové části lebky, půlkruh pravidelně utvářených zubů, lidská tvářnost ruky a nosné údy začleněné do silového pole tíže (viz I. kapitolu). Vedle těchto základních znaků, ihned rozpoznatelných, jsou tu známky časného lidství, které mají zřejmě zcela jiný význam a podmiňují „primitivní“ vzezření: nízké čelo, vyčnívající nadočnicové oblouky, malá kapacita a velká síla stěn lebky, hrubá dolní čelist, menší tělesná výška. Nelze však ani na okamžik pochybovat, že tu máme co činit s lidskou formou; tento člověk totiž užíval nástrojů a znal oheň. U pekingského člověka se nalézají silné vrstvy popela, které dokazují, že nechával svůj oheň hořet po celé dny, ba pravděpodobně po celé týdny (v. Königswald, 1955, str. 54-55).

Přesto většina badatelů nepokládá neandrtálce a pekingského člověka za bezprostředního předka dnešního člověka, nýbrž za slepou postranní větev na stromě vzniku člověka. Tloušťku lebečních kostí, která se – v protikladu k dnešním lidem – nachází i u zcela mladistvých individuí (tloušťka stěny až 1 cm!), lze pokládat za známku, že tento pračlověk „uvázl a zastavil se ve ztvrdnutí“.

Těžší je zařadit *pithecanthropa*, kterého objevil 1891 Dubois. Byl nejprve pokládán za pololidskou meziformu mezi opicemi a lidmi. Dnes, kdy byl na Jávě nalezen větší počet mnohem úplnějších úlomků, lze s větší pochybostí, že máme před sebou velmi dávnou pralidskou formu. (Z důvodů prioritních se musí ponechat původní jméno, ačkoli již

nevyhovuje.) „Z klenby lebni“, píše v. Königswald (1955, str. 119), „chyběl jen malý kus... a vzadu byla lebka až k okraji velkého týlního otvoru zachována. Především tu byly ještě k dispozici spánkové partie... A právě okolí ucha má pro otázku: člověk či opice? rozhodující význam. U opice je ucho více méně v prodloužení jařmového oblouku, u člověka však leží pod ním. U opice je jamka čelistního kloubu plochá, u člověka je vyhloubena. Tento nález ukazuje zřetelně, že se tu mohlo jednat o lidskou lebku... Tak bylo tímto nálezem konečně dokázáno, že sporný pithecanthropus musel být člověkem.“

Geologická zkoumání na místě samém však ukázala, že trinilní vrstva, k níž patří pithecanthropus, nepatří k třetihorám, nýbrž k diluviu (pleistocén). To dokazuje, že pithecanthropus nežil jako předchůdce, ale jako současník diluviálního člověka. Nemůže tedy být předkem neandrtálce. Vidíme tedy na modernizovaných rodokmenových schématech, z nichž jedno reprodukuje na obr. č. 4, že pithecanthropus je, stejně jako neandrtálec, umístěn na postranní větvi lidského rodokmenu. Je příznačné, že to veskrze odpovídá názoru dnešních paleontologů. Na kmenu samém tím opět vznikla nápadná mezera.¹⁸⁾

Jak se to má s praformami, které byly nalezeny v posledních letech a které jsou snad ještě starší? Některé z nich, jako např. Königswaldem popsáný meganthropus (obří člověk), patří určitě ještě k pralidským formám. Nalezený úlomek dolní čelisti je lidský, přestože je „na lidskou čelist nepravděpodobně velký“. Zadní premolár (třenovec, pátý zub – pozn. překl.) má jen jeden kořen, kdežto u všech opic má dva, a na vnitřní straně za bradou je naznačen výčnělek tak zvané spina mentalis. Tento výčnělek je tak významný, protože se zde upíná několik jazykových svalů, které slouží artikulované lidské řeči. (Také pekingský člověk má tuto „spina“.) Meganthropus měl tedy určitě schopnost řeči, byl tudíž opravdovou ranou lidskou formou.

Weidenreich popsal r. 1936 zuby jiných obřích forem z Číny; ty však tu můžeme přejít, protože o nositelích těchto zvláštních, ale zcela lidských obřích zubů není jinak nic známo. Přesto je zajímavé, že Rudolf Steiner mluvil o obřích formách člověka v souvislosti s „atlantickou“ (třetihorní) dobou, Tyto formy prý později vymřely (viz „Tajná věda v nástinu“ – „Geheimwissenschaft im Umriss“, Dornach 1925, str. 226 a 229).

To jsou tedy rané lidské formy. Tvoří jakýsi protiklad proti odrůdám pranthropus a plesioanthropus z Afriky, které popsal Broom a jejichž postavení mezi předky člověka je nejisté tím, že zuby jsou paradoxně odstupňovány zcela neobvyklým způsobem: řezáky jsou na člověka příliš malé, stoličky naproti tomu příliš velké. Jde zřejmě o postranní odbočky vývoje.

Pro australopitheciny z jižní Afriky platí, že jsou sice v blízkosti meganthropů (viz shora), ale nespádají do okruhu lidí. Proč jsou mladé exempláře, jako např. slavný „nález při tání“ z Dartu, podobnější lidem než starší, to jsme již vysvětlili. Jejich vývoj vede až k hranici s člověkem, pak ale padá opět zpět. (Srov. v. Königswald, 1955, str. 167.) Nejnovější formy, které se sem ještě přidružily, totiž proconsul, dryopithecus a sivapithecus, jsou naproti tomu typy, které již naznačují příslušnost k okruhu pravých opic. V žádném případě nejsou předky člověka (srov. v. Königswald, str. 149).

Výsledek podrobného zkoumání fosilií, které měly být předky člověka na vývojovém kmenu, byl až dosud ve všech případech týž: Jen ojediněle některé z těchto úlomků padají v úvahu jako přímí předkové člověka, a to jen potud, pokud nejsou přesněji prozkoumány; jakmile však vejdu ve známost podrobnosti, odporují úloze, která jim

byla původně přisouzena. Vždy se ukáže, že jejich forma je příliš specializovaná, příliš jednostranně vyvinutá, aby ještě nadále mohly hrát úlohu skutečných předků. Rodokmeny, které byly původně hustě obsazeny, takto během let citelně prořídly. Stále další a další formy se přesunují na postranní větve a kmen je holý (obr. 5).

FOSÍLIE SELHÁVAJÍ

Je to snad jen nešťastná náhoda, že nám fosílie připravují takováto zklamání? Nešťastná náhoda, která by se tolikrát opakovala? Lze se natrvalo spokojit s omluvou, že „v našem poznání jsou dosud mezery“? I když připustíme, že množství materiálu je skrovné, proč by mezera musela vždycky padnout právě na rozhodující místo? Smíme se stále znovu utěšovat nadějí, že snad nějaký pozdější nález přece jen konečně splní naše očekávání, když každý předchozí nás tak trpce zklamal? Není snad konečně na čase, abychom udělali závěrečnou čáru a vyvodili odvážný důsledek?

Tento důsledek může být jen týž, který byl uplatněn již výše. Skuteční předkové člověka a zvířat jsou ve své plasticitě a proměnlivosti pro dnešní představy o živých bytostech útvary naprosto tajemnými – a nezanechali žádné stopy v geologické listině. Je to stále týž problém: Co se uchovalo jako nálezy v zemské kůře, to nejsou předkové. Předkové se v zemské kůře neuchovali!

PRAOBRAZ

Rozumí se samo sebou, že dnešní badatel se těžko může bez odporu rozhodnout k předpokladu tak nezvyklému. Nenajde žádné opory v okruhu navyklých představ. Stačí však, když prostuduje dosavadní pokusy prodloužit rodokmen směrem dolů, a cítí se znovu hnaným do náruče právě oné ideji, jež se mu přičí. Požadavek modifikability, který musí naše myšlení nutně na formy předků klást, se stále stupňuje, čím níže má být příslušná forma na kmene vývojového stromu umístěna. Čím více postupujeme zpět do dřívějších dob, tím se stává stále obtížnější vymyslet si obraz předka, který by měl co nejméně charakteristických vlastností.

Již v okruhu opičích forem je obraz předka nejistý, protože by do sebe musel zahrnout opice západní, opice a dokonce také ještě velmi odlišné poloopice. Jak vágní se tím stává praobraz je patrné z velké různosti názorů mezi jednotlivými paleontology a morfology. Nejistota se ještě zvětšuje, když jde o to určit místo, na němž se celá skupina lidí, opic a poloopic – či spíše jejich předek! – oddělila od kmene ostatních savců. Např. Gregory odvozuje tato panská zvířata (člověk, opice, poloopice) od hmyzožravých zvířat žijících ve stromech, tedy od příbuzných ježka. Ježka pokládal již Huxley za primitivní soubornou formu (collective type). Aby však mohl odvodit vrchol lidského rodokmenu z nějakého ježkovitého předka, nebere Gregory ježka samého, nýbrž musí vzít jeho příbuzné žijící ve stromech, tupajidy (tany), navíc jim však musí připsovat „relativně velké mozky“. Díváme-li se nepředpojatě, vidíme, jak se tu určitá postava musí všelijak upravovat, musí se na ni naroubovávat nejprotichůdnější znaky, aby mohla zaujmout předurčené místo v rodokmenu člověka.

Ale v takových obtížích se ocitá paleontolog pokaždé, když pracuje na obraze nějakého předka. Chce-li dokonce vykreslit nějakého prasavce, upadá ještě do větších rozpaků. Haeckel toto mnohoznačné jméno prostě dosadil na příslušné místo své tabulky předků (obr. 3). Ale čím přesněji se pustíme do konstrukce takového typu, tím více se

tento pokus rozplývá. Především se zdá být nasnadě svěřit úlohu předka vačnatcům a ptakopyskovitým (monotremata), neboť první z nich nevytvářejí „dosud“ placentu, druzí dokonce kladou vajíčka jako plazi, které také připomínají svou vnitřní stavbou více než jiní savci. Leč přesnější zkoumání vede k obvyklé rezignaci: „Budiž ještě jednou výslovně zdůrazněno“, píše Schwalbe 1916, str. 270, „že vačnatci, nemluvě již vůbec o monotramatech..., nemají s vývojovou řadou placentálií nic společného. Protože jsou to divergentní formy, nelze jich použít pro řešení otázky původu živočichů tvořících placentu.“ Tak to chodí vždycky. Formu, kterou bychom mohli potřebovat pro odvození původu, neznáme, a tu, kterou známe, nemůžeme potřebovat; ukáže se být „divergentní“; není to forma přímo z „kmene“ rodokmenu, nýbrž postranní větve. Postava předka však mizí v obvyklých temnotách.

Totéž bychom mohli ukázat pro plazy a obojživelníky. Místo odštěpení je příliš vágní, při bližším studiu se slabé vlákénko trhá. Čím širší se kmen evolučního stromu stává směrem dolů, tím snazší je mluvit ve všeobecných dohadách o místě rozvětvení, kde ta či ona postranní větev „zřejmě“ odbočuje. Skoro všichni autoři dávají vzniknout obratlovcům kdesi z červů, leč velký kmen červů zahrnuje již tak rozličné formy, že nelze nalézt žádnou charakteristiku, která by se hodila na všechny; je to stejně již jakási komora pro různé „haraburdí“. A tak zůstává údaj o předcích „červovitých“ živočichů nic neříkající samozřejmostí. Proto mohl duchaplný Karel Snell již 1887 přílehlavě říci: „Je vpravdě zcela neškodné a bez nebezpečí, řekneme-li, že předkové obratlovců byli červi, protože tím není řečeno vůbec nic. Neboť bychom napřed museli pozitivně říci, co míníme červy, a to nesvede nikdo, protože o nich můžeme jen říci, čím nejsou. Odpověď, že předkové obratlovců byli červi, neříká tedy nic, co bychom již nevěděli předtím, než se nám dostalo této odpovědi, totiž že to nebyli paprskovci (radiata), členovci ani měkkýši (mollusca).“ (Přednášky, str. 75)

CHYBÍ FORMY Z MÍST ROZVĚTVENÍ

Protože tyto zkušenosti učinili během posledních desetiletí mnozí výzkumníci, proměnila se rodokmenová schémata ve zcela určitém směru. Kdysi bývala na místech velkých rozvětvení vždycky konkrétní jména – skupin, fosilií nebo vymyšlená označení předků. Tato jména však musela být, jakmile byli jejich nositelé blíže poznáni, přesunuta vzhůru na postranní větve a vlastní forma z místa rozvětvení byla nahrazena otazníkem, až byly konečně všechny konkrétní formy vysunuty na špičky větví a kmen se stal řetězcem otazníků.

A tak se stávaly větve rodokmenu stále košatější, stále bohatěji obrostlé, a nosný kmen byl stále lysejší. Můžeme vidět: Není to už vůbec živý strom; není s to žít své vlastní haluze. Přinejmenším nemůže nikdo přesně říci, co tu proudí jako živoucí míza všemi těmi nesčetnými haluzemi a větévkami až k jejich tak bohatě obsazeným špičkám. Hrozí nebezpečí, že se celý evoluční děj opět ponoří do někdejší záhadnosti. Rodokmenové obrazy však prodělaly v posledních desetiletích ještě další výmluvnou proměnu. Čím lépe vědci poznávali hluboké rozdílnosti ve stavebních plánech velkých skupin zvířat a neobyčejnou divergenci menších pododdělení, tím více nechávali postranní rodokmenové větve sahat zpět do co nejčasnějších epoch. To znamená, že předpokládali, že se oddělily od hlavního kmene velmi nízko. Čtenář se může přesvědčit o této charakteristické změně podle rodokmenu korýšů (crustaceae) od Haeckela (1873) a Giesbrechta (1912) – viz obr.6. Přesvědčí se snadno, aniž zná blíže jednotlivé

skupiny. Jsou to též jména, která stojí u Haeckela ještě v blízkosti výchozího místa celého útvaru nebo na některém z četných míst rozvětvení, nyní se však, po čtyřiceti letech, vesměs přesunula na špičky. Povšimněme si zejména, jak jednotlivé skupiny, např. leptostraky, dosahují v moderním rodokmenu hluboko dolů až k (hypotetickým) prakorýšům, kdežto u Haeckela ještě odbočují z místa rozvětvení označeného jako „fylopodi“ (phyllopoies); ti sami jsou v novém schématu rovněž na špičce větve. Tím nabývá celý rodokmen spíše charakteru keře než stromu, rodokmenový „kmen“ se totiž ztrácí a je otázkou, zda smyšlená jména předků (protostraka a protomalakostraka) mohou ještě tento tak silně divergující útvar uchránit před rozpadem; neboť chybí již jen málo k tomu, aby jednotlivé proutky vyrazily odděleně jeden vedle druhého z neznámé půdy. Leč k tomu jsme věru neměli zapotřebí žádné evoluční nauky, aby nám dávala takovéto obrazy: proutky vyrážející nezávisle jeden vedle druhého z čehosi neznámého – to již bylo v Linného *Systema naturae*.¹⁸⁾

Měli bychom se však těmito potížemi zabývat ne pro lacinou kritiku, nýbrž pro nové poznání. Skutečnost, že v geologické listině chybí skutečné zbytky předků, by neměla být podnětem k pohrdavým poznámkám o vývojové myšlence vůbec, ale pobídkou k neúnavnému přemýšlení o tom, jak skutečně vyhlížely formy předků člověka i zvířat.

ČLOVĚK SESTUPUJE PO KMENI EVOLUČNÍHO STROMU

Uvažujeme-li o tom, jak vyhlíželi bezprostřední předkové, dostane se nám nečekané pomoci ze studií obsažených v první kapitole. Této pomoci jsme v nynější kapitole dosud nepoužili, ač mnohý čtenář na to možná netrpělivě čekal. Je nabíledni, že fenomén zadržetí u lidského těla, vylíčený v předešlé kapitole, nás musí přivést k myšlence, že dnešní tvářnost člověka poukazuje zřetelněji na formu předků vyšších zvířat než nějaká forma zvířecí. Jestliže si člověk „uchoval“ opravdu „původní“ znaky jako je např. pětiprstá ruka, lépe než zvířata, pak musí jeho jméno stát mnohem níže na kmeni evolučního stromu, než kde je chtěl mít ještě Haeckel. Kdyby se tak hluboko nezakořenil zvyk klást toto jméno na vrchol stromu, zajisté by již mnohem dříve sestoupilo dolů, snad asi tam, kam Haeckel umístil „původní“ savce, totiž vačnatce! Dosud se žádný badatel neodvážil takové schéma nakreslit, avšak mnozí již zastávali názor, aby alespoň odbočení lidské větve bylo posunuto do nižších míst vývojového stromu tak, aby tato větev odbočovala těsně vedle ostatních savců. Tím byla člověku dána způsobilost vyvíjet se po dlouhé epochy, „místo rozvětvení“ bylo přesunuto dolů, ač jeho jméno dále zůstalo ve výšinách nad zvířaty.

Protože jde o tak důležitou věc, nechť čtenář dovolí doložit na několika příkladech, jak původ člověka sestoupil.

H. Klaatsch vyslovil dne 26. července 1900 na zasedání Pruské akademie věd tato slova: „Opice dnes žijící jsou formy jednostranně přetvořené, zčásti degenerované. Čím méně pozbyla nějaká opice svých původních rysů, tím podobnější člověku se jeví... Lze tedy mluvit nejvýše o spojení u kořene nějakého společného vývojového stromu, a to platí koneckonců pro všechny savce... Podle mého mínění je člověk centrální formou savců a primátů“.

M. Alsberg přichází v malé knížce o původu člověka (1902) k závěru, „že člověk nepochází z opic, nýbrž že musí být předpokládána descendance z nějakého mnohem níže umístěného bodu na velkém stromu vývoje zvířat.“

Antropolog C. H. Stratz píše 1906: „Vlastní vznik člověka, tj. získání vzpřímené chůze a mohutnější rozvoj mozku, bych umístil nejpozději do pozdní křídly... V nejstarších třetihorách, které následují po křídě, se nacházejí již všichni vyšší savci... Jelikož člověk je staršího původu, musel již tehdy existovat.“

Zde se tedy udává dokonce křídlová doba jako epocha vzniku člověka, – myšlenka, která se naprosto přičí obvyklému vývojovému obrazu!

Ještě dále jde známý paleontolog E. Dacqué ve své knize „Prasvět, pověsti a lidstvo“ (1924), když píše: „Uvnitř kmene obratlovců nás vedou formy člověka zpět až ke stádiu praobojživelníků. A tím jsme získali podklad, abychom nově určili stáří lidského typu, lidského kmene... Smíme očekávat, že najdeme již ve starším mesozoiku, ba i v pozdním paleozoiku lidský kmen jako takový, tj. bytost, která se entelechicky svou lidskostí, tedy jistými duševními a duchovními vlastnostmi, odlišila od ostatního zvířecího světa.“ (Str. 73-74).

Všichni tito badatelé vědí ovšem velmi dobře, jakou odpovědnost na sebe berou, když vyslovují myšlenku o vysokém stáří lidského rodu: Otvírají tím cestu názoru, který zasazuje těžkou ránu dosavadnímu vývojovému obrazu. Neboť obraz stoupajícího kmene, který je hnán vzhůru bojem o život, požaduje jako svůj závěr, aby na vrcholu byla lidská postava. Leč v okamžiku, kdy se začne mluvit o vysokém geologickém stáří člověka, odpadá také možnost odvozovat vývoj člověka z hnací síly boje o život. Síly, které uchovaly člověka v jeho archaické formě, musí pak zůstat zcela záhadné. Je tedy logické, že Klaatsch mluví o tom, že člověk vděčí za svou tvářnost té okolnosti, že „zůstal ušetřen požeňání boje o život“... (1920).

Ale snad je v pozadí výroků jmenovaných badatelů ještě nějaké širší tušení, myšlenka, která rozbíjí ještě radikálněji dosavadní představy, aby se probojovala k ještě smělejším přehledu o skutečnostech: že totiž vývoj organismů není vůbec myslitelný bez vývoje člověka; že jejich vzestup je příčinně spjat se vzestupem člověka. Pak by to byla tajemná řada předků člověka samého, která by tvořila hlavní kmen velkého stromu všech živoucích bytostí, která by ho teprve činila jednotným útvarem tím, že jím celým prostupuje jako nosná osa. Pak by to byli lidští předkové, usilující vzhůru různými zárodečnými stupni, z nichž by se krok za krokem, ve stále nových stavech bytí, odděloval zvířecí svět jako postranní větve divergující z hlavního kmene, nemyslitelné bez jeho pulsujícího života. Zvířecí svět by pak byl vedlejším a odpadním produktem lidského vývoje, pokračujícího po věky.

JE ZAPOTŘEBÍ NOVÉHO EVOLUČNÍHO OBRAZU

Je to myšlenka o člověku jako o majorátním pánu stvoření, kterou vyslovil 1863 geniální K. Snell.²⁰⁾ Tato myšlenka mohla mít ještě své místo v produhovnělém evolučním obraze Snellově, do mechanistického obrazu však nezapadá.

Neboť právě táž otázka jako předtím vyvstane každému, kdo se chce přiblížit tomuto novému poznání: otázka, jak vyhlíželi tito předkové, kteří byli současně praotci tělesného člověka a zvířat dnešního světa. Neboť nemůže již být žádných pochyb o tom, že se tito předkové nemohli vyznačovat substancialitou dnešních zvířat a lidí, ale museli být nesrovnatelně tvárnější. Tím se však zároveň musíme definitivně rozloučit s míněním, že se vývoj odehrával v prostředí, které odpovídá pevné konstituci, pevným formám, jaké jsou dnes na zemi.

Nestačí prostě říkat (jak se často děje), že prý fyzikální a chemické podmínky nejstarších epoch Země byly „příznivější“. Nezbyvá než předpokládat řadu takových dávných stavů Země, které vůbec nezapadají do obvyklých přírodovědeckých pojmů; jen tak si můžeme učinit přiměřený obraz o vývoji člověka a k němu se družících bytostí. Bude-li tento obraz pravdivě reprodukovat dávné děje, bude z něj také možno vyčíst, jak došlo k oddělení přírodních říší i různých forem, jak vznikl fenomén zadržetí u lidské postavy a jak to, že se člověk vyznačoval již při prvním geologickém výskytu v podstatě lidskou organizací.

OBRAZ SPIRITUÁLNÍ EVOLUCE RUDOLFA STEINERA

Je tedy zapotřebí nového evolučního obrazu, nového vylíčení minulých stavů Země a lidstva. Všechno musí spočívat na hlubším pohledu do podstaty vývojového dění, na bezprostředním chápání tvůrčích sil, nikoli pouze na vnějším srovnávání věcí již vytvořených. Je třeba zachytit pronikavou zřící silou kosmos, zemi a člověka se vším stvořením ve skrytých fázích vývoje a obrazy takto získané tlumočit obyčejnému vědomí ve srozumitelné řeči. Rozumí se samo sebou, že tento popis musí – čím dávnějších stavů se týká – tím více překračovat hranice vžitých pojmů, a to právě tehdy, obsahuje-li skutečnost. Líčení minulých epoch, do nichž nemůže bezprostředně proniknout přírodovědecké zkoumání, bude znít zpočátku cize a bude at od čtenáře nebo posluchače vyžadovat jisté úsilí. Zato mu však kyne bohatá žeň poznání právě tam, kam dosavadní věda nutně nemůže proniknout.

Vylíčení, které odpovídá těmto požadavkům, dal Rudolf Steiner ve svých duchovně – vědeckých spisech. Pramení z jeho vlastního nahlížení do dějů a věcí světa, které nejsou přístupny smyslovému poznání. On sám popsal tento způsob poznání jako duchovní bádání, ukázal cestu k němu a zanechal výsledky v rozsáhlé stavbě nového vědění o člověku a světě, v antroposofii.

Způsob, jak tento duchovně – vědecký evoluční obraz může odpovědět na otázky položené na počátku této kapitoly i na mnohé jiné, je překvapující.²¹⁾ Má-li čtenář sám získat určitou představu, bude třeba načrtnout zde několika tahy onu mohutnou malbu. Ta pak může být konfrontována se všemi nerozluštěnými hádankami vývojové nauky. Každý se může sám přesvědčit o tom, jak plodný je tento postup, proti němuž se ovšem nejprve nakupí všechny možné předsudky; každý si také může sám klást nové otázky a odpovídat na ně.

NÁČRT SVĚTOVÝCH EPOCH

Světový vývoj začíná, pohlíží-li se na něj nadsmyslovým zřením, u zcela jiných stavů, než jaké si může vykreslit přírodovědecký výzkum. Všechno, co vzniká, vzniká z duchovna. Východiskem každého dění jsou čistě duchovní prastavy. Jsou to duchovní bytosti, z jejichž činů vyvěrá vývoj.

Ať nikdo neříká, že tomu nerozumí, je to to nejsamozřejmější na světě, snad to jediné, co člověk vůbec může pochopit bez dalšího vysvětlování. Neboť každý rozumí, co znamená, když člověk něco koná. On to je, kdo jedná, on cítí se vši zřetelností rozdíl mezi bytostí, která něco koná, a mezi tím, co koná. Rozhodnout se, to je věc jednající bytosti; na základě toho pak uchopí tělo a vede je k vykonání pojatého úmyslu. Není zapotřebí žádného důkazu k tomu, aby se to zjistilo, je to bezprostředně dáno. Je to

mnohem „původnější“, primárnější než všechen „svět“. Konání je vždycky na počátku. Skutek je prapůvodní skutečností světa.²²⁾

Duchovní svět, z něhož pramení všechno dění, je tedy světem působících bytostí, naplněný tvůrčí silou, touhou po vznikání a vývoji, zpočátku však bez manifestace. Jako se smyslový svět skládá z věcí, skládá se tento původní duchovní svět ze samých bytostí, ony jsou jeho substancí. Je jich nekonečně mnoho. Jsou rozličné podle stupňů, jsou též rozděleny podle rázu svých úmyslů a podle dosahu svého působení. Všechny však také opět působí pospolu a pomáhají jedny druhým. Nejvyšší z nich dávají impuls, další ho propracovávají v určitou tvářnost a nižší mu slouží.

Ve svém hierarchickém uspořádání se vzájemně přesahují a pracují tak ruku v ruce na vzniku „světa“. Vzniká i čas a prostor a včleňuje se do tohoto světa. Dospívaje ve velkých rytmech pozvolna k „uskutečnění“ se odděluje zárodek viditelného světa od svého původu, zpevňuje se jako jádro, vzniká z neviditelného. Je to odraz působících bytostí, jako umělec poznává sebe sama ve svém díle, v tom, jak se mu toto dílo daří či nedaří, jak pokračuje vpřed a jaké se mu staví do cesty překážky, tak se duchovním bytostem dostává z jejich působení a postupně se vyvíjejícího díla zážitku jejich vlastního bytí, jejich vlastní podstaty; spatřují se jako v zrcadle.

ZÁRODKY LIDÍ

Tento mohutný aspekt stojí před zřícím vědomím. Toto vědomí poznává jako nejnižší z „hierarchií“, ve stavu dosud zárodečném, právě ty bytosti, které se jednou mají stát lidmi. Jsou tedy od prapočátku „při tom“. Zřizuje se pro ně, za spolupůsobení vznešených tvůrců, místo k přebývání. Jsa nejprve sám ještě v lůně prapočátku, naplňuje se zárodek tohoto místa kosmickým životem, produševňuje se a dospívá konečně, po mohutných epochách, k dnešní tvrdosti a konzistenci: tak vznikla Země, postavila se jako zárodek všeho viditelného naproti neviditelnému, odloučila se od kosmu setrvávajícího ve spojení s duchem. Tak se může stát nositelem bytostí, jimž je přiřčena zvláštní úloha: dnešních lidí. Tajemství jejich vzestupného vývoje zní takto: odloučit se od božských světů, aby bylo možno v odloučení od prvopočátečního zdroje nalézt sebe sama a vetkat pak vlastní působnost opět do celku. Místo pozemského přebývání a kosmická domovina jsou dva póly, mezi nimiž se rozprádá všechen další život.

Do tohoto vývoje jsou včleněny velké přestávky, v nichž je vše, co se až dosud vývojově diferencovalo, pojato zpět do lůna duchovního světa. Celé dílo se vrací jakoby do pupenců, do tvárlivých východisek vývoje, involvuje se do rozhodnutí; a jak klíčí nová rozhodnutí, dozrává čas k opětné manifestaci. Takto uplynuly tři mohutné světové věky, odděleny od sebe vždy „světovou nocí“, než mohl být položen konečný zárodek k Zemi, než mohlo vůbec vzniknout něco viditelného. Všechny bytosti, které byly tvůrci a svědky starších stupňů, jsou účastny též pozdějších, avšak na vyšším stupni dokonalosti, postoupivše jednou, dvakrát, třikrát. Jiné opět zůstaly pozadu a připojí své působení později, v proměněné podobě. Na každém stupni se k dosavadnímu stavu Země připojuje něco nového, nový princip: Na prvním stupni vzniká zárodek k pozdějšímu „fyzickému tělu“, na druhém stupni se přičleňuje „tělo životní“, na třetím k tomu přistupuje nositel pocítování a vnitřního života vůbec (astrální tělo). Teprve na čtvrtém stupni se do „těla“, které nyní dozrálo, noří sama lidská bytost. Teprve nyní se člověk stává jednotlivou, samostatnou bytostí. Nyní může nabýt sebevědomí a schopnosti

k vlastnímu jednání. Význam uvedených výrazů je třeba prostudovat v základních spisech Rudolfa Steinera (1904, 1909, 1925).²³⁾

PŘÍRODNÍ ŘÍŠE

Ne všechny zárodky, určené k tomu, aby se staly lidmi, mohly udržet krok s tímto vývojem. Na každém stupni zůstal určitý počet pozadu a objevil se pak na dalším jako něco nedokonalého. Tak tedy vznikají z oněch zárodků – v souladu s uvedenými třemi stupni – tři říše pod člověkem: říše zvířecí, rostlinná a nerostná. Jen říše lidská pokračovala rovnoměrně ve vývoji a na stupni zemského vývoje dospěla k tělu, které je způsobilé nést „Já“. V ostatních žije dále minulost: v minerálech první, v rostlinách druhý, ve zvířatech třetí světový věk. Ale i člověk nese ve stavbě své bytosti stopy minulosti: fyzické tělo má společné s minerály, životní tělo s rostlinami, astrální tělo se zvířaty, všechny tři jsou však protkány a prostoupeny působností jeho Já, které ho pozvedá nad přírodní říše. Mezery mezi přírodními říšemi – pro dosavadní přírodní bádání nevysvětlitelné – jsou trvalým dozvukem oddělených světových věků.

Nemůžeme zde dále líčit kosmické děje, které doprovázejí tento vývoj; jsou, stejně jako události na Zemi, výrazem činů duchovních bytostí. Budeme však ještě mluvit o tom, jak byl vedle Země vytvořen Měsíc.

Průběh čtyř velkých světových věků připomíná čtyři věty mocné symfonie. Odlišuje se od obvyklého evolučního obrazu především tím, že jednotlivé fáze jsou od sebe odděleny hlubokými a nesmazatelnými zářezy a že se také vždy na počátku nového období objevuje zcela nový ráz. Tento ráz je – podle popisu Rudolfa Steinera – způsoben zásahem nových hierarchií do vývoje. Pozorujeme-li to z hlediska tělesného vývoje Země a člověka, projevuje se každý nový stupeň tím, že přistupuje nový elementární stav. Zatímco prapůvodní stav, „starý Saturn“, je materiálně srovnatelný jen s elementem tepla (zážitek tepla je pro člověka na rozhraní mezi tím, co je duchovně – duševní a co je tělesné), přistupuje ve druhém světovém věku (na „starém Slunci“) vzdušný element, ve třetím (na „starém Měsíci“) vodní a teprve ve čtvrtém věku – totiž přítomném – element pevný. Proto se tento poslední planetární stav také nazývá „Země“. Ruku v ruce s vytvořením čtyř skupenství jde také vývoj čtyř druhů éteru, jejichž vylíčení však přesahuje rámec této knihy. Kdo chce nahlédnout do dějů v kosmu, Zemi a člověku, musí se blíže seznámit s těmito čtyřmi světovými věky. Dále ukážeme, že to má rozhodující význam pro pochopení přírodovědeckých vývojových skutečností.²⁴⁾

Níže uvedená tabulka shrnuje vylíčení, které podal R. Steiner podrobně na různých místech.²⁵⁾

Vývoj na starém Saturnu	Vývoj na starém Slunci	Vývoj na starém Měsíci	Zemský vývoj
		+ životní éter	
	+ světelný éter	+ tónový éter	tónový éter
tepelný éter	teplo	světelný éter	světelný éter
	+ vzdušný element	vzdušný element	teplo
	+ vodní element		vzdušný element
		+ pevný element	vodní element

Pro náš účel si musíme povšimnout zejména čtvrté epochy, vlastního zemského vývoje. Zde teprve vznikají základy světa, před nímž stojí dnešní přírodní badatel. Tím je také dána možnost konfrontovat výsledky moderního přírodovědeckého bádání s údaji R. Steinera. Ale vše, co vzniká v zemské epoše, postrádá smysl a zůstává prázdným děním, chybí-li spirituální aspekt. Nesnadný a komplikovaný vývoj uměleckého díla „Země“, vývoj, který probíhal po dlouhé epochy různými stupni zhuštění z tepelného živlu přes vzdušný a kapalný k pevnému (i astronomové mluví o zhuštění během předlouhých časových období), nabývá smyslu teprve tím, že minerální země je určena za nositele dnešní lidské postavy. Předchozí stupně jsou přípravou k zemskému vědomí, kterého se člověku dostalo teprve na „Zemi“. Teprve zde dostává člověk své Já jako osobní vlastnictví; předtím žilo toto Já ještě v okruhu u tvůrčích bytostí; nyní sestupuje a spojuje se s dozrávajícím tělem člověka. Člověk se stává na Zemi nositelem „Já“.

JAK VZNIKLY GEOLOGICKÉ EPOCHY

Na počátku mineralizace Země se ještě jednou rekapitulují předchozí epochy, opakují se tedy v pevném elementu. A tím zůstaly zachovány i pro smyslové pozorování dozvuky oněch dávných věků, které jsou samy o sobě přístupny jen duchovnímu pozorování. Rudolf Steiner sdělil, že epochy, které nazývají geologové azoikum a paleozoikum, jsou opožděná zrcadlení epoch mnohem dřívějších, totiž polární a hyperborejské. „Jako se zárodek člověka vyvíjí v embryonální době ...a přitom prodělává v malém ještě jednou všechny fáze vývoje lidstva, tak prodělává Země při svém ‚minerálním narození‘ ještě jednou svá dřívější duchovní stádia“ (E. Pfeiffer 1926).

Podle údajů Rudolfa Steinera se tedy zrcadlí:

„polární“ epocha v geologickém azoiku (prahorách),

„hyperborejská“ epocha v geologickém paleozoiku (prvohorách),

a „lemurská“ epocha v geologickém mezozoiku (druhohorách),

kdežto následující „Atlantida“ je reprodukována v geologickém terciéru (třetihorách)

a poatlantská doba v geologických dobách zvaných diluvium a aluvium (čtvrtohory).

POKUS O SOUHRNNÝ POHLED

Pokusíme-li se nalézt spojitost mezi líčením Rudolfa Steinera o sestupu jednotlivých říší a skupin a uvedenými geologickými fázemi, dospějeme k celkovému pohledu, jak je

níže uveden. Dostaneme tím zároveň odpovědi na otevřené otázky dnešní paleontologie.

AZOIKUM

V azoiku (prahorách) se poprvé vylučuje v Zemi pevná substance. Tu však „uchopují“ jen bytosti, které zůstaly ve vývoji nejvíce pozadu. Tyto bytosti se „vtělují“ jako první, před všemi ostatními, v nové materialitě. Tak vznikají minerály jako říše, která je na Zemi nejdříve v pevné podobě. Ostatní říše, ač již existují v bohatém rozčlenění, jsou rozděleny na rostlinstvo a zvířenu a dále odděleny do typů, se dosud zdržují zpevňujícího procesu. Když potom tyto praty, které až dosud setrávaly v tvárnější elementární říši, začínají do sebe pozvolna včleňovat pevný živel, vznikají organismy velkých kmenů bezobratlých zvířat. Když přihlížíme k jejich bytostné stránce, byly tyto odděleny již předtím: Když začala mineralizace jejich tělesnosti, jejich rozvětvení již bylo uskutečněno. A tím se řeší jedna z největších hádanek paleontologie: Formy předků jsou tvárné, ale v geologické kronice chybí formy odpovídající místům rozvětvení. Tyto formy předků existují sice tělesně – ale jejich substancialita byla takového rázu, jak ji Rudolf Steiner vylíčil jako příznačnou pro předzemské stavy, totiž rázu tepelného, vzdušného a vodního, aniž v sobě zahrnovala pevnou hmotu.²⁷⁾ Proto jsou také tak proměnlivé, což je hádankou pro dosavadní bádání. Tím je také vysvětleno, proč se v zemské kůře nemohly zachovat jejich otisky či zbytky.

Zárodky budoucích lidských těl setrávají také jako takovéto útvary, které se zdržují zpevňujícího procesu.

PALEOZOIKUM

Následující paleozoikum (prvohory) je světem, v němž převládá rostlinstvo. V popředí jsou tu formace uhlí a břidlice se svými převážně rostlinnými inkluzemi. Skupiny zvířat, které se mineralizují nejdříve v kambriu (brachiopodi a trilobiti), prozrazují, jak se stále více uplatňuje ztvrdnutí. První ryby (v siluru) a první obojživelníci (kamenné uhlí – karbon) mají pancíře jako nižší zvířata. V paleozoiku se objevuje hned neobyčejné bohatství zvířecích forem jako zřetelný poukaz na to, že se tyto formy diferencovaly již dříve.

Člověk zůstává na tomto stupni v tvárném těle, jehož nejhustší substance je kapalná. Jeho duševní bytost je stále ještě řízena vyššími bytostmi. Jeho vědomí je ještě dřímající jako u rostliny.

Je příznačné, že v této epoše je v popředí smyslový orgán, který zůstává pro vnější přírodovědecké bádání hádankou. V pověstech vystupuje jako „oko uprostřed čela“, které bylo vždy ztotožňováno s šišínkou čili epifýzou.²⁸⁾

E. Dacqué, který se ostatně podle vlastního výroku dal „podnítit“ údaji z okultistické literatury (1924, str. 349), dokonce označuje pancíř a temenní oko za signaturu paleozoické doby a připisuje tutéž organizaci také lidem oné doby. Pokud máme na paměti, že člověk této epochy do sebe dosud nepřijal pevný element, můžeme takovou představu zajisté přijmout. Nesmíme však ztrácet ze zřetele, že „světlo“ nebylo pro tehdejší dobu ještě optickým dojmem jako dnes, nýbrž duševně – tělesným činitelem,

který pronikal bytosti svým tvořivým působením, jako tomu je ještě dnes pro rostlinný svět.

MEZOZOIKUM

V mezozoiku (druhohorách) se teprve plně uplatňuje osobitý ráz lemurské epochy, neboť předchozí věky byly vlastně dozvuky doby polární a hyperborejské. Lemurská epocha se vyznačuje tím, že je do Země včleněn pevný živel. Nyní Rudolf Steiner líčí, jak se toto pokračující zpevňování Země stává nebezpečím, které ohrožuje celý zemský vývoj ztuhnutím a smrtí.

Chceme-li si učinit obraz o organizaci lidských předků na počátku lemurské epochy, musíme myslet na typ nižších obratlovců (ryby a obojživelníci), avšak dnešní formy jsou ztvrdlí potomci.

VYSTOUPENÍ MĚSÍCE

V této době tedy nastává velká krize v zemském vývoji, která vede k ústřední události lemurské epochy: k vystoupení Měsíce ze Země. Také tato kosmická událost je (stejně jako oddělení Slunce v době hyperborejské) činem duchovních bytostí. Tyto bytosti uchraňují Zemi před hrozícím definitivním ztuhnutím tím, že od ní oddělují substance příliš zpevněné a spojují je v nové nebeské těleso, které nyní doprovází Zemi jako družice. Měsíc je tedy jaksi esencí, ztělesněním všeho, co tíhne k ztvrdnutí a odumírání; mezi ním, elementem brzdícím, a Sluncem, které předešlo vývoj, může se nyní Země dále rozvíjet. Tím byly také v okolí Země zřízeny ty astronomické poměry, které v podstatě platí ještě dnes. (Měsíc není ostatně jen mrtvou struskou. Zůstávají s ním naopak spojeny vysoké bytosti, které mají vliv na pozdější vývoj lidstva.)

Vystoupením Měsíce se zcela mění zemské poměry. Událost zdánlivě „jen“ kosmická znamená pro zemské bytosti převrat. A tímto převratem se musíme zvláště pozorně zabývat, protože je podle Rudolfa Steinera rozhodujícím faktorem pro utváření postavy lidského předka: Lidská postava se vzpřimuje.

VZPŘÍMENÍ ČLOVĚKA

Zde vrhá zřící síla Rudolfa Steinera jasné světlo na tajemství člověka. Píše (Luzifer, Gnosis č. 19-22, str. 45, poprvé vydáno 1905) o lidské postavě uprostřed lemurské doby:

„Tato (lidská postava) proměnila jednu polovinu s dvěma pohybovými orgány v dolní polovinu těla, která se tím stala převážně nositelem výživy a rozplozování. Druhá polovina byla jaksi otočena vzhůru. Z obou druhých pohybových orgánů se staly základy rukou. A takové orgány, které předtím ještě sloužily k výživě a rozplozování, se přetvářejí v orgány řeči a myšlení. To je bezprostřední následek vystoupení Měsíce.“

Vzpřímenost, která dává – jak jsme uvedli v první kapitole – lidskému tělu charakter, poukazuje tedy na kosmickou událost vystoupení Měsíce ze Země. Zároveň však z téže příčiny vzniká – podle líčení Rudolfa Steinera – rozdělení na dvě pohlaví. Předtím byl lidský předek zároveň mužský a ženský a rozplozování bylo možné bez spoluúčasti druhé bytosti téhož druhu. Nyní, kdy lidské tělo vytvářelo fyzicky již jen orgány jednoho pohlaví a oplozující sílu dostávalo od jiného individua, „může duševní síla, která

navenek nedochází uplatnění, být spojena se silou ducha; a tímto spojením se vyvíjejí v těle ty orgány, které později činí člověka myslící bytostí... Síla, kterou si lidstvo utváří myslící mozek, je táž, která ve starých dobách působila při oplodňování. Jednopohlavnost je cenou za myšlení... Tak představuje mužské a ženské tělo vždy nedokonalé ztvárnění duše navenek; stávají se tím však ve svém nitru dokonalejšími stvořeními.“

Vědomí lidského předka bylo nejprve snivé. Nyní byl však vzpřímením a rozdělením pohlaví dán základ k vlastnímu zemskému vědomí. Člověk procitl pro „zevní svět“.

CHARAKTER ČLOVĚKA

Od nynějška je lidská postava orientována hlavou ke kosmu, končetinami k zemi; horní končetiny se mohou přetvořit v ruce, dolní v nohy. Nyní se také může vytvořit organizace řeči (viz. o tom konec první kapitoly), kdežto rozdělením pohlaví jsou vytvořeny první zárodky organizace myšlení (viz. též konec první kapitoly). Tím je dán základ vzpřímení, řeči a myšlení, oněm darům, jimiž se člověk pozvedá nad ostatní stvoření země, jimiž dokonce vyrůstá nad hranice oné epochy, v níž byl pouhým „stvořením“.²⁹⁾

Významné je, že formy obratlovců, které dnes odpovídají první lemurské době před rozdělením pohlaví (ryby a obojživelníci) nesou ještě dnes ve své anatomické stavbě stopy bisexuálního založení.

Zásadní význam vystoupení Měsíce je doložen také tím, že část vyšších zvířat zřejmě spoluprodělala vzpřimovací proces, aniž ho ovšem dokončila. Z druhohorních theropodů jsou to zejména dinosauři a mezi nimi zejména ornitopodi (ptačí draci), kteří mohli obrovité tělo nést na silných zadních nohách ve vzpřímené poloze a jejichž kosti dokonce obsahovaly částečně vzduch jako u ptáků. Jejich geologický výskyt naznačuje, že vystoupení Měsíce bylo již hotovou skutečností. Musíme tedy tuto kosmickou událost, která dala člověku možnost vzpřímení, umístit časově do mezozoika. Zvláštní proměna geologického charakteru mezi triasem a jurou dovoluje předpokládat, že tento okamžik nastal mezi uvedenými epochami.

Je tedy zcela správné, co předpokládali výše citovaní přírodní badatelé, že člověk vytvořil svůj tělesný svéráz již mnohem dříve, než se zpravidla připouští, totiž již v mezozoiku. Ostatně i E. Dacqué dospěl k závěru, že vzpřímení postavy je takřka nejpriznačnější známkou mezozoického věku (1924, str. 66).

LIDSKÉ TĚLO ZŮSTÁVÁ TVÁRLIVÉ

Máme-li pochopit další vývoj člověka, je nutno, abychom si znovu ujasnili, že také lemurský lidský předek měl jinou substancialitu než jeho zvířecí současníci. R. Steiner o tom říká (Luzifer Gnosis 19-23, str. 22):

„Kromě člověka existovala zvířata, která svým způsobem stála na tomtéž vývojovém stupni jako on. Podle dnešních pojmů by je bylo možno počítat k plazům. Mimo ně existovaly i nižší formy zvířeny. Mezi člověkem a zvířaty však byl podstatný rozdíl. Člověk, který měl tělo ještě tvárlivé, mohl žít jen v těch zemských oblastech, které dosud nepřešly do nejhrubší hmotné formy. A zde s ním žily zvířecí bytosti, které měly podobně plastické tělo. Avšak v jiných krajinách žila zvířata, která měla již hustá těla,

kteřá také již vyvinula jednopohlavnost a smysly... Nemohla se již dále vyvíjet, protože jejich těla přijala příliš brzy hustší hmotu... Člověk mohl dospět k vyšším formám díky té okolnosti, že setřval v územích, která odpovídala jeho tehdejšímu uzpůsobení. Tak zůstalo jeho tělo ohebné a měkké, takže mohlo dát ze sebe vzniknout orgánům, které mohly být oplodněny duchem.“

Na dlouhé cestě vývoje lidských předků je to tedy stále znovu toto setřvání v tvárliřivosti, které člověku umožňuje pokračovat stále dále. Současně se od něj na velkém rodokmenu bytostí oddělují vždy nové sestupující formy, které se pak stávají geologicky prokazatelné.

ODŠTĚPENÍ NIŽŠÍCH SAVCŮ

Po vystoupení Měsíce se odštěpují jako nový typ od lidského kmene nižší savci. Geologicky jsou prokazatelní počínaje jurou. Tyto formy nevzešly tedy bezprostředně z plazů, ale tvoří postranní větev lidského kmenu; proto také nejsou v zemské kůře žádné přechodné formy mezi plazy a savci. V pozdější lemurské době tu tedy byla všechna zvířata vyřma vyšších savců, zejména čtvernožců. Nejvyšší formy byly živočichové klokanovití, aplacatalia (tj. živočichové bez tzv. placenty; patří sem vačnatci a ptakovcovití); tato zvířata se ještě dnes vyznačují tím, že spojení mezi matkou a plodem je méně těsné než u ostatních savců.

KONEC LEMURSKÉ DOBY

Lemurská doba byla podle líčení Rudolfa Steinera ukončena katastrofálním vývojovým zvratem. Pokračující démonizace vedla k tomu, že formující síly nezměrně přebujely, což muselo nakonec vést ke zkáze. Tato zkáza je v „Tajné vědě v nástinu“ (1920, str. 263) nazývána ohnivou katastrofou. Byla původně způsobena zásahem duchovního působení, které je pro duchovní vývoj nutné a které Rudolf Steiner nazývá luciferským. Toto působení se ke konci lemurské doby uplatnilo v jistých krajinách neúměrně silně a to mělo za následek, že organická tvárnost bytostí se tam znetvořila do zcela disproporcionálních, fantastických a chorobných forem. Tím vznikala těla, která činila dojem postav ze světa úzkostných snů a pudů. Ještě dnes vrhají geologické zbytky tehdejší zvířeny jasné světlo na povážlivou scestnost této epochy: groteskní a hrůzné formy ještěřů mohou ještě i v dnešním divákovi vyvolat úzkostné rozechvění, když si představí, že by opět ožily. Obrovití vodní dravci, zpola ryby, zpola krokodýlové, suchozemská zvířata podobná chodícím horám, zpola sloni, zpola klokani, strašidelní vzdušní obři, zpola ještěřky, zpola netopýři, to vše svědčí o nezadržitelné démonizaci oné doby. Je to, jako kdyby nespoutaný duševní svět, který dosud není prozářen silou Já, ještě jednou sebral svou pochmurnou a zlověstnou sílu, dříve než udeřila hodina oné zemské bytosti, která sice může duševní svět v sobě nést, ale také překonávat.

ATLANTSKÁ DOBA

Tento nový element přináší teprve čtvrtá epocha zemského vývoje, doba atlantská. V této době se po dlouhé přípravě konečně uskutečňuje vlastní zemský úkol; lidské Já se může vnořit do vzpřímeného těla. Propracovalo totiž jeho organizaci tak, že se může stát nositelkou Já. Nyní kráčí člověk svými nohama po pevné zemi, vytváří artikulovanou řeč. Ze snivého spoluprožívání vyrůstá nyní vnímání vnějšího světa, které

je ještě prostoupeno jasnozřivými zážitky. Avšak jedna skupina bytostí předběhla člověka v jeho sestupu a ztvrdne se ještě před ním: jsou to velká čtyřnohá suchozemská zvířata, jejichž doba rozkvětu spadá do terciéru (třetihor), což odpovídá atlantské době.

ODŠTĚPENÍ VELKÝCH ČTVERNOŽCŮ

Oddělili se od lidského kmene ještě před jeho definitivním dozráním, propadli zcela zemským silám a vyvinuli se dále v různých jednostranných směrech. Vzpřímení, jehož byli původně účastni, se jim opět ztratilo. Jako se kapalina čistí tím, že se na dně nádoby usazuje rmut, který nejprve kalil její čirost, tak i lidský kmen ze sebe vylučuje tyto formy a oprošťuje se tak od posledních příměsí, které byly na překážku tomu, aby ho prostoupilo Já. Zbytky nacházíme ve starších třetihorách (eocénu) jako condylarthra (prakopytníci), creodontia (prašelmy) atd. Z nich se vyvíjí svět vyšších savců, který dodnes obklopuje člověka a který se stal lidskému praobrazu ještě nepodobnější než původnější formy savců, jejichž končetiny a chrup byly primitivnější, to jest vlastně lidštější.³⁰⁾

ODŠTĚPENÍ OPICE

Ještě jednou zůstává v atlantské době jedna skupina pozadu, která se jaksí v posledním okamžiku odebrává do oblastí, v nichž se již nemůže uchránit před ztvrdnutím: Z nich vznikají primáti, zejména opice. Jsou to zároveň poslední bytosti, které žijí jen skupinovým životem. Co se ještě po nich odděluje od lidského kmene, zůstává již v oblasti lidství a stává se nositelem Já. Opice však do sebe předčasně přijímají síly tíže. Nemohou svou hlavu uchránit tlaku této tíže a projevují jen tím zřetelněji ráz zvířeckosti, čím více připomínají v některých znacích ztracené lidství.

ČLOVĚK

Jen člověk jako jediný setrvává tak dlouho v oněch zemských krajinách, v nichž ještě může zůstat tvárným, až konečně nadejde pravá chvíle i pro něj. A od této chvíle vystupuje již také geologicky (v pozdější atlantské době – diluviu), a sice, jak jsme výše ukázali, hned se všemi podstatnými znaky lidství a se známkami rozvinuté kultury. Zbytky, které dnes nachází paleontolog, nejsou příslušníci nejvyšších ras, které dále vytvářely atlantskou kulturu, nýbrž vedlejší větve. Ani neandrtálec není, jak R. Steiner výslovně uvádí, žádným bezprostředním předkem dnešního kulturního lidstva. Teprve mnoho let později na to přišli dnešní přírodní badatelé a umístili neandrtálce na vedlejší větev rodokmenu (viz obr. 4 a příslušný text). Kulturu a život Atlanťanů, až do jazyka a zvyklostí, popsal R. Steiner ve svém spise „Naši atlantští předkové“. V tomto spise je dán obraz podivuhodně vysoké kultury skutečného „pračlověka“. Přírodní věda zná jen degenerované potomky tohoto pračlověka jako tzv. „jeskynní lidi“, současníky mamutů a jeskynních medvědů.

Atlantskou dobou začíná pravěk lidstva; je to nejprve doba věštírů a v poatlantské době mystérií, odkud vycházejí podněty k vývoji. Poatlantské epochy, mezi nimiž

současná je v pořadí pátá, mají za úkol vyvinout z původního jasnozření jasné předmětné vědomí a z někdejší volní sepjatosti a závislosti lidských skupin svobodnou čínorodou sílu sebevědomé individuality. (Srovnej „Tajná věda v nástinu“, kapitola: Světový vývoj a člověk; viz. obr.).

Atlantský člověk (tj. člověk třetihorní) se zdržel mineralizace své tělesnosti; to je klíč k tajemství, proč chybí starší stopy člověka v geologických nálezech a proč se náhle objevují zbytky člověka v diluviu. Tím je rozluštěna nejtěžší hádanka vývoje, která způsobila mimořádné těžkosti přírodní vědě a odpůrcům vývojové nauky poskytla vítaný argument.

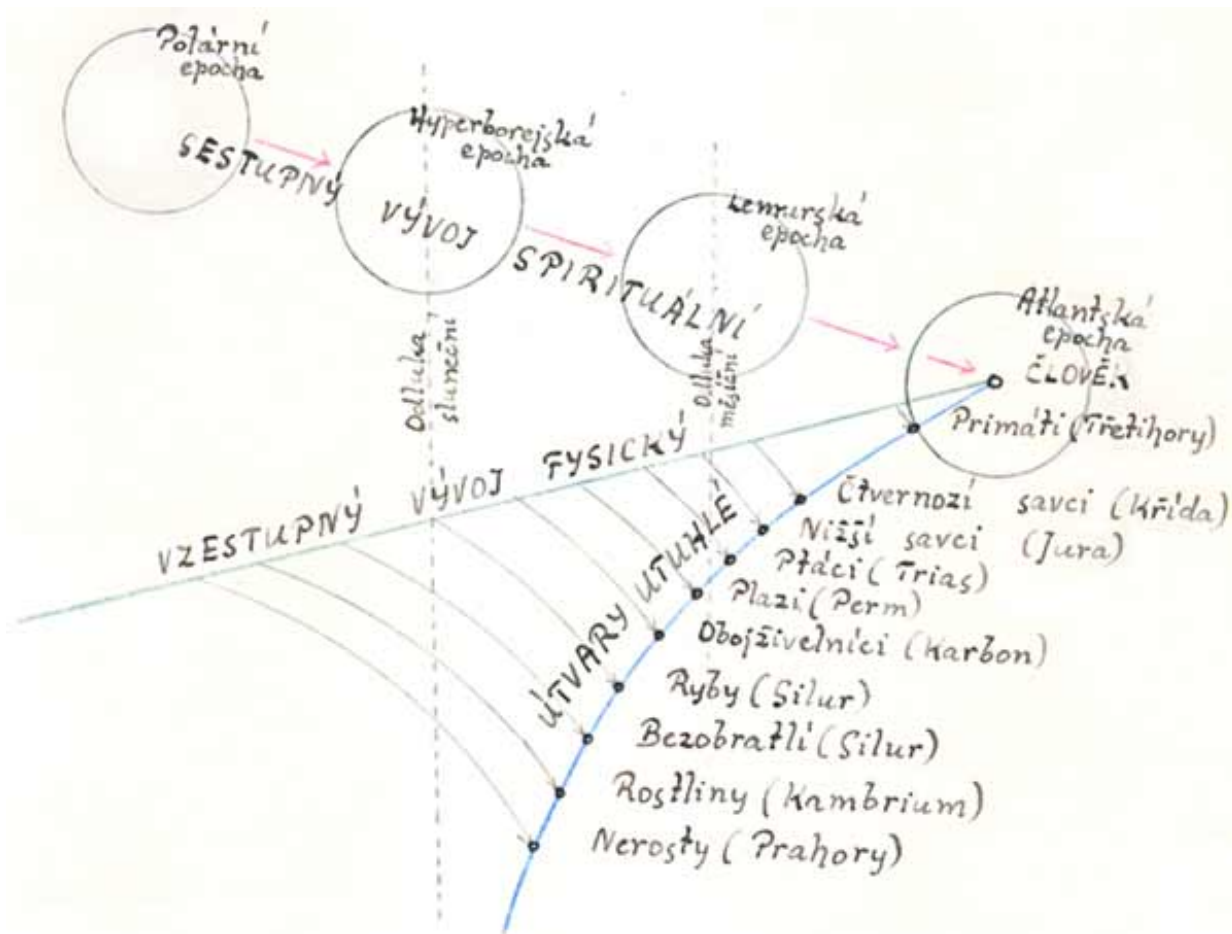
V poslední atlantské době, kdy se sestupující duševně – duchovní část člověka spojuje se vzestupujícím tělesným nositelem, naráží na sebe spirituální a fyzická část evoluce. Lidské Já je nyní jako jádro přijato do schrány, která dozrála. Až dosud byl tělesný vývoj jen jakoby stínem vývoje duchovně – duševního, nyní se obě poloviny staly jediným procesem. Na obrázku je učiněn pokus znázornit polární sounáležitost obou aspektů, které se nakonec spojují.

Na tomto schématu je duchovní a tělesná stránka vývoje lidstva naznačena ve formě dvou oddělených větví, takže by mohlo lehce vzniknout nedorozumění, jakoby tu šlo o „dualistický“ výklad vývoje člověka. Jestliže jsme tu však rozložili vývoj na dvě linie, chtěli jsme tím jen znázornit dvojí pohled na týž děj, jehož průběh je sledován jednak po stránce duchovní, jednak po stránce tělesné.

Dnešnímu intelektu je ovšem zatěžko spojit obě linie v jedno, což by mělo být závěrečným aktem poté, když jsme sledovali toto schéma. Co se ve schématu samém jaksi přičí onomu sloučení, to pramení z nedokonalosti všech takových grafických náčrtů.

Dolní linie vyznačuje „stupně“, které zaznamenává přírodovědecké bádání jako „řadu přírodních skutečností patrnou smyslům „ (R. Steiner). Nestačí však přimyslet si ještě k tomu řadu abstraktních „duchovních impulsů“, abychom měli celý děj duchovně – tělesný. Tak bychom přece jen přišli do dualismu. Ona řada patrná smyslům musí být doplněna odpovídající řadou duchovních vývojových stupňů, které jsou ovšem dosažitelné jen duchovnímu zření, jejichž komplementární charakter je však zřejmý našemu myšlení. Jsou to právě bytosti samy, jejichž schrány se vyvíjejí postupně spolu s nimi a které se přitom samy proměňují.

Děj sjednocení, který naše schéma znázorňuje, nespočívá tedy snad v tom, že by se duchovní bytosti prostě ponořily do tělesného živlu, který by k nim jaksi odjinud přirostl; jde tu o konečné spojení s tělesným protějškem, který se postupně přizpůsoboval. Každý duchovní vývojový krok je zároveň krokem ve vývoji „schrán“. Znázornění na dvou větvích má, přestože není ve své podstatě přiměřené, přece jen tu přednost, že ukazuje, jak se duchovní stupně popisované v anthroposofii a stupně ve vývoji schrán, zaznamenávané přírodním bádáním, organicky řadí k sobě do jednotného a srozumitelného evolučního procesu.

Obr. 3: Spirituální a fyzický aspekt vývoje

ZPĚTNÝ POHLED

Přehlédneme-li obraz, který si musíme učinit z této nové evoluční nauky o „rodokmenu člověka“, poznáme, že vývoj člověka tvoří výchozí kmen, z něhož odbočují všechny ostatní formy. Formy nižších, vyšších a nejvyšších zvířat (bezobratlí, obratlovci, zvířata tvořící amnion (amniota), teplokrevní, zvířata tvořící placentu (placentalia), primáti) odbočily postupně na místech stále vyšších jako postranní větve z rostoucího lidského rodokmenu. Pokud však jde o tělesné vybavení, postoupili vyšší savci dále, než kam dospěla forma člověka a dostali se tak do jednostranných slepých uliček vývoje.

Jedině řada tvorů vedoucí k člověku se táhne „jako zlatá nit spleťtým tkanivem různých stvoření“. Předkové člověka jsou vnitřním poutem držícím pohromadě celou evoluci.

Významné záhady rodokmenu jsou rozřešeny spirituálním evolučním obrazem Rudolfa Steinera.

NOVÁ EMBRYOLOGIE

Tyto nové perspektivy vývojové nauky však znamenají hluboké proměny také v jiné oblasti faktů: v embryologii. Až dosud jsme o tom nemluvili. Nyní se tak musí stát.

Dnes, kdy Haeckelův „základní biogenetický zákon“ patří k všeobecnému vzdělání, není třeba o něm blíže mluvit. Již Meckel (1811) si povšiml „shody“ mezi vývojovými stupni embrya a typy zvířecí řady. Fritz Müller (1864) dal pak embryologii rozhodný obrát tím, že ji uvedl do vztahu k evoluční nauce. Ale teprve díky Haeckelovi (1866) se stal tento vztah populární jako „základní biogenetický zákon“ formulovaný známým způsobem: „Zárodečný vývoj je zkráceným opakováním vývoje kmenu“. Je pravdou, že tento aspekt proměnil embryologii z „neladné hromady těžko uchopitelného materiálu“ ve smysluplné dění. Co se předtím jevilo jako nepochopitelná hra přírody, která jakoby si libovala v tom, že kráčela nejpodivnějšími oklikami, to se náhle stalo srozumitelnou listinou svědčící o minulosti.

Již nejjednodušší skutečnosti mluvily dosti zřetelně. Např. (pulec) má veslovitý ohon, dýchá žábami a má jednoduché srdce skládající se jen ze síně a komory; tyto zvláštnosti bylo možno pochopit, když se poukázalo na jeho rybovitě předky. Embryo vyšších obratlovců a člověka má žaberní štěrbinu. Když Haeckel poukázal na to, že tyto žaberní štěrbinu připomínají předky člověka žijící ve vodě, muselo to na jeho současníky učinit mimořádný dojem. V nejčasnější embryogenezi všech mnohobuněčných zvířat se objevuje stadium „gastruly“; to mohlo být pokládáno za pádný důkaz, že všichni mnohobuněční živočichové pocházejí z prapůvodní pohárkovité larvy (gastrea). Embryologie měla stále rostoucí bohatství takových paralel a stala se tím tak mocnou oporou vývojové nauky, že ji Haeckel označil vedle paleontologie a srovnávací anatomie za „třetí přírodní dokument“.

Ale Haeckelovo pojetí nového zákona mělo též své potíže. Již K. E. v. Baer nabádal k opatrnosti a poukazoval na to, že embryo neprochází formy hotových zvířat, ale opakuje jen jisté jednotlivosti jejich organizace. Lidské embryo není, jak zdůrazňoval, nikdy opravdu podobné rybě, nýbrž jen připomíná svými žábami a plochými základy končetin ploutve ryby. Poukazoval na to, že embryo nikdy neabsolvuje ani jako dočasnou vývojovou fázi stavební plán cizího základního druhu, ale rozhoduje se již na počátku neodvolatelně pro určitý typ; pak se stále více specializuje, takže celý vývoj zárodka je rozhodováním se pro zvláštní znaky třídy, řádu, rodu a druhu, čímž se zárodek stále zřetelněji distancuje od podobných forem. Ale přes tuto námitku muselo být přece jen něco pravdy na onom „pravidlu opakování“. Vždyť rudimentární orgány, jako např. šišinka³¹⁾ u člověka, poukazují způsobem, jak jsou založeny u embrya, také na původní účel, který v současné době již neplní (temenní oko). Všude, kde vývoj naznačuje, jakoby chtěl odbočit na postranní cestu, je nutno spatřovat odkaz na minulost.

Haeckel nahlédl, že zárodečný vývoj a vývoj kmenový si odpovídají jen nedokonale, a proto korigoval svůj zákon tím, že zavedl pojem „rušeného vývoje“ (cenogeneze). Embryo ovšem nemůže – tak argumentoval – opakovat celý kmenový vývoj, musí jej přece zkrátit, musí jednotlivé stupně vynechat; mimoto je prý obraz mnohých stadií setřen nebo dokonce zkreslen tím, že tu jsou nepostradatelné pomocné orgány a přívěsky jako je žloutkový vak, plodové blány jako je amnion, dále orgány larvální. Musíme se prý tedy naučit číst správně tuto listinu přesto, že má místy mezery nebo je zkreslena. – V tomto omezení se však skrývalo zřetelné nebezpečí: Omezujícího

pravidla o cenogenezi mohlo být zneužito tak, že si vědci předem učinili nějaký obraz o evoluci a pak vybírali z embryologie vše, co se jevilo jako žádoucí, a přitom připisovali vše, co se nehodilo, na vrub cenogeneze. Pak již ovšem pranic nevadilo, že se embryo nikdy nepodobá plně vyvinutému zvířeti, ať vyhlíželo jakkoli prapodivně, bylo vždy možno říci, že opakuje řadu předků. Díky cenogenezi bylo možno učinit z popisu vývoje jakousi fable convenue.

V časném období vývojové nauky bylo ještě snadné přenést se nějak přes tyto svízele, později to již bylo těžší. V každém případě se stalo zvykem připisovat všechny embryonální přívěsky a všechny obalující blány tomu, že embryo se musí přizpůsobit životu ve vajíčku či v uteru (děloze), a tak eliminovat tyto zvláštní útvary z fylogenetického hodnocení. Formy embrya byly nadále pokládány za nedokonalé, ale přece jen použitelné reprodukce řady předků, která se zdála být doložena srovnávací anatomii a paleontologií. Spirituální evoluční nauka Rudolfa Steinera však přinesla pro embryologii zcela novou situaci. Jestliže i na základě údajů Rudolfa Steinera musíme říci, že předkové člověka i zvířat žili v podmínkách zcela se lišících od dnešních zemských poměrů, a že je co do tvárnosti a materiality nelze srovnávat se zemskými bytostmi dnešní doby, pak náhle nabývají zvláštní embryonální formy nové, dosud netušené zajímavosti. Také přídatné orgány a plodové blány nabývají náhle většího významu.

NENÍ JIŽ NUTNO KORIGOVAT LISTINU

Nyní již přestává všechno poopravování listiny embryonálního vývoje, která byla údajně zkreslena. Když již nemusíme být ve střehu před zkomoleninami, můžeme tento text studovat s plnou oddaností. Je to pro embryologa překrásný úkol, když smí zárodečné stupně, tak jak jsou, hodnotit jako obrazy předků. Neboť tito předkové nebyli zemskými bytostmi jako jsou bytosti dnešní. Když studujeme embryonální stadia, pohlížíme na skutečné pravěké stavy Země. Týž svět, jehož vývoj popisuje Rudolf Steiner na základě nadsmyslového zření, může být rozpoznán v obrazech, kterými postupně prochází vyvíjející se zárodek. Nyní se teprve stává pochopitelné, proč rané stupně působí tak cize; nyní se právě ty formy, které předešlé století pokládalo za zkomolené, stávají nejceněnějšími svědky neznámé minulosti.

Zde můžeme poskytnout jen první náznaky, jak asi lze novým způsobem číst embryologickou listinu, je tu ještě práce na desetiletí.

Krátce před prvním vydáním této knihy uveřejnil Karl König dvě důležitá pojednání o prvních stupních lidského zárodečného vývoje. (1927 a,b.) Jeho závěry jsou neobyčejně důležité ve vztahu k problému „člověk a zvíře“. Můžeme je zde jen krátce reprodukovat.

König přesvědčivě dokládá, že nejpodstatnějším znakem lidského embryonálního vývoje je to, že vlastní zárodek vzniká velmi pozdě a v prvních týdnech vývoje je v popředí rozvoj vaječných blan a přídatných orgánů (žloutkový vak, allantois). Tělo embrya je tedy formováno z okruhu právě tak, jako je kosmický vývoj člověka dílem mimozemských sil (sil okruhu). Ty proudí po etapách dolů, a to v obdobném pořadí jako při vytváření Země. Původní jednoduchá morula se nejprve diferencuje v trofoblast (zvně) a embryoblast (uvnitř), pak se embryoblast opět dělí v magma reticulare a v embryonální uzel (zcela uvnitř), v čemž König právem spatřuje zrcadlení prvních tří epoch zemského vývoje:

	polární doba	hyperborejská doba	lemurská doba
mikrokosmicky	jednotná morula	trofoblast + embryoblast + embryonální uzel	trofoblast + magma reticulare
makrokosmicky	jednotné prateleso + Země-Měsíc	Slunce + Země	Slunce + Měsíc

Teprve ve třetí epoše, která odpovídá lemurské době, se embryonální uzel dělí ve dva váčky, které jsou základem amnia a žloutkového vaku. Žloutkový vak od sebe dokonce odškrube váček, v němž König spatřuje analogii vystoupení Měsíce. A teprve když se pak ještě ze žloutkového vaku vychlípil základ allantois, teprve potom se zakládá vlastní embryo. Vytváří se tedy jako poslední, když všechny „schrány“ jsou již hotovy.

Zásadně novým prvkem tohoto pojetí je to, že tu jsou při luštění embryologické listiny poprvé vážně brány v úvahu vaječné blány a přídavné orgány. Ukazuje se, že právě vaječné blány, allantois a žloutkový vak jsou nejvýznamnějšími poukazy na kosmologickou minulost. Nelze tedy ani mluvit o tom, že by to snad byly „jen“ pomocné orgány. Naopak, jejich utváření zrcadlí stupně kosmického vývoje Země, totiž dobu polární, hyperborejskou a lemurskou.

NOVÁ FORMA ZÁKLADNÍHO BIOGENETICKÉHO ZÁKONA

A tak můžeme právě z prací Karla Königa vyčíst budoucí novou formulaci biogenetického zákona, o němž je tolik sporů:

Vývoj lidských embryonálních schrán a přídavných orgánů je materiálním zrcadlením kosmogonie.

Jak je tomu však s vývojem embryonálního těla samého? Začíná teprve po vytvoření schrán a přídavných orgánů. Co vypovídají jednotlivé obrazy v postupném vývoji člověka, studujeme-li je jako listinu o dávné minulosti?

Je opravdu povznášející, poznáme-li, že embryonální stupně lidského těla odpovídají jako fyzický odraz událostem posledních dob spirituálního vývoje, jak je popisuje Rudolf Steiner. Dále bude naznačeno, co vyplynulo autorovi této knihy, když pohlížel na embryonální formy. Autor doufá, že novější embryologické bádání věnuje zvláštní péči tomu, aby podrobněji sledovalo vztahy, které tu jsou naznačeny.³²⁾

Pozorujme nejprve útlu formu raného lidského zárodka, která se začíná diferencovat na onom místě, kde se vzájemně dotýkají amniový a žloutkový vak, jako proužek, který je uvnitř zřetelně diferencován (Haeckelův tzv. sandálovitý zárodek); jak zcela jinak vypadá tento útvar ve srovnání s groteskně zduřelými útvary následujících týdnů, až asi ke konci třetího měsíce; a jak potom z toho náhle vzniká postavička fetu ve třetím měsíci, která již vypadá jako člověk, ač je ještě dojemně nepozemská! Vezmeme-li

stupeň ještě nediferencovaného zárodku ve schránkách, jež právě vznikly, poznáme snadno ve čtyřech hlavních stádiích embrya zrcadlení čtyř vývojových kroků lidské bytosti. (srov. obr.)

První stopa zárodku embrya, skládající se z dosud nediferencovaných zárodečných listů (A), zrcadlí první dobu, kdy lidský prapředek byl jen fyzický. Tu se duševně – duchovní lidská bytost zdržuje ještě zcela mimo onen droboučkový útvar. (Podle sdělení R. Steinerja se spojuje duševně – duchovní článek člověka na konci třetího týdne s oním útvarem, na nějž lze do té doby pohlížet jen jako na útvar fyzický.) Když se pak vytvoří sandálovitý útvar (B) a naznačuje se první segmentace ve formě prvotních obratlů, lze v tomto jakoby rostlinném útvaru spatřovat působení životního těla, které se vpravuje do fyzického zárodku; přitom se můžeme upamatovat na geologický odraz této epochy – paleozoikum, které se také vyznačuje převahou rostlinstva. Zde roste lidský zárodek ještě jako rostlina ve slunečním světle; vnitřní orgány nejsou ještě výrazně odděleny, jsou ještě rozděleny na zárodečné „listy“. Segmenty připomínají články rostlinné lodyhy; působí v nich éterické (životní) tělo. A pak, když se zřetelněji diferencuje postava v sobě uzavřená, vzniká onen polooblý útvar, jakoby zduřelý a v sobě zprohýbaný, s orgány pučícími ven i dovnitř (C): obraz vstupu astrálního těla. Nyní lze rozeznat první smyslové orgány, velké a ještě ztrnulé oko, nosní jamku, na budoucím krku leží ony záhadné žaberní štěrbin, kdežto končetiny čekají ještě jako ploché pupence na pozdější vývoj; těsně za anteflektovaným předním koncem se klene mocný srdeční hrbol. Jestliže z líčení Rudolfa Steinerja víme, že včlenění astrálního těla stálo zcela ve znamení utvářejícího světa tónů, pak začínáme také chápat význam žaberních štěrbin: Nejsou to reminiscence na rybí žábry, nýbrž opakování orgánu, kterým lemurský předek člověka do sebe přijímal utvářející vlnění kosmických tónů. Připomínají dobu, kdy útvar, jenž se měl stát člověkem, byla zcela bytostí přijímající světové tóny (embryo připomíná dokonce svou celou formou lidský boltec!). Z takového vylíčení se také stává srozumitelné, jak se tento orgán metamorfoval u těch bytostí, které se odebraly do vodního živlu, v žaberní aparát, jenž nasává a opět ze sebe vypuzuje vodu, kdežto jiné bytosti přizpůsobily tento orgán vzduchu a vytvořily z něj orgány sluchu a hlasu. Obojí však, jak organizace řeči, tak žaberní aparát, jsou spolu spjaté velmi těsnými vztahy zaznamenávanými srovnávací anatomii a poukazují ve své praformě na lemurskou dobu a skrze ni opět na epochu starého Měsíce, která se v ní opakovala. Tehdy vstoupilo do člověka astrální tělo, článek, o němž Rudolf Steiner řekl, že je zcela vytvořen z tónů (D).

Ve třetím měsíci fetálního života se začíná mocně zvětšovat hlava, ohnutí šíje se vyrovnává, trup se napřimuje (E). Nemůže být pochyb, že se zde připomíná děj vzpřímení, který souvisí s vystoupením Měsíce. Končetiny se vytváří v ruce a nohy, také v tom se projevuje polarita horního a dolního pólu. Předek člověka, jehož obrazem je tento stupeň, se blíží spojení se zemskými silami. Forma embrya nabývá poněkud signatury Já. Tím je zatlačeno zpět astrální tělo, které až dosud postavu ovládalo.³³⁾ Kostra, která byla až dosud chrupavčitá, začíná kostnatět, to odpovídá mineralizaci Země. Vývoj posledních fetálních měsíců poukazuje na ranou atlantskou dobu. Uprostřed této doby vstoupil člověk do světa. Můžeme se domýšlet, že se to zrcadlí v narození. Vědomí novorozence a malého dítěte je právě tak málo otevřeno smyslovému světu, jako tomu bylo u atlantského člověka, jehož nitro bylo ještě dlouho pod vlivem dozrívajícího jasnozření. Teprve ve třetím roce života dosahuje dítě bodu,

kdy se o sobě učí říkat „já“ a kdy se vyhraňuje oproti okolnímu světu. Teprve v této době začíná sestupující Já opravdu přebývat v zemském těle a je dosaženo bodu, kdy se setkává sestupný spirituální vývoj se vzestupným vývojem fyzickým. 34)

ŠIRŠÍ POJETÍ ZÁKLADNÍHO ZÁKONA

Pohlédneme-li na vývoj člověka včetně vývoje plodových blan a přídavných embryonálních orgánů a přihlédneme-li též k vývoji dítěte až ke třetímu roku života, můžeme tu oprávněně spatřovat opakování minulosti, avšak ve smyslu mnohem širším a exaktnějším, než jak to tušil Haeckel, když formuloval svůj základní biogenetický zákon. Že bylo možné prohloubit a rozšířit tento vztah objevený Haeckelem, za to vděčíme Rudolfu Steinerovi. Nejobecněji můžeme toto dění v člověku formulovat asi takto: *Mikrokosmogonie je zrcadlením makrokosmogonie.*

ZADRŽENÍ JAKO EVOLUČNÍ FENOMÉN

Ke konci této kapitoly věnujme ještě jednou pozornost hlavnímu předmětu této knihy, totiž rozdílu mezi člověkem a zvířetem. Při pozorování skutečné evoluce jsme mohli tento rozdíl osvětlit. Morfologická hádanka vývoje člověka je rozluštěna spirituální evoluční naukou. Fenomén zadržení hraje při vývoji člověka a zvířecích druhů obzvláštní význam. Celá evoluce se vyznačuje tím, že se v ní střídají dva děje: Jedny bytosti se drží zpět, druhé pokračují kupředu.

Na spirituální straně vývoje se člověk odděluje od ostatních říší tím, že jako jediný prodělává všechny vývojové stupně, kdežto ostatní bytosti zůstávají různou měrou pozadu. Zaměří-li se zřící pohled na nejstarší minulost Země, na starý Saturn, spatří bytosti ještě velmi nedokonalé, které jsou předky všech přírodních říší, tedy lidí, zvířat, rostlin i minerálů. Jejich stupeň vědomí je takový, jaký má dnes říše minerálů (stav transu). Přesto jsme však oprávněni nazývat tyto bytosti lidskými zárodky, protože všechny mají v této první epoše ještě možnost probouzet se k lidství. Další vývoj spočívá, jak již bylo naznačeno, v tom, že se lidské zárodky zdokonalují. Je to rozvoj možností, které v nich tkví. Na starém Slunci přijímají tělo éterické, na starém Měsíci se spojují s tělem astrálním, ve vlastním Zemském věku vystupuje na scénu Já. Na každém stupni zůstávají, jak již bylo popsáno, některé lidské zárodky pozadu, když s ostatními neprodělaly příslušný vývojový krok. Tak vznikají mezery mezi přírodními říšemi. Dnešní přírodní říše pod člověkem jsou reminiscencemi na odloučení, která nastala na všeobecné vývojové dráze. Také skupinové duše dnešních zvířat byly kdysi na stejné úrovni a nadány stejnými možnostmi jako lidské Já, které získalo duši individuální. Tyto duše se ale neúčastnily přechodu k individualizaci a zůstaly v tomto smyslu pozadu, kdežto člověk kráčel dále. Duševně – duchovní proud, který proudí k člověku, zanechal přírodní říše po etapách na své cestě.

Jinak však vyhlíží evoluce z hlediska tělesnosti. Abychom obraz zbytečně nekomplikovali, zaměříme se jen na vlastní Zemskou epochu, počínaje polární dobou. Vzestup tělesných obrazů již oddělených typů a říší se uskutečňuje v souladu s tím, jak se vytvářejí a vstupují na scénu elementární stavy. Zde činí, na rozdíl od evoluce duchovně – duševní, největší pokroky vždy ta skupina bytostí, která se nespojuje s elementem, který nově vstupuje na scénu, tělesně do sebe tedy nepřijímá toto nové.

Tato zdrženlivost souvisí bezpochyby s tím, že bytosti jsou vnitřně různé (otázka, jak vznikla tato rozdílnost, je asi tak absurdní, jako otázka, co se odehrávalo před vznikem času). Podstatné však je, že tím vzniká na tělesné straně vývoje rozdíl mezi těly schopnějšími dalšího zdokonalení, tedy ještě plastickými, a mezi těmi, která jsou méně schopna dalšího zdokonalování, která postupně tuhnou. Nyní může část duševních bytostí (entelechií) pokračovat ve vzestupu tím, že se chopí tvárnějších tělesných obrazů, kdežto ostatní se spojují s těmi tuhnejšími. Tento rozdíl se stává zvláště kritický krátce před vystoupením Měsíce v lemurské epoše; tu setrvávají na Zemi jen zcela ojedinělé lidské duše, kdežto ostatní si vyhledávají jiný domov (srov. „Tajná věda“ 1920, str. 242) a přenechávají tuhnejší těla bytostem méně dokonalým; tyto se pak stávají předky zvířat.

DUCHOVNÍ POZADÍ ODŠTĚPENÍ NOVÝCH FOREM

Odehrává se tu tento zvláštní děj: bytosti zanechávají výsledek své práce, již vytvořená těla, jiným níže stojícím bytostem, které tato těla uchopují. Můžeme tedy takto pozorovat duchovní pozadí fenoménu vedlejších větví, neboť lze předpokládat, že naznačené „střídání“ se opakovalo stále znovu. Zvířecí svět zasahující až do dnešní doby, zejména vyšší zvířata, tvoří takové vedlejší proudy, které vyšly z proudu hlavního a jaksi vysychají. Vylíčit, jak tyto postranní větve odbočovaly a jak vstupovaly do „ztvrdnutí“, to je úkolem příští zoologie. Přitom bude těžiště zájmu zaměřeno na to, jak se jednotlivé skupiny včleňují do určitých elementů a jak tam nabývají své specifické tvářnosti. R. Steiner načrtl velkolepým způsobem hlavní rysy této nové zoologie v přednáškách, které konal v Dornachu na podzim 1923.³⁵⁾

Budoucí embryologie bude muset usilovat o to, aby nějak vyjádřila ve svých srovnávacích embryonálních tabulkách, jak lidský kmen zůstává zpět a zachovává si svou tvárnost, kdežto zvířecí kmeny spěchají kupředu a ztvrdují se. Mohlo by se tak stát např. konfrontací vývojových embryonálních řad, jak je to ukázáno na obrázku. Zde jsme se pokusili graficky naznačit fenomén zadržování, patrný z toho, jak se jednotlivé vývojové stupně různou měrou vzdalují od výchozích útvarů. Tak lze znázornit, jak lidská forma vděčí za svou univerzálnost té okolnosti, že zůstává blízko u „prapočátku“, zvířata se však tím více specializují a zároveň se tím více vzdalují od lidské podoby, čím dále a hlouběji „sestupují dolů“.

SROVNÁVACÍ ANATOMIE

Srovnávací anatomie může sestavovat grafické přehledy, jako je např. ten na obr. 11, a tím může znázorňovat, jak různě pracují na orgánech tvořivé síly; může např. demonstrovat, jak v lidské hlavě zůstávají v převaze tendence vzařující z okruhu a zaokrouhlující, kdežto zvířecí lebky (opice, kočka, pes, kráva) jsou různě deformovány tím, že zde nabývají převahy síly tíže.

Také antropologie bude mít možnost vyprostit se z abstraktního vyhodnocování rozměrů lebky a těla a účastnit se vypracování nové fyziognomie lidského těla. Může např. stavět vedle sebe lidské lebky, na nichž je obličejová část vytvořena silněji, nadočnicové oblouky jsou silnější, čelo plošší, lební švy nezřetelnější, s lebkami

zvířecími, v nichž se tendence, které jsou u člověka jen naznačeny, ale ve vývoji zadrženy, plně projeví. Něco podobného by bylo možno ukázat srovnáním starších a mladších lebek. (Již Virchow pozoroval 1870 souvislost mezi senilním a „pithecoidním“ habitem lebky, aniž byl s to ji vysvětlit.)

Zvláštního studia je hoden vývoj po narození u opice a u člověka. Srovnání tu může působit dojmem, který se stupňuje až k pocitu tragiky: Tvar opice, téměř již dozrálý k tomu, aby se stal nositelem Já, klesá ještě v posledním okamžiku dolů a znetvořuje se. Právě toto „téměř“ dává ještě zřetelněji vystoupit propasti mezi člověkem a zvířaty: Vzniká tu podobnost co do vzhledu i co do chování, která odpuzuje nezkažené lidi, hrubší povahy podněcuje k smíchu, jemnější však bolí. Na lebce a přilehlých partiích kostry je patrné, že zemské síly byly příliš brzy přijaty do horní oblasti; dolní organizace však není zralá pro tíži.

SÍLY ZEMĚ A ORGANIZACE JÁSTVÍ

Zde je zřetelná úloha sil země. Pomáhají člověku, který je přijímá jako zralý, aby vnitřně zpevnil svou duchovně – duševní organizaci, která se stává orgánem jeho Já. Naproti tomu u opičí bytosti, která je přijímá jako nezralá, způsobují ztvrdnutí a ztuhnutí tělesné organizace, která je pak pro vstup Já uzavřena.

I když má náběhy k lidskosti, stává se později opice jako zvířecí bytost přece jen fyzickým obrazem astrálního těla, které není prostoupeno působností Já, kdežto v postavě člověka je lidské Já zřetelně vyjádřeno. „V astrálním těle proniká zvířecí utváření navenek do celé postavy a dovnitř do utváření orgánů... Je-li toto utváření dokončeno, vzniká zvířeckost. U člověka není dokončeno, ... dostává se do působnosti další organizace. Můžeme ji nazvat organizací Jáství... Až do nejmenších částic své substance je člověk ve svém utváření výsledkem této organizace Jáství.“³⁶⁾

Tím je dán klíč k pochopení morfologického rozdílu mezi člověkem a zvířetem (viz kapitola „Vzhled“); současně lze nejstručněji shrnout evoluční rozdíl mezi oběma říšemi: *Zvířata jsou formována astrálním tělem, postava člověka má ráz jeho Já.*

ZCELA NOVÁ OBLAST ANTROPOLOGIE

Základní proces pronikání Já do lidského organismu je zcela novou oblastí antropologie, jíž se mohou společným úsilím věnovat přírodní badatelé, lékaři, vychovatelé a umělci. Zde k tomu uveďme jen několik náznaků. Má-li být organizace člověka proniknuta jeho Já, je nutno, aby tato organizace zůstala otevřenou ještě po raném dětském věku. Jen tak se jeho fyzická forma může postupně stát obrazem individuality. Já, které až do třetího roku pracovalo zvnějšku, může nyní působit z nitra na povrch. Tak zraje člověk také tělesně.

Lze doložit, jak člověk zůstává otevřen pro působnost Já, kdežto zvíře se uzavírá. Rudolf Steiner mluvil častěji o dvou významných meznících v životě dítěte a mladého člověka: o výměně zubů a pohlavní zralosti; první z nich přichází kolem sedmého roku, druhý kolem čtrnáctého. Oba procesy probíhají u člověka a u vyšších zvířat ve zcela různých rytmech.

Mléčný chrup se u člověka začíná prořezávat několik měsíců po narození; tento proces končí obvykle ve dvou letech. Pak u člověka nastává velmi pozoruhodná několikaletá pauza; a teprve v šestém roce se oživuje větší činnost v oblasti chrupu, přibývání a výměna zubů pak trvají do devátého roku. Podobně se přerušuje, jak zdůraznil Bolck, vývoj zárodečné žlázy člověka: Růst a tkáňová diferenciacce vaječníku končí již ve čtvrtém až pátém roce malého dítěte, ale funkce začíná až kolem čtrnáctého roku, v jižních šířkách poněkud dříve. Je tu tedy téměř desetileté mezidobí klidu. Uvážíme-li nyní, jaké rozhodující věci se odehrávají s člověkem právě během obou těchto životních epoch, musíme nahlédnout, že dlouhý odklad tělesného dozrání je základem pro to, aby Já mohlo uplatnit svou tvůrčí působnost. Odklad tělesného zrání poskytuje prostor pro působnost Já. Hotový organismus bude jeho obrazem.

Zcela jinak je tomu u zvířat, zejména u savců. Zde probíhají oba procesy mnohem rychleji a bez přestávek, dokonce se časově překrývají: Již při narození lze zpravidla nalézt několik mléčných zubů (také u opic; Bolck) a bezprostředně po první dentici začíná dentice druhá, rostou další zuby a mléčné zuby se vyměňují. Mezidobí několika let, tak charakteristické pro člověka, tu zcela chybí. Zcela obdobně se chová také zárodečná žláza opice; růst a tkáňová diferenciacce gonády je – podobně jako u člověka – ukončen v pátém roce věku; u zvířete však začne také hned funkce; nastane pohlavní zralost, která u člověka nastává, jak známo, téměř o deset let později (viz schéma). Tělesný vývoj zvířete pokračuje nezadržitelně vpřed a nezbyvá prostor pro působnost Já. 37)

Pohlédneme-li nakonec ještě jednou, když jsme již nahlédli celý rozdíl, na obě vyobrazení šimpanzů na obr. č. 1, pocítíme znovu něco téměř tragického vůči těmto bytostem člověku nejpodobnějším; tento pocit je však nyní ještě prohlouben tím, že víme o událostech minulosti, které dokládají tento pohled. Ne bez dojetí budeme pohlížet na obraz mladého zvířete: dolní a střední partie obličeje ustupuje dozadu, čelo i temeno je klenuté, šíje je držena zpříma, hrud' se klene vpřed, předloktí podepřeno po lidském způsobu. Je opravdu zřejmé, že zde byl právě promeškán okamžik polidštění. Ale teprve obraz dospělého zvířete ukazuje, jak hluboký byl pád: místo téměř lidského profilu vysloveně zvířecí hlava, klenba hlavy a čela, držení hlavy i trupu – vše je zmařeno...

Přímo bije do očí, že tato zvířecí postava nedokázala vyčkat.

Velmi přesvědčivě to je též patrné na obrázcích téměř zralých opičích fétů. Organismus je již v lůně příliš zralý, není již dosti mladistvě tvárlivý, aby do sebe ještě mohl přijmout individuální Já. Je to patrné, postavíme-li vedle sebe fetální hlavu gibbona a člověka (viz obr.). Toto srovnání působí téměř otřesně. Kdežto lidský zárodek je ještě zcela něžný a měkce plastický, má opice již před narozením znetvořené rysy dospělého člověka. Jak tísnivě působí tento pohled! Zvíře zestárlo již v uteru, stalo se téměř stařeckým. Chtělo být příliš brzy hotovo a nyní je pro ně uzavřena brána polidštění...

Děk Rudolfu Steinerovi čteme v otevřené knize přírody. Tato kronika nevypráví jen o triumfu a pokroku, nýbrž i o ústupu a porážce, o nezdařených pokusech a rezignaci. Otřesným způsobem se v dramatu stvoření objevuje osudová souvislost vzestupu a pádu.

Nová evoluční nauka mluví k člověku. A nestydíme-li se lidsky cítit, oslovuje nás ještě vážněji a důtklivěji než nauka minulá.

Obrázek 13.:

a) Hlava embrya gibona (podle Selenky).

b) Hlava asi stejně starého embrya lidského (dle A. Brasse).

DUŠE

*Zvířata jsou ztělesněním utkvělých myšlenek.
Henrik Steffens (1822)*

Co nazýváme duší, je nejprve tajemným vnitřním prostorem, v němž se zevní události stávají našimi zážitky. Zevní svět se stává světem vnitřním. Každý člověk prožívá tento rozdíl tak zřetelně, že není třeba ho definovat. Ví, že vše, co se odehrává v tomto vnitřním světě, náleží jemu. Pocit barvy, který v něm vyvolá pohled na květinu, zalíbení, které přitom vystoupí ve světě jeho citů, a přání, které se k tomu snad připojí (např. získat onu květinu), jsou nejprve pouze jeho záležitostmi. Žádný jiný člověk nemůže toto vše bezprostředně vnímat, může to nejvýše vyčíst z vnějších projevů.

INKARNACE

Tento vnitřní svět, tato oblast zážitků – pocitů, citů a usilování – není ničím původním. Teprve vzniká, vytváří se všude tam, kde duchovní bytost hledá spojení s pozemským tělem. Duchovní svět sám nezná rozdělení na nitro a zevnějšek. K tomu nutí teprve pozemský svět. A tak, když duchovní bytost „sestupuje“ ke ztělesnění, vzniká „duše“.

Nadsmyslové vědomí vidí tento děj jako jakési zahalování se při průchodu oblastí, která je mezi duchovní říší a fyzickým světem a kterou nazývá duševním světem. Když duchovní bytostné jádro kráčí k inkarnaci, obklopuje se substancí této střední říše a stává se tím duševní bytostí.

Živý organismus, který se má stát nositelem duševní bytosti, vznikl tím, že fyzická substance byla proniknuta živoucími tvořivými silami; působí v něm společně tělo fyzické a éterické. Je to tedy dvojnost, co sestupuje. A je to opět dvojnost, co ji na zemi očekává. Pozemská bytost vzniká tím, že se ony čtyři články vzájemně prolnou.

Fyzické tělo, které je samo o sobě shlukem látek a sil zemské sféry, je teprve působením éterického těla učiněno celkem, tkanivem, jímž proudí živoucí šťávy. Ale takto vzniklý útvar by musel zůstat spící, kdyby do něj sestupující duševně – duchovní část nevetkala orgány, které se pro ni mají stát nástrojem zážitků a činů. Duše může být v zemské sféře činná jen tehdy, když „probudí“ organismus a předtím do něj včlení orgány pro vnímání a činnost.

Stačí, sledujeme-li výroky zřícího vědomí až sem, abychom nahlédli, že tajemství duše (jež je vlastní jen lidem a zvířatům) je tajemstvím inkarnace. Duševnost a duchovnost vtiskuje organické tělesnosti svůj ráz. Můžeme doufat, že nám tato představa zjedná přístup k tajemství duše. I když jsme nedospěli ke zření nadsmyslové reality, můžeme přece jen lépe chápat výroky toho, jenž k tomuto zření dospěl.

Když to aplikujeme na problematiku této knihy, znamená to, že fyziognomické pozorování lidského a zvířecího těla nám dovolí nahlédnout do nitra zvířete a člověka.

NOVÝ ZÁKLAD SROVNÁVACÍ PSYCHOLOGIE

Tento fyziognomický základ srovnávací psychologie položil R. Steiner již 1910 ve své přednášce v berlínském Domě architektů.³⁸⁾ Vyslovil tyto základní poznatky: Je třeba si povšimnout, jak zcela rozdílným způsobem se u člověka a u zvířete projevuje moudrost.

Zvíře má moudrost ve svých orgánech, člověk nikoli; ten si jí musí teprve vydobývat vnitřním úsilím.

Čtenář, který si chce ujasnit význam tohoto zdánlivě tak prostého porovnání, si ihned vzpomene, že myšlenky uvedené v kapitole o vzhledu souvisí velmi těsně s tímto tajemstvím. Tam byla řeč o nástrojích zvířat a viděli jsme, že jsou mnohem lepšími instrumenty než je tomu u člověka. Demonstrovali jsme to na příkladu končetiny: ukázali jsme, jak je zvířecí končetina více „propracována“, na rozdíl od lidské ruky, která si zachovala svůj zárodečný charakter. Totéž jsme doložili u jiných částí organismu. Všude jsme nacházeli zvířecí orgány, které jsou „pokročilejší ve vývoji“ než odpovídající orgány lidské. O člověku jsme však museli říci, že by zůstal bezmocný a bezbranný, kdyby neměl svého ducha, který mu dovolí užívat i nedokonalých orgánů tak, že je doplňuje umělými nástroji a nahrazuje tak to, co jim příroda odepřela...

Tímto základním zákonem utváření, odvozeným v první kapitole, je již připraveno nové poznání, k němuž nyní chceme dospět. Stačí jen ujasnit si, co tento tělesný rozdíl naznačuje (dokonalá výzbroj zvířete, nedokonalá člověka) o vnitřním životě obou říší. Morfologický zákon o zadržení je třeba promítnout do sféry psychologické.

Podívejme se jen na markantní příklady. Ujasněme si např., co to znamená, že různé úkony náležící k provozu včelího státu jsou rozděleny na jisté třídy individuí, a to tak, že určení ve smyslu této dělby práce je tělesně viditelné, takže se i nezkušené oko brzy naučí vyčíst rozdíly v činnosti z organické diferenciaci: Podle protáhlého těla královnina lze tušit její úlohu rozplozovací, podle štětiček a jamek na jednom páru nohou úkol včely – dělnice, podle velkých fasetovitých očí, na čele se stýkajících, roli trubce. Máme dojem, že podstatná část činnosti je tu již předem determinována tělesným utvářením. Vidíme, že např. trubec nemá vůbec zapotřebí vynakládat během letu pozornost (tedy něco duševního), protože jeho hlava je již tak vytvořena, že současné vnímání na všechny strany vyplyne jaksi samo sebou. Nemusí se ohlížet, velké fasetovité oči, pokrývající skoro celou hlavu, mu tuto námahu uspoří. Nezalekneme-li se toho výrazu, můžeme říci, že rozhlížení se je inherentní trubcovu tělu, do něhož je pozornost jaksi zorganizována. – Podívejme se dále, jak ve státě termitů přebírá úlohu obránců určitá třída; tyto „vojáky“ lze na první pohled odlišit od obyčejných dělníků podle obrovské hlavy s mocnými čelistmi. Tyto podivné postavy mohou svými hlavami jako živými dveřmi uzavřít vchody do hnízda. Kromě toho vykonávají při každé práci v okolí hnízda cosi jako policejní ochrannou službu. I zde můžeme bezprostředně vidět, jak organismus již převzal velkou část úkolu tím, že se branná způsobilost stala organickou součástí tělesného vybavení a přetvořila hlavu ve zbraň. Kdo vlastní takovou hlavu, nabývá již tím převahy nad nepřítelem.

Abychom uvedli příklad ze skupiny vyšších zvířat, studujme třeba, jak jisté žaby pečují o své potomstvo tím, že rodiče na sebe naloží šňůry s vejci. Sameček ropuchy porodnické si přitom šňůry s vejci ovíjí kolem nohou a nosí je s sebou tak dlouho, až se vajíčka vylíhnou. Tropická pipa (ropucha plástvovitá) zas bere vajíčka na záda. Kůže se jí tam nadzvedá a tvoří malé pohárky, které vypadají jako plástve a pojmají do sebe po jednom vajíčku, v těchto zvláštních schránkách se pak vyvíjí potomstvo. Zde vidíme zřetelně, jak jisté opatření není zajištěno duševním úsilím, nýbrž tělesným působením. Je to organismus sám, který zbavuje zvíře námahy a poskytuje mu toto zvláštní ulehčení.

Činnosti, které člověk musí zajišťovat duševně, které předpokládají myšlenkovou práci a mohou být konány jen s vnitřním úsilím – prozíravost, odvaha, péče

o potomstvo – jsou u zvířete pohrouženy do organického vybavení. Z oblasti duševních sil klesly o stupeň níže, vtiskují se do výzbroje těla a stávají se viditelnými útvary. Samo tělo zvířete je moudré i prozíravé.

MOUDROST ZVÍŘECÍHO TĚLA

Rozdíl tedy skutečně nespočívá v tom, že by člověk měl více moudrosti než zvíře, ale v tom, že se u zvířete moudrost projevuje v jiné vrstvě bytosti. Přebývá hlouběji v organismu. Spočívá v tělesném vybavení.

Zvíře nachází moudrost, která se vlila do jeho orgánů a září mu z nich vstříc. „Vidíme na zvířeti“, řekl Rudolf Steiner,³⁹⁾ „ať je pozorujeme kdekoli, jak z jeho organizace prýští duchovní působnost, kterou si jinak musíme dobývat ze všech zákonů prostoru a času.“ Duchovnost prýští z organizace zvířete; zvíře ji „užívá“. Právě z tělesné výzbroje zvířat můžeme vyčíst, že bytostný článek, který produkuje utváření plné moudrosti, pronikl u zvířete do organismu hlouběji než u člověka.

OTISK ASTRÁLNÍHO TĚLA

Čtenář již nemůže být na pochybách, který článek to je. Je to astrální tělo, které vtiskuje zvířeti svůj ráz. Tvářnost zvířete je fyziognomickým výrazem jeho astrálního těla. Ve zvířeti je astrální tělo plně vtěleno. Sestoupil v něm až do viditelné oblasti onen – dle svého původu nadsmyslový – článek, který je nositelem zážitků a pudů.

Zároveň s touto větou však dospíváme k jiné, kterou můžeme vyčíst, pohlížíme-li na zvířecí postavy v jejich rozmanitosti: Zvířecí duše – astrální tělo zvířete – nemůže mít univerzalitu lidské duše. To je vyjádřeno v jednostrannosti zvířecího těla. Avšak tato jednostrannost má v sobě něco vpravdě velkolepého: Všechno moudrostiplné formování těla a jeho orgánů je bez okolků postaveno do služeb pudů a žádostí duševního nitra. Zvířecí tělo je v tomto směru jakoby z jednoho těsta.

S touto jednostranností souvisí také to, že se zvířata přizpůsobila různým elementům a jsou již takřka součástí podstaty příslušného živlu. Tak se čtvernožci přizpůsobili zemi, ryby a kytovci vodě, ptáci a netopýři vzduchu. Získá-li si badatel ještě znalost vyšších elementů, popisovaných Rudolfem Steinerem, totiž éteru tepelného, světelného, tónového a životního, objeví se úkol budoucí duchovně – vědecké zoologie.⁴⁰⁾

Úkolem této knihy je však jen sledovat dále bytostný rozdíl mezi člověkem a zvířetem. Jaký význam má hluboké působení astrálního těla pro vnitřní život zvířete? Pokusme se přijít i tomuto tajemství na kloub jakýmsi fyziognomickým pozorováním. Nesmíme však nyní pozorovat jen pouhou tělesnou formu, nýbrž se musíme pokusit pojímat ji fyziognomicky ve vztahu k chování. Takové pozorování je neobvyklé, leč nikoli obtížné. Můžeme říci:

Zvíře má moudrost, protože má své orgány. Tato moudrost však sahá dále než k pouhému formování těchto orgánů. Projevuje se i ve způsobu, jak zvíře těchto orgánů používá. Spočívá v tom, jak se zvíře chová. Musíme nyní zcela vědomě setrvat při bdělém pohledu na toto chování a nezaměřovat je s jednáním lidským. Pak nám vyplyne zvláštní zákon, jehož objevitelem je Goethův současník Carus: Chování zvířete

je jen pokračováním toho, co je již naznačeno ve struktuře jeho organismu. Nástroje jsou „stříženy na míru“ pro určité chování, již svou formou poukazují velice na to, že jejich použití a vše, co jimi vzniká, je jakoby výronem organizace samé. A to je zcela v protikladu s orgány činnosti lidské, které (jako např. ruka) vůbec nepredestinují nějaké určité chování.

Carus (1866, str. 78) mluví o „jednání, které takřka nutně vyplývá z organizace samé..., jehož manifestace sice může být ještě podmíněna jistými význačnými životními situacemi, které však již samo o sobě patří k životu jako výživa a rozplozování. Tento rozdíl, který zde zdůrazňujeme, je tak důležitý proto, že když pohlížíme na toto jednání jako na něco, co je v plánu organizace samé, nemůžeme ho zahrnovat do okruhu pouhé individuální síly či obratnosti...Přitom je ostatně velmi pozoruhodné, že smíme četné produkty těchto dovedných pudů pokládat za pokračování zvířecího těla samého, ba dokonce je za takové pokládat musíme. – Což dovedně utkané sítě pavouků, nejsou to jakoby prodloužená chapadla zvířete?“

Pozorujeme jen, abychom zůstali u příkladu zvoleného Carem, jak u pavouka souvisí dohromady vlastní orgány předení, činnost předení a materiál, z něhož pavouk přede. Tušíme, že žlázy vyměšující sekret, jenž tvoří vlákno, a spřádací drápky na nohách nemůžeme považovat za organické vybavení o nic méně než obratnost, s níž zvíře krotí a napíná vlákno a vytváří podivuhodnou síť. Je charakteristické, že se zde organický sekret doslova vlévá do děje předení. Což není toto vlévání tělesné šťávy do pracovního procesu obrazem pro to, jak je celé konání výronem tělesné struktury? Vždyť i vosa rozžvýkává dřevo na těsto, mísí je se svými slinami, aby postavila své papírové hnízdo. A též včela bere vosk pro své plástve z šupinek, které vypocuje mezi prstenci svého těla.

Připočteme-li ještě, jak se jednoho dne během vývoje zvířete všechny tyto divy dostaví, nabudeme dojem, že vše, co zvíře umí, mu naroste v nejvlastnějším slova smyslu, zcela jako mu také samy narostou jeho tělesné orgány. Zvíře samo ze sebe přitom činí tak málo, jako se málo přičiňuje o to, aby mu narostly jeho orgány. Dostane se mu prostě jak orgánu, tak jeho použití. Nevydobývá si je, ale přijímá je.

Když takto stále pozorujeme konkrétní příklady, dospějeme k přesvědčení, že určité schopnosti vyráží u zvířete na povrch právě tak, jako pučí tělesné orgány u embrya.

Když se má např. kuřátko vyklubat, naroste mu ještě ve vajíčku na zobáku tzv. vaječný zub; potřebuje ho, aby si prorazilo první malé okénko ve skořápce. Umí ho také hned použít, když nadejde jeho čas a schopnost k tomu mu narostla jako orgán sama od sebe. Když se však kuře vylíhlo, srašťí se tento útvar a odpadne a také jeho funkce mizí. Vidíme: Orgán a jeho použití vznikají a zanikají současně.

JAK SE VYNOŘUJE DOVEDNOST

Že se dovednost vynoří, když nadejde pravý čas, to je základním fenoménem duševního vývoje u zvířete. Wasmann ukázal, jak mravenci vykonávají velmi složité výkony pouze z organické nutnosti, aniž se jim učí. Pěstoval larvy zcela odděleně, spojil je do kolonie „autodidaktů“ (samouků) a pozoroval, že se u nich vyvíjely všechny schopnosti, aniž měly příklad či vzor, a to bez váhání a bez chyb. Když ptáci staví hnízda, můžeme zřetelně pozorovat, jak se k tomu vynořují schopnosti. Je známo, že si přitom mnohé druhy počínají neobyčejně obratně; menší ptáci spojují větévky a stébla

v jakési košíčky, vlaštovky hnětou a slepují kalíšky z mazlavé hlíny, ptáci – tkalci splétají visící džbány z dlouhých stébel travin. Také tato dovednost se vynořuje bezprostředně, když nadejde příslušné období roku, a vyžívá se bez okolků, často nad potřebu. Pud a schopnost stavět hnízdo jsou zřejmě právě tak tělesně podmíněny jako rozmnožování, jemuž slouží. Jak zcela nepodobná lidskému učení je tato dovednost, dokazuje skutečnost, že mladí ptáci, kteří staví své hnízdo poprvé, to činí pečlivěji než starší, takže zde platí pravý opak toho, co se říká o učení: Cvičení zde nedělá mistra, nýbrž břídila, jak Wasmann žertem poznamenal.

Co je tedy toto vynořování se schopností u zvířete? Je to neviditelný růst za hranice orgánu. Kde končí utváření těla, tam začíná – jako jeho pokračování – dovednost. Je to jako rozpuk květu u rostliny, když se chýlí ke konci vegetační perioda. Použití nástrojů je u zvířete květem jeho organického rozvoje. Zvíře má právě tak málo zapotřebí se mu učit, jako rostlina se nemusí učit kvést!⁴¹⁾

Shrme-li takto tvárnost a vývoj orgánů i používání těchto orgánů v jeden celek, máme před sebou působnost astrálního těla v jeho složité pestrosti, která přece jen naznačuje jediný bytostný základ. Chápeme, proč ho Rudolf Steiner označuje jako jeden bytostný článek. Chápeme také, že toto astrální tělo původně, dříve než se spojilo s organismem a učinilo ho svým obrazem, bylo spojeno s moudrostí působící v celém kosmu (čemuž také odpovídá jeho název, jenž poukazuje na svět hvězd /astra = hvězda/).⁴²⁾

HRANICE DOVEDNOSTI

Avšak ještě jedna hádanka se začíná vyjasňovat. Když astrální tělo dotváří formy zvířecího organismu až „do konce“, vidíme, že sem přece jen plně nepronikají síly moudrosti, ale že je tím dáno i jisté nevratné omezení: Zvíře musí kráčet až do konce po cestě, na níž se dalo vývojem svého tělesného vybavení. Je determinováno i ve svých schopnostech. Ty jsou již předurčeny jeho strukturou. Nezbyvá prostor pro pochybnosti ani váhání, vývoj je však neodvolatelně u konce.

Tak je „instinktivní“ dovednost, tj. dovednost zrozená z astrálního těla, sice prostoupena moudrostí, avšak zároveň omezena nepřekonatelnými hranicemi. „Ztvrdnutí“ těla značící že vývoj zvířete je u konce je zároveň, pozorováno z duševního hlediska, sebeomezením na určitou oblast a na zážitky, které jsou v ní možné.

Zvířata jsou poučována svými orgány, říkalo se za starých dob. Goethe k tomu přitakává, avšak připojuje variantu, která je příznačná svou hloubkou: „Zvířata jsou svými údy tyranizována.“ Obě věty vyslovují záhadu instinktu: jeho moudrostiplnou omezenost. Teprve znalost astrálního těla zvířete rozluští tento zvláštní paradox.⁴³⁾

ČLOVĚK, NAROZENÝ JAKO BEZMOCNÝ, ZÍSKÁVÁ SCHOPNOSTI

Rudolf Steiner ukázal cestu k pravému vylíčení propasti, která odděluje lidskou duši od zvířecí. Můžeme opět, ve smyslu Goethově, vyjít z myslícího nazírání.

Člověk se rodí jako bezmocný. Savci dospěli již v těle matčině dále než on. Jeho hlava, ruce, celá horní organizace, to vše je ve srovnání se zvířaty ještě v zárodečném stavu, když přijde na svět. Orgány v jeho těle jsou ještě v embryonálních polohách. Z hlediska zvířete je nedonošencem. A opravdu, zahynul by také, kdyby se ho neujalo

jeho okolí. Příroda ho nechala na holičkách. Je ještě bezmocnější než mláďata hnízdících ptáků. Ta alespoň vystrkují, hlasitě pípajíce s otevřenými očima své zobáčky vstříc matce. Kojenec nemůže ještě ani zvednout hlavu.

Vyvíjející se člověk dostává jen skrovné věno vrozených činností. Co získá nad to, to mu nepřijde samo, toho si musí vydobýt. Všechny schopnosti, které ho činí člověkem, si musí osvojit vlastním úsilím. Nejsou to jako u zvířete orgány, které mu dávají dovednosti, nýbrž on musí organismu vtisknout potřebné schopnosti. Lidská bytost vpracovává do orgánů, co jim chybí. Obratnost není ještě „vtělena“, musí se teprve do těla „inkorporovat“.

DÍTĚ SE UČÍ CHODIT, MLUVIT A MYSLET

Podle Rudolfa Steinera jsou to zejména tři schopnosti, které si dítě osvojuje a vpravuje je též do svého těla: lidská chůze, lidská mluva, lidské myšlení. Zde nezůstává dítě ušetřeno žádné námahy, od prvního namáhavého zvednutí hlavičky, přes sedění, stoj a chůzi – jaký to řetěz neúspěchů a srdnatých opakování, až to najednou jde! A pak je konečně získáno to, co většina zvířat, sotva se vyklubala nebo narodila a jakž takž oschla, již dovedou. Rovnováha „je jejich tělu dána“ (R. Steiner), člověk se jí musí teprve naučit. Zato pak ale také vzniká vzpřímená chůze, která není dána žádné jiné zemské bytosti. Je to vlastní aktivita lidské duše, která teprve musí orgány pro používání formovat.

Totéž platí pro získání lidské řeči. Křik novorozence se ještě dere z hlubin jeho organizace. Když dítě začíná žvatlat, to už cosi zkouší, broukajíce studuje. Od nejujtějšího dětství je to zápas malé bytůstky, která trpělivě naslouchá a vždy znovu a znovu to zkouší sama, vpravujíc tak doslova – byť snivě – řeč do orgánů. Nejsou to orgány řeči, které člověka učí mluvit, nýbrž on učí mluvit je. Orgány se vytvářejí námahou při mluvení, jak může pozorovat každý dospělý, když se učí cizímu jazyku.

Zde můžeme prožít, co Goethe nedlouho před svou smrtí (17. března 1832) napsal Wilhelmu von Humboldt: „Zvířata jsou poučována svými orgány, říkávali staří; já k tomu dodávám: Lidé rovněž tak; mají však tu výhodu, že mohou opět sami své orgány poučovat.“

Toto poučování nastává také tehdy, když se dítě, které se již naučilo chodit a mluvit, učí myslet. Není to opět orgán, mozek, který by snad byl zdrojem myšlení, jak se povrchně soudí, právě naopak, mozek je vychováván myšlenkovým úsilím.⁴⁴⁾ Každý, kdo se nedá rušit předsudky, pozoruje sám na sobě, jak teprve činí tento svůj orgán nástrojem způsobilým pro myšlení, jak ho může učinit ztuhlým a tvrdým, ale také živoucím a pohyblivým. Člověk opravdu „poučuje“ své orgány.

V tom spočívá smysl předběžné nedokonalosti dětského těla: Musí zůstat otevřeno, aby do něj mohlo být zorganizováno vše nové a zvláštní, jež je má pozvednout nad zvířecí úroveň; musí být zárodkem, neboť člověk nedosahuje zralosti skrze své tělo, ale tím, co teprve má do tohoto těla vstoupit. Je tělesně nedonošencem, ale právě tím se může stát člověkem.

Práci, která se tu koná s lidským organismem, lze sledovat obyčejnou smyslovou zkušeností. Rodiče a vychovatelé vidí realitu působícího Já bezprostředně před sebou. Nemají zapotřebí spekulovat o tom jako filosofové. Pozorují jeho práci. Vidí, jak bojuje s překážkami a jak se prosazuje. Z nitra vtiskuje svůj ráz až k viditelnému povrchu.

JÁ VSTUPUJE DO ORGANISMU

To je zevní výraz toho, co zří nadmyslové vědomí: individuální duchovně – duševní bytost sestupuje za spolupůsobení bytostí, které stojí vysoko nad člověkem, a nachází příbytek v těle. Vytváří si lidské Já, které kráčí k inkarnaci, „Poučuje“ orgány. Proniká též duševním životem a dává mu střed, k němuž je vše orientováno.

„Zvíře je duší. Člověk je duchem. Duchovní bytost sestoupila ještě o stupeň níže. U zvířete vytváří duši. U člověka sestoupila do smyslového světa samého. Duch je přítomen v lidském smyslovém těle.“ (R. Steiner, Teosofie, 19. německé vydání, str. 138.)

VLASTNÍ OSOBITÁ BYTOST A DĚDIČNÝ MODEL

Lidské tělo se nevyznačuje žádnými speciálními druhovými znaky, které by je přizpůsobovaly pro určité zvláštní prostředí. Z tělesného hlediska vzato je to vlastně nedostatek. Ale z hlediska lidského Já je tento „nedostatek“ naopak dobrodiním: Člověk je tak uchráněn před upoutáním k jedinému prostředí. A právě tomu, že příroda zachází tak macešsky s jeho organismem, vděčí za svou duševně – duchovní univerzálnost. Jeho nitro není – na rozdíl od nitra zvířecího – zcela oddáno jen „užívání“ moudrosti spočívající v orgánech. Jakoby část tvořivé moudrosti, která by jinak vplynula do orgánů, byla uchována, zadržena, a tím podřízena lidskému Já. Tím, že toto Já není spoutáno tělem, které by bylo zcela definitivně a jednoznačně začleněno do světa, má ještě k dispozici volné síly, aby se mohlo bezprostředně otvírat prožívání ducha. Pomocí těchto sil může navázat přímé spojení s duchem, stejně jako se svými smysly otvírá fyzickému světu.

K tomu musí člověk přijímat své tělo od rodičů ve stavu ještě zárodečném – jako jakýsi „model“ (máme-li užít výrazu Rudolfa Steinera), do něhož teprve vpravuje svou individuální tvářnost, které má naplnit svým Já. Lidské Já si svou vlastní prací upravuje v těle příbytek; činí tělo vnějším projevem své individuality v obličeji, posuncích, chůzi, obrysech, až po výměnu látek. Ve zvířecím těle, které dovedlo až do konce dědičně založenou metamorfózu, by Já nemohlo přebývat.

ZVÍŘECÍ SKUPINOVÁ DUŠE

Studujeme-li, jak těsně je zvířecí duševní bytost spjata s tělesnou organizací, porozumíme i dalšímu tajemství, které popsal Rudolf Steiner na základě svého bádání: Zvířecí duše je skupinová, působí kolektivně. Vždyť zvířecí organizace nevděčí za svůj vznik individuu, nýbrž předkům, kteří jí dali dědičné vlastnosti. Orgány jsou neviditelně, ale velmi těsně spjata s orgány předků. Pojtkem je tu tělo tvořivých sil, které jako nositel dědičnosti spojuje mezi sebou generace, a protože i dovednost individua vyrůstá z organismu, vznikají i schopnosti samy z proudu dědičnosti. Když říkáme, že zvíře „užívá“ ducha světa uvnitř svého organismu, nesmíme nikdy zapomínat, že tento organismus není individuální, ale druhový. Jestliže se schopnosti v určité době vynořují a jaksi „připlouvají“, děje se tak z toho proudu, který spojuje mezi sebou individua téhož druhu, jejich rodiče i prarodiče. Jestliže zvíře užívá a vychutnává své orgány, „užívá a vychutnává zároveň od narození až do smrti svůj druh.“ (Rudolf Steiner)

Obsahem zvířecího duševního života nemůže být nic, co by bylo omezeno na určité individuum, nýbrž jen to, čeho jsou účastni všichni členové druhu. Mimoto duchovní bádání Rudolfa Steinera potvrdilo, že druhové jsou nejen zážitky zvířecí duše, ale že prožívající subjekt sám se rozprostírá jako úhrnná duševní bytost nad všemi individui skupiny. Nazval tento subjekt skupinovou duší nebo také skupinovým Já zvířat. U člověka je, podle jeho popisu, s viditelným individuem spojena jen jedna duševní bytost, která se označuje podle svého jádra jako Já. Vlastní bytost, která je základem zvířecí (kolektivní) duše, centrální instancí, k níž připlouvají zážitky a z níž vycházejí impulsy k jednání, bychom mohli, abychom zvláště zdůraznili rozdíl proti lidskému Já, nazvat zvířecím „my“. Rudolf Steiner popisuje, jak nadsmyslové zření, když vystoupí od pohledu na tělesně oddělené exempláře jednoho zvířecího druhu k nazírání jejich bytostného jádra, dospívá k Já, které nesestupuje do fyzického světa, ale z nadsmyslové říše drží pohromadě jednotlivé zvířecí exempláře jakoby na neviditelných vláknkách. Jindy R. Steiner přirovnává jednotlivá zvířata k prstům, které vyčnívají do viditelné oblasti, přičemž ruka zůstává skryta. Říká, že zvířecí Já (nebo my) setrvává stále v této sféře, která hraničí se smyslovým světem; je to táž sféra, v níž se člověk nachází ve spánku a ve snu a také po smrti. Skupinové Já tedy nevstupuje, tak jako lidské Já, při procitnutí do fyzického světa.

Z tohoto popisu a četných doplňků⁴⁵⁾ lze vyrozumět, že zvířecí Já jsou bytosti, které mají ve vyšších světech obsáhlé vědomí, avšak na pozemském dění se podílejí jen nepřímo. Co dále popisujeme jako zážitky skupinových duší, je tedy vždy jen to, co k nim přichází z fyzického světa a od individuí do něj začleněných. Musíme tu – jako u všech bytostí jiných než lidských – vždy odlišovat jejich vlastní význam od tvorů, kterých užívají jako orgánů v jiném světě.

Pokud jde o zemské zážitky, je zvířecí Já právě tak závislé na organických vlivech a působení okolí jako člověk, který sní. Lze tedy nalézt spojení mezi situací člověka, který je právě ve snách, a mezi trvalým vztahem skupinových duší zvířat k fyzickému světu. Každý zde může navázat na své vlastní zkušenosti se sny.

JAKO VE SNÁCH

Jak působení zevního světa, tak působení organismu nevstupuje do vědomí spícího člověka jako normální, konturované vjemy, ale jako více či méně proměněné obrazy. Rozdíl mezi nimi nemůže snící člověk zachytit, neboť i vjemy z vlastních orgánů předstupují před něj v hávu úkazů vnějšího světa. Organické děje, a zejména organické poruchy, se mohou snícimu vtírat ve velmi výrazných obrazech, a teprve když procitne, pochopí vztah: Jak se nával krve do hlavy zdál být požárem v místnosti, jak se migréna projevila jako pobyt ve špinavém sklepení plném pavučin a odporných zvířat atd. Izolován od obyčejných smyslových vjemů žije snící ve svých obrazech. Ty nejsou stabilní, mění stále své obrysy, svůj výraz, své vzájemné vztahy. Je takřka typické, jak jedna situace nepozorovaně přechází v jinou, jak se scénérie částečně nebo úplně mění a snící to zpozoruje zpravidla až příliš pozdě, jak se vynořují a opět mizí lidské fantomy. Do tohoto podivného dění je snící jakoby přitahován; opravdu, přitahován – neboť často prožívá cosi jako temný, ba zoufalý odpor. Každý člověk zná tento pocit nucené spoluúčasti, prostoupený živými pocity, že chce něco učinit, ale nemůže. Když pak procitne, vidí, že ve snu nelze ovládnout situaci, že je tu jen temné puzení k tomu či

onomu, a člověk je jakoby očarován či zaklet magickými obrazy. Často se pak diví, že ho ve snu jakoby kouzlem zaujala nějaké situace, jejíž nechutnost je mu nyní zřejmá. Ve snu se s úplnou samozřejmostí smířil se zcela neobvyklým chováním svého okolí. Nemohl např. chodit, musel se jako ochrnutý plazit po zemi a žádného z kolemjdoucích – kdo že to jen byl? – nenapadlo, aby mu pomohl. Ve snu ale nemyslel rozhořčeně na to, že něco takového se mu dosud nepříhodilo, ale vynaložil všechny síly na to, aby upozornil na svou žalostnou situaci, volal přidušeným hlasem o pomoc apod. Opravdu, ve snu jednáme ze situace, aniž si o ní činíme úsudek; jsme vydáni všanc zážitkům. Chtění je jen slepým puzením, které nezná důvody.

ZTRNULOST MYSLI

Tatáž toporná a pevná zákonitost, když ve snu vzniká z nezpracovaného zážitku určité jednání, se ukazuje u zvířat. Také u nich nacházíme bezprostřední přechod mezi vnímáním, které však není spojeno s pochopením situace, a jednáním. Jestliže zvířecí Já opravdu nevstupuje do světa bdění, je-li opravdu „nepřítomno“, pak je pochopitelné, že reakce zvířete jsou ztrnulé, monotónní, jakoby probíhaly v kolejích předem determinovaných. Pak můžeme také pochopit, jak intenzivně prožívá zvíře radost či utrpení dané situací, kterou nechápe. Nedostane se totiž nikdy tam, kde působí bdělý úsudek a vědomé rozhodování.

Podle sdělení Rudolfa Steinera ⁴⁶⁾ jsou do tohoto světa obrazů plně pohroužena ta zvířata, která nemají žádný hlas na způsob teplokrevných (o vyšších zvířatech bude ještě řeč v příští kapitole), znají jen intenzivní prožitek obrazového symbolu místo „vnějšího světa“. Je to totéž obrazné prožívání, které bylo údělem lidského rodu ještě na „starém Měsíci“. Rudolf Steiner to popisuje takto: „Obrazy měsíčního vědomí mají sice ještě menší podobnost s předměty, k nimž se vztahují, než obrazy snové; zato však přesně odpovídá obraz předmětu. V přítomné době zemského vědomí se jedná o to, že představa je otiskem svého předmětu. Tak tomu není ve vědomí měsíčním. Předpokládejme např., že se měsíční člověk blíží nějakému předmětu, který je mu sympatický nebo mu skýtá nějaké výhody. Pak vystoupí v nitru jeho duše barevný obraz jasného charakteru. Přejde-li do jeho blízkosti něco škodlivého, má obraz ohydný, temný. Představa není otiskem, ale symbolem předmětu, a to takovým, který odpovídá předmětu zcela určitým zákonitým způsobem. Následkem toho může bytost, která má takovou symbolickou představu, podle toho zařadit svůj život. Duševní život měsíčního předka tedy probíhal v obrazech, které měly se sny současné doby společnou pomíjivost a symboličnost, odlišovaly se však od současných snů tím, že měly dokonale zákonitý charakter.“ (Časopis „Lucifer Gnosis“, 1905, Nr. 29.)

Podívejme se na známou symboliku snů, abychom se mohli přenést do situace zvířete. Zvonící budík můžeme prožívat jako rychlík, který jede s hlukem kolem nás, pád předmětu jako výstřel z děla. Dostanou-li se spáčovy nohy do tepla, zdá se mu, že jde bosky po proudech lávy, které jsou dosud teplé. Zasuneme-li mu mezi prsty stéblo slámy, zdá se mu, že jeho nohy jsou probodeny kolíkem, jímž je při mučení upevněn apod. Když pak snící procitne, objeví, že to byl omyl. Před procitnutím ho však ani nemohla napadnout myšlenka, že by se mohl mýlit!

„OMYL“ JAKO VE SNU

Právě tak i zvíře není schopno rozpoznat záměnu, jakmile je přesazeno ze svého prostředí do prostředí cizího. Pak vynakládá největší námahu a plýtvá silami na konání, které nemá vůbec žádnou vyhlídku na úspěch. Tak tomu je u vosy, která se snaží uniknout skrz okenní tabuli, tak se chová i mravkolev, který podniká na desce stolu zoufalé pokusy, aby se zahrabal, atd. Zvláště přesvědčivé je pozorování, které popsal André r. 1924, str. 42: Dotkneme-li se pavučiny zvučící ladičkou, vrhne se na ni pavouk a opřede hrot ladičky hustým obalem, jakoby to byla moucha, které je nutno zabránit v úniku. Nemělo by zřejmě smysl antropomorficky tvrdit, že si pavouk „spletl“ ladičku s mouchou: Vždyť on ji určitě nikdy neviděl jako „předmět“, nezná vůbec takovou věc jako „moucha“; zato se však v něm vynoří při zachvění sítě obraz, který ho zaujme s toutéž magickou silou a pudí ho k jednání, stejně jako pocit stébla zasunutého mezi prsty pudí snícího člověka, aby se pokusil utéci. T tohoto příkladu můžeme vidět, jak přesně popisuje Rudolf Steiner vnitřní svět nižších zvířat a jak nepodobný je tento svět vnějšímu okolí, které vnímá bdící člověk. Musíme konečně přestat s tím si představovat vnitřní svět zvířete jako chudší než je vnitřní svět člověka; je tak pestrý a živoucí, že náš lidský předmětný svět by se musel vedle něj jevit velmi chudě, bez fantazie.

Zvláštnosti zvířecího chování se stanou plně pochopitelné, budeme-li brát vážně údaj Rudolfa Steinera, že zvířecí Já nepřebývá na fyzické úrovni, ale v sousedícím světě astrálním. Následující schéma od Rudolfa Steinera se může při správném použití stát základem psychologie zvířat.

	minerál	rostlina	zvíře	člověk
horní duchovní svět	Já			
dolní duchovní svět	astrální tělo	Já		
astrální svět	éterické tělo	astrální tělo	Já	
fyzický svět	fyzické tělo	éterické tělo fyzické tělo	astrální tělo éterické tělo fyzické tělo	Já

ANALOGIE ZVÍŘECÍHO UTVÁŘENÍ

Učiňme nakonec ještě odvážný pokus znázornit analogií, jak se utváří zvířecí tělo. Všechny zážitky, které jsou prozářeny jasným denním vědomím, mají v člověku centrum v horním pólu jeho organizace. Tam jsou podle líčení Rudolfa Steinera živoucí tvořivé síly do té míry vytlačeny z organické substance, že tento horní pól může vlastně žít jen díky tomu, že spočívá na ostatním těle a je jím udržován. Hlava vlastně stále odumírá. A právě proto, že odumírá, je teprve možné bdění. Střední organizace, která má své středisko v soustavě dýchání a oběhu (hrud'), je již živější, zato však má jen snové vědomí. Teprve dolní oblast člověka, zejména jeho končetiny, je zcela ovládána životními procesy, zde působí budující, vytvářející, plastické síly v celé své šíři: Odtud je lidská postava budována a udržována. Zato však není s těmito procesy spojeno žádné vědomí; neboť život a vědomí jsou protiklady.⁴⁷⁾

Avšak pouze v zážitcích, které jsou neseny bdělostí horního pólu, může vládnout svoboda. Vedle nich či spíše pod nimi vládnu v člověku stavy, v nichž bděle neusuzuje ani nerozhoduje, ale jen snivě bere na vědomí podněty a rozvíjí je. Každý zná takové případy, kdy usuzuje či jedná jen ze zvyku, ve stavu jen poloviční bdělosti. Každý, kdo pozoruje sebe, ví, že nesčetná jednání všedního života probíhají tak, že jejich pohnutky unikají kontrole, a přece nejsou nesmyslné. Můžeme např. nějakou dřívější – zpravidla špatnou – zkušenost přistihnout při tom, jak chce vklouznout do ne zcela bdělého „smýšlení“. Můžeme se právem domnívat, že leckdy, když „rozvažujeme“ (jak jazyk přílehně praví), hodíme potají na misku vah celou zkušenost posledních let a nepozorujeme zdaleka vše, co tu „padá na váhu“. Když to pak dodatečně bděle přezkoumáme, odhalíme často mínění, které se takto vytvořilo, jako předsudek, emoci nebo také jen lenost, která se maskovala jako výsledek myšlení. (Mnohé „úsudky“ o anthroposofii bychom tu mohli uvést jako příklady.) V duševních vrstvách pod bdělým vědomím tu dochází k tajné argumentaci, přičemž je chaoticky propleteno správné s falešným. Když to vyzvedneme vzhůru a jasně formulujeme, prokáže leccos z toho svou přesvědčivou průkaznost, leccos je však i zmetek slepený z nejrůznějších přání. (K

tomu dodal Freud ve své „Psychologii všedního dne“ skvělé postřehy. Škoda jen, že učinil z lidské duše, z níž chápal jen nectnosti, bytost tak perfidní a nechutnou.) Lze tedy opravdu mluvit o jakési chytrosti snové oblasti, v této krajině – morfologicky odpovídá hrudi, fyziologicky dějům dýchacím a oběhovým – zasahují do zážitků silně tělesné vlivy. I v tomto snovém světě je možno něco „znát“, nikoli však poznat; zvíře se zde snovým způsobem „chová“, místo aby jednalo jako člověk.

V dolních oblastech, v nichž převládají tvořivé a budující síly, není již nic, co by se podobalo bdělému úsudku člověka; zato však přijímají tyto tělesné krajiny utvářecí impulsy. Zde působí astrální tělo, a to tak, že zprostředkuje „předobrazy“ pro budování. U člověka za ním ještě stojí a dává své impulsy Já.

Zážitkové obrazy, které nejsou registrovány v plné bdělosti, musí mít vždy tendenci k tomu, aby „klesly“ dolů. Musí směřovat k tomu, aby se začlenily do oblasti budujících sil a byly tam účastny utváření těla. Zážitek, který nebyl uchopen lidským vědomím, který unikl lidskému Já, musí – a to tím více, čím je silnější – hledat své uplatnění tam, kde se vytváří tělo.

Pro zvíře je ovšem normální, že zážitky nejsou zachycovány, že mohou klesat dolů, do tělesného utváření. A když si toto dobře ujasníme, dostane se nám překvapujícího výhledu. Rudolf Steiner vylíčil v přednáškách, které konal 1914 a které byly uveřejněny 1926 pod názvem „Cesty k novému stavitelskému slohu“, výmluvný příklad. Mluví tu o zvířatech, která žijí v písku, a říká o nich, že svým astrálním tělem vstupují do těsného vztahu k zabarvení písku. „Vědomí ‚barvy písku‘ žije v celé bytosti, bytost přijímá tu barvu.“ Zde spočívá poznání mimořádného dosahu. To, co se nazývá „přízpůsobení se okolí“, je v podstatě zvířecím fenoménem a je způsobeno těsným vztahem astrálního těla k okolí! U člověka je to zcela jiný vztah. „Všechna zvířata,“ říká R. Steiner, „žijí jakoby pod povrchem moře barev a světla. Člověk vyčnívá svým Já z tohoto moře barev a světla a to, že může vyčnívat, mu dává jeho vědomí Já... Protože vyčníváme svým Já z vlnícího se moře barev, se pro nás mění např. červeň ve vlnící se pociťování.“ (1926, str. 49-50)

TAJEMSTVÍ TAK ZVANÉHO PŘIZPŮSOBENÍ

Jedna z největších záhad biologie, vznik „ochranného zabarvení“ a jiných tak zvaných „přízpůsobení“, je zde vysvětlena zvláštním uzpůsobením zvířecího astrálního těla. Úkazy tohoto druhu mohou vzniknout jen proto, že zvířecí astrální tělo není bezprostředně protkáno působením Já jako u člověka, ale lpí v mocných snových zážitcích na okolí.

Protože je zvířecí astrální tělo tak těsně spojeno s organismem, projevují se také jeho zážitky fyziognomicky v jeho vzhledu. Zážitky, které klesají do tvárných tělesných oblastí a cestou éterického spojení jsou sdělovány jiným příslušníkům druhu, zejména budoucí generaci, nejsou duševně zpracovávány, nýbrž působí do těla. Tak dochází k tomu, že zvířecí tělo je „vorganizováno“ do okolí.

Bdělý a zdravý člověk zpracovává vnitřně své zážitky a může tím duševně a duchovně zrát (srov. úvod k 5. kapitole). U nemocného člověka může selhat činnost Já, která zadržuje zážitky před klesnutím a pozvedá je do duševní sféry. A když již tělo není chráněno před klesajícími obraznými obsahy astrálního těla, může vzniknout obraz choroby, který v dalším vylíčíme.

HYSTERIE JAKO ANALOGON

Kretschmer píše ve své knize o hysterii (1923, str. 113-114) o otřesném případě, na němž lze studovat, jak se zážitek, který není zpracován lidským Já, postupně zavrtává do organismu. „Nešťastně provdaná žena měla po celé měsíce již jen jedno přání: pryč z tohoto domu, pryč z tohoto manželství. Toto přání je základním tónem a vůdčím motivem celého rozpoložení osobnosti během nešťastného manželství. Tento vůdčí motiv se začíná nejprve proměňovat v obrazné hry fantazie“ (tj. klesá do snové oblasti, není již jasně držen!) „Noční útěky, prcháň pryč, běhání a skákání přes hory a doly. Pak začíná tento motiv atakovat psychomotilitu, rovněž ...v mráкотném stavu (tj. klesající zážitek dosahuje již oblasti končetin): vypukají poriomaničké ataky se slepým během pryč.“ A konečně (nyní to již není zážitkem, nýbrž utvářejícím impulsem, který pronikl do procesů budování) „se vytvoří pevné motorické symptomy: Gesto útěku zkamení do výrazného držení těla a chůze, vyjadřující vůdčí motiv „jen pryč“ jakoby v trvalé pantomimě.“

Studium duševně nemocného člověka nám tak dovolí pochopit stav zvířecí duše. Jako tato nešťastná žena jen jaksi ztrnule hledí na své minulé zážitky namísto toho, aby je zpracovala, nechává je klesnout do tělesného utváření, tak také zvířecí skupinová duše, křečovitě spojená se zážitkem okolí, pečuje díky své těsné spojitosti s tělem vždy znovu o to, aby se vůdčí motiv hlouběji vtiskl do tělesné fyziognomie. Zvířecí duše nikdy nevystupuje z této vazby na minulost, není nikdy „na výši“, není „na místě“, není nikdy tam, kde aktuálně o něco „jde“. Jakoby stále snila ve svém světě z předvčerejška. Vždy jakoby přicházela příliš pozdě. Není duchapřítomná. Zvířata se chovají tak, že v nich „straší“ jejich předkové. Zvíře koná to, co chce úsudek, který byl nevědomě pojat již před narozením; je to tedy vpravdě předsudek. Jeho impulsy jsou jakoby zcela zapomenuté, jakoby tu byl učiněn nějaký úsudek, na nějž již není možno si vzpomenout. Zvíře jedná ve smyslu dávno umělé tradice, jejíž smysl již uniká.

To je jádro rozdílu mezi duší zvířecí a lidskou. Tato může upadnout do všech těchto stavů. Její podstata však spočívá v tom, že je překonává.

ZÁŽITEK

*Zvířeti chybí centrum, z něhož by mohlo vztahovat funkce
svého vidění, slyšení, čichání
k jedné a téže konkrétní věci,
k identickému jádru reality.
Max Scheler (1927)*

Pokus odlišit svět zážitků zvířete a člověka přesahuje tradiční kritéria vědeckého zkoumání. Ještě více než dosud je nyní čtenář odkázán na svou schopnost vcítit se. Přesvědčení mu musí vyplynout z toho, že celkový obraz, který před ním vzniká, je vnitřně semknutý a důsledný, a ne založený na vnějších důkazech. Přesto musí být tento obraz, když byl jednou vytvořen, potvrzen zkušeností. Představa, kterou dále vylíčíme, bude tedy muset mít prubířský kámen své správnosti sama v sobě, bude však moci vždy znovu ukazovat, jak se osvědčuje při pozorování skutečností týkajících se člověka a zvířete.

ZVÍŘATA NĚMÁ A ZVÍŘATA VYDÁVAJÍCÍ ZVUKY

Rudolf Steiner odlišil dvě zvířecí říše. V přednáškovém cyklu⁴⁸⁾ konaném již roku 1907 řekl, že duchovní bádání rozpoznává hlubokou propast mezi zvířaty, která nemohou z nitra vydávat zvuky jako člověk, a mezi těmi, jimž je dána schopnost vytvářet z nitra zvuk. První z nich, němá, mají ještě dnes obrazné vědomí starého Měsíce, o němž byla řeč v předchozí kapitole. Tato zvířata zajisté také vydávají zvuky, ale jen na povrchu těla. Cvrkání cvrčků, cikád a kobylek je pro to charakteristické. Také zvuky, které vydávají studenokrevní obratlovci, např. žáby, nevznikají po lidském způsobu, ale jako jakési vrčení či skřípání v dutině ústní či hltanové. Jen teplotokrevní (ptáci, savci, člověk) mají skutečný hlas, neboť plazi se k tomu, jak naznačuje syčení hada, dosud nemohou pozvednout.

Všechna nižší zvířata (z obratlovců studenokrevní) tedy zůstala na onom stupni symbolických obrazových zážitků, který jsme výše srovnali se světem snů. Podle R. Steinera je tu však jednoznačná souvztažnost mezi předmětem a obrazovým zážitkem, tedy žádné proměnlivé přestrojení jako ve snu (viz. výše).

Připomeňme si ještě jednu situaci pavouka, který číhá ve své síti a spřádá špičku zvučící ladičky, která se dotkla pavučiny, jakoby to byla chycená moucha. Pavouk zde zcela zřejmě nevnímá „věc“ mouchu ve smyslu lidského předmětného poznání, nýbrž bere sumárně na vědomí celou situaci, což by bez lidského zásahu také zcela stačilo k adekvátnímu jednání. Převládajícím momentem v celém zážitkovém poli je tu bezpochyby chvění sítě, nepochybně se však k celkovému zážitku přidružují ještě četné jiné jednotlivosti; na rozdíl od člověka nevyvstává však z celkového zážitku objekt (moucha). Nemůže proto také být „uchopen“. Zvířatům zřejmě chybí zážitek identity předmětů a tím se vysvětluje ono jinak zcela záhadné selhávání těchto zvířat v situacích, které se pro lidské pojmy ani příliš neliší od situací navyklých. Tak pozoroval Hans Vokelt, že pavouk, jemuž se mimo jeho síť předloží moucha, ustupuje se všemi známkami strachu, např. s živými obrannými pohyby, jakoby nepoznával kořist, které by se v okruhu své sítě ihned zmocnil. Zcela určitě tu tedy pro pavouka nevystupuje jednotlivý objekt (kořist) v jeho okolí, ale dostaví se vnitřní obraz – v tomto případě odstrašující – , podle něhož se řídí chování zvířete, právě tak jako to vylíčil Rudolf Steiner pro obrazné zážitky měsíčního člověka.⁴⁹⁾

NĚMÉ ZVÍŘE JE V ZAJETÍ OBRAZNÉHO ZÁŽITKU

Sumární vnímání celkové situace se musí zkoumajícímu vždy znovu vnucovat jako jediné možné vysvětlení zvláštního chování nižších zvířat. Jen tak chápe „omyly“ tak zvaného instinktu. Když např. vážky nekladou svá vajíčka, jako obvykle, při přelétávání vodní plochy, ale pouštějí je na střechu čerstvě natřenou dehtem, je to z hlediska člověka velmi hrubý omyl. Tento omyl však snáze pochopíme, když nepředpokládáme, že by ve vědomí zvířete byl odraz učeněného zevního světa s jasnými obrysy, ale celkový symbolický zážitek, který shrnuje jednotlivosti oddělitelné pouze pro lidské vědomí v jeden celek. Takové sumární vnímání si můžeme představit symbolicky, neboť v symbolech (jsou-li to pravé symboly a nikoli pouhé alegorie) může být hojný a pestrý obsah velmi lehce zhuštěn v zástupný souhrnný dojem.

PŘI PUDOVÉM JEDNÁNÍ SE UPLATŇUJE OBRAZOVÝ ZÁŽITEK

Uznáváme-li, že zvíře je takto zajatcem svého obrazového zážitku, pochopíme, jak u zvířete vnímání bezprostředně vyúsťuje v tělesné dění. Protože zážitek je tak intenzivní (jak to známe i ze snů), není divu, že bezprostředně „proráží“ do sféry jednání. Dojem přechází bezprostředně do tělesné akce, aniž se uplatňuje nějaká meziinstance; vyvolává přímo a bez zábrany činnost orgánů. Tak vzniká klam, kterému v novější době podlehli tak mnozí psychologové zvířat, že prý je totiž instinktivní jednání něčím mechanickým, co lze srovnat s hodinovým strojem, který je uveden do činnosti tlakem páčky. Byla tu snaha učinit automatický reflex praobrazem zvířecího jednání a tím učinit i zvíře jakýmsi komplexem akcí, které zasahují jedna do druhé a které mohou probíhat také bez vědomí.

Nesmíme si však myslet, že by svět zvířecích zážitků byl nedokonalejší nebo chudší než „svět“ člověka. I když v něm chybí věcné zaměření, je velice pestrý a protkaný tolika sugestivními kvalitami jako lidský svět snů, který opravdu není chudý, ale jeho poloha vědomí je nižší než vědomí bdělé.

Jak tomu je s jednáním nižšího zvířete? Je ztuhlé a předurčeno v jednotlivostech?

PLASTICITA INSTINKTU

Již dávno si experimentátoři povšimli té nesrovnalosti, že pudová jednání působí současně dojmem velmi stereotypním, avšak také pozoruhodně pružným. Týž mravkovec, který vrhá na mravence, který spadl do nálevkovité pískové jamky, písek tak obratně, že ho nakonec srazí ke dnu jamky, kde se pak může mravence zmocnit, se vyčerpá na desce stolu v bezmocných pokusech zahrabat se. Zdá se, že se s přehledem orientoval v případě mravence, zde mu však chybí schopnost nahlédnout, jak nesmyslné je jeho počínání. Je zajisté významné, že právě u hmyzu, jehož uspořádání na způsob státu musíme obdivovat, nacházíme toto rozporuplné jednání nejzřetelněji. V rámci svého životního okruhu je hmyz dokonce schopen využívat zkušeností a silně modifikovat jednání podle nových okolností. Wasmann dokonce ukázal, že mravenci se chovají pružněji a proměnlivěji než ptáci. A přece: Týž mravenec, *polyergus*, který útočí v sevřených řadách na nepřátelská hnízda a zabíjí ty kteří se brání, ale těm, kteří prchají, pouze odnímá larvy a kukly, aniž jim samým ublíží, týž mravenec zmirá hladu v těsné blízkosti nejlepší potravy, a to nikoli proto, že by ji neuměl sežrat, ale protože mu chybí nejprimitivnější schopnost spojit pocit hladu s vjemem potravy. Jen když se dolní partie jeho úst náhodou dotknou potravy, pozře ji. Jinak je vždy odkázán na to, že ho krmí uloupení „otroci“ (Wasmann 1900, str. 32).

Vyjádřeno v lidských pojmech, v téže bytosti tu tedy přebývají chytrost a vynalézavost na jedné straně a stereotypní omezenost na straně druhé. Běžná psychologie zvířat mohla tedy až dosud stěží vyvinout nějakou představu o zážitcích těchto zvířat, představu, která by vysvětlovala oba způsoby jednání, jak to moudrostiplně v navyklé situaci, tak to pošetilé mimo rámec navyklé situace. Pohodlná hypotéza, založená na některých pozorováních, že „instinkt“ zvířat je omezen na stereotypy, které jim předepisují určité jednání, jemuž se prý nemohou vymknout, je stále znovu vyvracena jinými pozorováními.

Co všechno může např. mravenec podniknout v jednotlivém případě, aby dosáhl určitého cíle, to se mění podle okolností způsobem, který je pro laika zcela ohromující. Může postupovat nejrůznějšími cestami, používat nejrůznějších prostředků, odstraňovat překážky nebo obcházet nejrůznější překážky, krátce – je všechno jiné než „slepý“.

Naopak, pomáhá si vším, co má k dispozici, aby vytěžil ze situace co nejvíce. Každé individuum se přitom může chovat jinak; nachází v určitém případě své vlastní řešení. Může čelit i situacím zcela nečekaným. Mlok, kterého Wasmann položil do pozorovacího hnízda mravenců *formica sanguinea*, byl brzy zcela zazděn zeminou, broukovi kladli mravenci tak dlouho kousky země na hřbet, až se již nemohl hýbat (1900, str. 89).

Není tomu tedy naprosto tak, že by jednání bezobratlých bylo vždy schematicko – pedanticky monotónní, je naopak pozoruhodně plastické. Není tomu tak, že by se v určité situaci uvedla do chodu vždy zcela určitá činnost, která by snad musela vést k předem vyčtenému zakončení, nýbrž zůstává široký prostor pro zvláštní případy. Jaká opatření učiní takové zvíře, to záleží na zvláštní situaci okamžiku. Zevní situace nemá jen funkci mechanického startéru nebo tlačítka zvonku, nýbrž vyláká z množství možností jistou modifikaci smysluplně určeného jednání. Není tu kauzálně determinovaný souvislý řetěz od „vyvolávající“ okolnosti až k jednání v zevním světě, ale vše prochází střední oblastí, v níž chybí mechanické seřetězení. V místě, kde zážitek přechází v jednání, kde tedy obrazný prožitek vyúsťuje v puzení k činu, musí působit jakási schopnost zvířecí duše, která uvádí ve spojení všeobecnou tendenci s danou zvláštní situací, a tím způsobem vytváří impuls, který je co do obsahu pevně určen, ale co do formy ještě zcela labilní, ještě plastický, takže se tento impuls krystalizuje ve variantu přizpůsobenou situaci.

TYPY JEDNÁNÍ

Kdo by zde nepřipadl na významnou analogii k tomu, jak se typ tělesné tvárnosti chová ke zvláštnímu prostředí? Když se např. určitá rostlina přesadí z roviny do hor, mění se určitým směrem; změna je však právě tak charakteristická pro příslušný druh jako původní znaky; nějaké třetí prostředí vyvolá opět další modifikaci, a tak můžeme, když mnohokrát změníme zevní podmínky, krok za krokem vyhmatat a vytyčit neviditelnou oblast „vlohu“. Ze stavu, který se vymyká přímému smyslovému pozorování, můžeme učinit to či ono viditelné a musíme to pak pokládat za svéráznou vlastnost příslušného druhu. „Typus“ (Goethe) je základ, jehož jednotlivosti se mohou rozvinout vlivem zevních podmínek. Zevní podmínky nevytvářejí typus, ale činí ho viditelným, dopomáhají mu k zevní manifestaci.

A tak také u zvířecího jednání vyvolávají zevní poměry z neviditelného pokladu ještě plastických impulsů zvláštní případ jako viditelnou možnost. Základem zvířecí činnosti nejsou ztrnulé vzory, které by zvíře muselo otrocky kopírovat, ale variabilní typy.

Tak můžeme osvětlit dosud temnou otázku „plasticity instinktu“. Jestliže základem každého jednání je modifikovatelný, ale přece obsahově determinovaný souhrnný impuls, je patrné, jak těsně souvisí tento plastický útvar činnostní stránky se „sumárním“ vnímáním stránky prožitkové. Oba procesy jsou zřejmě souhrnným děním, které nelze plně oddělit, které má dva póly: na jedné straně obraz shrnující jednotlivosti v souhrnný zážitek, na druhé straně typ jednání, které vzniká podle měnících se okolností.

VNITŘNÍ KOMPLEX ZVÍŘETE

Odtud můžeme již snadno zbudovat most ke „snivému poznání a konání“, jak jsme to naznačili v předchozí kapitole.⁵⁰⁾ Co je u člověka roztrženo na dvojnost poznávání

a jednání (povšimneme si toho ještě podrobněji), to je u zvířete shrnuto v celkové dění ovládané obrazným zážitkem. To vyúsťuje v jeho jednání stejně jako zážitek hladu v sekreci slin při pohledu na potravu. Základem plasticity i omezenosti zvířecího jednání je tato zvláštní struktura. Případ vosy, „jinak tak chytré“, která se chce skrz okenní tabuli dostat ven, je školským případem pro hranice impulsu k jednání: Táž bytost, která právě připadla na rafinovanou metodu, aby vykonávala své obvyklé záležitosti, stojí bezradně před drobnou variantou, předpokládající u ní určité jednání. Mohla stokrát nalézt východisko a odstranit překážku, ale nemůže učinit „poslední“ krok, který se nám lidem zdá tak nepatrný. Odkudsi se vynořila pevná překážka a její zdánlivě tak vynalézavá fantazie náhle selže, když by jí stačil jen nepatrný rozmach, aby obešla tuto překážku jako tak mnohé jiné. Jádro jednání, nikoli jeho vnímatelná zevní stránka, je stereotypní a nepřístupné.

Ještě něco však musíme připojit, abychom pochopili jednání zvířat. Nejdříve jsme užili přirovnání se žlázovou sekrecí. Učinili jsme to, protože se na tom současně ozřejmilo, jak zvíře prožívá tělesné dění jako jakési uvolnění nebo odlehčení od tlaku, byť jen snově. Zvíře jaksi vychutnává svým vědomím tělesnou akci v procesech, na nichž je založena, přičemž vědomí je v těchto procesech přítomno s jakýmsi odleskem aktivity. Kdykoli tedy zvíře něco koná, vychutnává tím uvolnění, osvobození od tlaku zadržovaných sil. Lze to srovnat s pocitem uspokojení, který může prožít člověk, když hněv, který se shromáždil v jeho nitru, vybuchne navenek a vybije se tím, že si člověk od plic zanádvává. Je tu opravdu cosi jako radostné „odreagování“, které ovšem není, jak se domníval Freud, základem každého lidského jednání, ale spíše dovoluje nahlédnout do zvířecí podstaty takového konání. Již Tomáš Akvinský mluví zcela exaktně o tom, že zvířata usilují o jednání „pro požitek“ (Operationes quaeruntur propter delectationem) a poukazuje tím na to, jak zvířecí vědomí ční do tělesného dění, které vyúsťuje v zevní konání.

Shrňme tedy ještě jednou: vnitřní komplex, který se u nižšího zvířete stává aktuální, je po stránce vnímání ovládan obrazovým zážitkem, který nemá žádný přímý vztah k jednotlivým předmětům, a vyúsťuje v tělesné dění, jež je ještě snově zahrnuto do vědomí a jím jaksi vychutnáváno.

Připojené schéma znázorňuje tuto polaritu a může být současně oporou pro srovnání s tím, co se děje u člověka a vyšších zvířat, jež budeme nyní pozorovat.

VĚDOMÍ ZVÍŘAT VYDÁVAJÍCÍCH ZVUKY

Chceme-li nahlédnout do vědomí vyšších zvířat, tedy těch, která „ze svého nitra vydávají zvuky“, můžeme použít zcela jiného východiska: lidského vědomí. Neboť vyšší zvířecí vědomí lze pochopit jako vědomí, které kleslo pod vědomí lidské, jako můžeme chápat i formy savců jako degenerované a modifikované lidské postavy. Jako jsme v první kapitole této knihy ozřejmili morfologický sestup od ústřední lidské formy, tak nám nyní musí lidské vědomí poskytnout praobraz, z něhož se může zvířecí vědomí vyvinout jakýmsi druhem zkažení.

Lidské vědomí je podrobně a zároveň bez jakýchkoli předpokladů charakterizováno ve „Filosofii svobody“ Rudolfa Steinera (1894). A pokud lze vylíčení lidského vědomí, jak je tam podané, přetvořit v obraz vědomí zvířecího, obsahuje tato kniha, jakkoli to zní groteskně, podklad pro duchovně – vědeckou psychologii vyšších zvířat.

STRUKTURA DENNÍHO VĚDOMÍ

Rudolf Steiner líčí lidské denní vědomí tak, že to může každý nepředpojatý člověk potvrdit sám na sobě. Vychází z toho, co je ve světě bezprostředně dáno, totiž z lidského myšlení. Každé poznání je k tomuto centru připojeno, a tak začneme líčení také tím, co lze vždy nalézt jako prapůvod.

Byl by nám dán jen chaos nesouvislých vjemů, kdyby se v nás lidech nevynořovala vnitřní činnost, kterou je tento chaos spřádán. Tato činnost je myšlení. Myšlení je nám sice také „dáno“ jako všechno ostatní, ale je zároveň způsobilé vyvést nás nad rámec toho, co je pouze dáno; neboť tím, že myslíme, ční do našeho nitra něco, co je zákonité, co však zároveň dává klíč k zákonitosti světa. Z jednotlivostí, které „se jeví smyslům“⁵¹⁾ a které nemají mezi sebou žádné vztahy, činí myšlení celek, který je bohatý na vnitřní vztahy.

„Svět je pro nás na tomto stupni pozorování myšlenkově zcela rovinnou plochou. Žádný díl této plochy nevyčnívá nad jiný, žádný se nevyznačuje nějakým myšlenkovým rozdílem od jiného. Teprve když do této plochy padne jiskra myšlenky, objeví se vyvýšeniny a prohloubeniny, jedno vyčnívá více či méně nad druhé, vše se formuje určitým způsobem, spřádají se vlákna od jednoho útvaru k druhému...“⁵²⁾

JAK PŮSOBÍ JÁ V POZNÁVÁNÍ

Lidské vědomí dostává tedy ze světa nejprve jen souhrn vnímaných jednotlivostí. Člověk však má také sílu objevit tkanivo jejich vztahů, jejich sounáležitost a oddělenost, jejich hierarchické uspořádání do celků stále vyšších; může rozpoznat, jak se od sebe vzdalují, jak vznikají, jak přechází jedna v druhou, jak se staví jedna proti druhé, jak se mají k sobě přátelsky či nepřátelsky, jak působí protichůdně, jak soutěží a vzájemně si pomáhají. Při tomto poznání nepostupuje člověk libovolně, nýbrž tak, že proniká do podstaty věcí hlouběji, než jak to může činit vnímání odkázané na povrch. Dostává se až do oné vrstvy skutečnosti, v níž žije sám v živoucí souvislosti s věcmi a nevidí je jen před sebou. Tento svět skrytý pro vnímání je svět tvořivých sil, který vše proniká, do něhož je člověk zanořen se všemi věcmi, aniž to ví. Z tohoto nevědomého vzájemného styku se objevuje ve vědomí dozvuk, když člověk myslí. Může se ujistit o tom, že je takto zanořen, když se přesvědčí, že při myslícím pozorování připojuje něco ke svému obrazu vjemů, co předtím vynechal, když pouze vnímal. V aktu poznání připojuje opět tuto vynechanou polovinu skutečnosti⁵³⁾ a obnovuje tím původní souvislost.⁵⁴⁾

Velká potíž spočívá právě v tom, že to, co se znovu připojuje, přichází k vědomí v bledé, takřka odumřelé tvářnosti a nikoli v pravé živoucí působnosti. Je to pojem. Tím vzniká klam, jakoby člověk vnášel „z nitra“ něco cizího do světa, který je mu jinak dáván „z vnějšku“. Člověk však předtím nevědomky rozdělil svět na dvě poloviny. Zpravidla se předpokládá, že vjemy jsou objektivnější, že jsou něčím, co by tu bylo i bez přičinění člověka. Ve skutečnosti však to, co vnímáme, vzniká jen tím, že člověk světu odnímá něco, co pak v myšlení opět připojuje. Vnímat znamená vynechat něco z živoucího bytí a souvislosti věcí, poznávat znamená vracet opět věcem životně spojující element jejich bytí tím, že se k vjemu připojí pojem. Avšak ve světě samém nejsou ani vjemy, ani

pojmy, neboť tyto vznikají teprve rozdělovacím procesem, který člověk vykonává svou zvláštní organizací. Mají význam jen pro člověka, neboť: „Organizace vnímání člověka nemá s povahou věcí nic společného.“⁵⁵⁾ Mezeru, kterou člověk otevřel svou organizací, překlenuje činností svého Já.⁵⁶⁾

JAK VZNIKÁ PŘEDMĚTNÉ VĚDOMÍ

Toto rozdělení a jeho překonání patří k podstatě lidského prožívání. Člověk to musí vždy znovu prodělavat, neboť to má zapotřebí proto, aby rozvíjel své samostatné vědomí. Kdyby byl jako dítě snivě oddán každému ději ve svém okolí, nemohl by pociťovat jako Já a vymezit se vůči světu. Dítě spoluprožívá nejen účinky svého prostorového okolí, ale také duševní postoje svých rodičů a vychovatelů. Je, zejména v prvních letech, ještě „zcela smyslovým orgánem“, jak řekl R. Steiner (1921, str. 56). Přijímá stejnou měrou vlivy smyslových a nadsmyslových dějů, předává a vtiskuje tyto účinky do své ještě plastické organizace.⁵⁷⁾ Pohlíží-li na předměty, vžívá se do nich ještě bez rozdělení, nestaví se vůči nim samostatně. Nemá ještě ani vnitřní, ani vnější odstup od věci: Sahá po Měsíci, chce sfouknout vycházející slunce jako svíčku. Nemá dosud „přehled“. Svět pro něj ještě splývá, jednotlivé věci z něho krystalizují až později. Stejnou měrou, jak dítě pozvolna začíná prožívat rozdílnost jednotlivých věcí, pociťuje také, jak je samo od světa odděleno. Věci v zevním světě se rozestupují, každá začíná existovat samostatně, a současně se také dítě vzdaluje od těchto věcí a získává vůči nim odstup. Teprve nyní má dítě možnost prožívat perspektivu a úběžný bod a také tyto fenomény kresbou reprodukovat. Úběžný bod je protějškem k duševnímu „stanovisku“ našeho Já vůči světu.⁵⁸⁾

Tak se pro člověka, jenž se vyvíjí, postupně diferencují vjemy a pojmy. Pro dítě je vjem ještě prostoupen duchem a to, co chápe, chápe názorně. Nepotřebuje ještě „syntézu vjemu a pojmu“, na níž je založeno poznávání dospělého.⁵⁹⁾ Ne snad proto, že by na to bylo příliš hloupé, ale protože pro něj dosud vůbec neexistuje mezera či propast, která teprve člověka podněcuje k úsilí o poznání. „Řez mezi vnímáním a myšlením“ mu dosud chybí, neboť ten „je tu až v tom okamžiku, kdy se pozorující Já staví oproti věcem.“⁶⁰⁾ Dítě není dosud pozorovatelem, který se staví vůči věcem. „Záhadnost nějakého předmětu tkví v jeho samostatné ohraničenosti.“⁶¹⁾ Dítě dosud nezná ani předměty, ani samostatnou ohraničenost. Vše je ještě ve své původní souvislosti, z níž je to teprve později „vytrženo uzpůsobením naší organizace.“⁶²⁾

ČINNÁ STRÁNKA PŘEDMĚTNÉHO VĚDOMÍ

Lidské denní vědomí se tedy po své poznávací stránce skládá z rozštěpeného uvědomování. Rudolf Steiner ve „Filosofii svobody“ vysvětlil, že typicky lidským rysem je mravní tvůrčí akt, bezprostřední uchopení morálních intuicí, nezávislé na organických dějích a potřebách nebo na nějakých tradičních vzorech či příkázáních, a proměnění těchto intuicí v čin. V jednání se tedy vymyká subjekt ze závislosti na organických dějích.

Kdyby člověk plným vědomím prožíval tyto procesy, nemohl by uchopit vlastní impuls. Bylo by tu stále nebezpečí, že by se nějaká organická činnost, nějaká přirozená potřeba

či tělesná nedostatečnost mohly vplížit do rozhodování a ohrozit nezávislost morální koncepce. Tyto organické vlivy jsou u všech pudových a instinktivních konání něčím samozřejmým a nelze je zavrhnout. Ale tam, kde má být pojato „zcela prvotní rozhodnutí“⁶³⁾ musí tělesná potřeba a nutnost zůstat stranou. Člověku chybí tedy právě to, co znamená činnost údů pro zvířecí vědomí: delectatio, tělesná radost z činnosti. Ve vědomí člověka je jen obraz činu zrozený ze samostatné tvůrčí síly, impuls k uskutečnění je tím posledním, co se prožívá se vší intenzitou. Co se odehrává pak, to již lidskému dennímu vědomí uniká. Jak se uvádí do chodu tělesnost, to již spadá do oblasti, která je pro lidské vědomí zastřena temnem noci.

Na jedné straně je lidské Já postaveno do rozděleného světa vjemu a pojmu, na druhé straně Já opouští se svými vědomými zážitky organické děje v těle a přenechává je hlubším vrstvám duše. Že je to tělesně vyjádřeno v pozvednutí hlavy a v poklesnutí nosných končetin u člověka, jsme již zmínili v předchozí kapitole. Zdvížená hlava a údy přenechané zemské tíži, to je osudová příprava k tomu, abychom se stali vpravdě lidmi. „Jen tehdy jsme skutečně lidmi, když jsme svobodní.“⁶⁴⁾

ZÁŽITKY VYŠŠÍCH ZVÍŘAT VZNIKLY TÍM, ŽE ZVÍŘATA NENABYLA SVÉHO JÁ

Tím jsme získali základy k tomu, abychom pochopili svět zážitků vyšších zvířat, neboť stačí, když z obrazu lidského poznání a jednání, který jsme právě rozvinuli, vymažeme vše, co se děje zvláštní činností Já. Pak se bude to, co zbyde, hodit pro vyšší zvířata.

Denní svět člověka je svět věčný, svět předmětů; člověk jistým právem nazývá tento svět světem vůbec. Výše jsme ukázali, jak vnímání oddělených věcí v okolí spočívá na vnitřním aktu, který utváří v myšlenkově rovinné ploše vjemů vyvýšeniny a prohloubeniny, a tak teprve propůjčuje zevnímu světu charakter reliéfu. Tato činnost je, byť jen polovědomě, činností lidského Já. Díky ní se předměty vydělují z okolí, tato činnost je právě tím, co jsme postrádali při pozorování nižších zvířat.⁶⁵⁾

Mohli bychom nyní předpokládat, že vyšší zvířata mají takový způsob vnímání, který je podstatně bližší lidem, než mají zvířata nižší. Naznačuje to mnoho běžných pozorování. Zdá se např. jakoby pes přece jen „poznával“ svého pána, pták rychle odlétá, když se po něm hodí kamenem. Vrána „poznává“ pušku na zádech myslivce, kdežto před kosištěm sedláka neprojevuje žádný strach. Zdá se tedy nevyhnutelné předpokládat, že ve vědomí vyšších zvířat panuje svět útvarů jako je tomu u lidí.

PŘEDMĚTY CHYBÍ

A přece nás pečlivě promyšlené studium přivede k jinému úsudku. Plaší-li se kůň, když vidí na cestě nějaký předmět, je to právě proto, že kůň nepoznává ten předmět jako takový, ale přijímá ho jako pouhý smyslový dojem. Právě proto, že tento dojem nemá pro zvíře charakter věčnosti, hluboce se do něj vtiskne a pronikne mu (jak to jazyk moudře a správně naznačuje) „až do kosti“, takže kůň skočí stranou. Chladnost a rozvaha, s níž člověk dovede pohlížet na své okolí, je zde narušena a smyslové kvality se vynořují a vyvolávají bouři v hlubinách zvířecí bytosti. Ještě zřetelnější je to u býka, který se vrhá na každý červený předmět. Očividně se při tom netáže, jaký věčný význam tento předmět má, je prostě až do hlubin své tělesnosti podrážděn barevnou kvalitou,

kteřá „proti němu vyskočí“.⁶⁶⁾ Nalezneme tu chaotickou neuspořádanost, kterou můžeme připisovat lidskému vnímání jen předtím, než bylo proniknuto pojmem. Z této změní jednotlivostí, které mezi sebou nemají žádný vztah a vzájemně se přehlušují, vytváří člověk učleněný svět útvarů tím, že do něj vnáší pojmy. Pojmový korelát se přidružuje k tomu, co je vnímáno, a jejich koincidence je prožívána v aktu poznání. U člověka se tedy konfrontují dvě oddělené poloviny téže věci, což jazyk názorně vyjadřuje jako „pochopení“, „pojmutí“ atd.

VYŠŠÍ ZVÍŘE JE „SLEPÉ PRO POJMY“

Již na příkladu splašeného koně a zuřícího býka je zřejmé, že zvíře nezná vědomé uchopení druhé poloviny skutečnosti. Neprožívá onu konfrontaci, nechápe ve smyslu člověka. Vnímá sice, ale je slepé pro pojmy, jakoby mu chyběl orgán pro vše, co je mimo určitý okruh. Nemůže vlastní činností spojit své vnímání s příslušným pojmem. Co je pro člověka „předmět“, je pro zvíře součástí vnímání jako mnoho jiného.⁶⁷⁾

Že zvířeti chybí schopnost věci pojmově uchopit a tedy pochopit (což je nutno odlišit od pouhého vnímání věcí!), to je patrné z názorných pokusů, které konal Wolfgang Köhler na svých lidoopech (šimpanzech). Jeho zvířata vyvolala obdiv všech pozorovatelů tím, jak si bez jakéhokoli návodu brala na pomoc hole, aby získala plody (banány) umístěné mimo klec. Zdálo se, že to poukazuje na inteligentní jednání zvířat a dokládá to, že zvířata skutečně něco myšlenkově „uchopují“, tedy chápou. Kdyby však zvířata měla skutečně přehled o celém aktu, byly by zcela nepochopitelné níže uvedené případy selhání, uvedené v Köhlerových protokolech. Opice totiž nepoužily hůl k dosažení cíle (plodu) ve zcela určitých případech. „Postaráme-li se o to, aby při pohledu na kritické místo (omezením pohledových možností) nebyla hůl viditelná a aby naopak při pohledu ve směru hole zmizela ze zorného pole celá cílová krajina, zabrání se tím zpravidla použití nástroje nebo se jeho použití alespoň nápadně zpomalí, i když byl předtím již opětovaně použit...“⁶⁸⁾ Šimpanz je tedy odkázán na to, aby viděl současně jak nástroj, tak místo, kde ho má použít, jinak „na to“ nepřijde. Chová se jako slabomyslný člověk, který když otočil hlavu, již zapomněl, co chtěl udělat. A i když je nástroj v zorném poli, může se stát, že ho šimpanz nepoužije, neodlišuje-li se nástroj nápadně od okolí, na němž leží, Köhler k tomu výstižně podotýká (str. 83), že zvíře nemůže předmět „rozpoznat“. Hledá-li např. hůl, nevěnuje pozornost větvi, která dost zřetelně kontrastuje se stromem, ale zato se namáhá vytáhnout železný jazýček z dveřní závory, který „je sice prakticky mnohem pevněji připojen než větve stromu“, avšak „opticky se od dřevěných dveří dobře... odlišuje“. Tak vítězí „optické okolnosti často nad praktickými aspekty“ (str. 85). „Postavíme-li oblíbený nástroj, např. stůl, pečlivě jedním rohem do pravouhlého koutu místnosti... může se stát, že šimpanz hledající nástroje projde kolem tohoto předmětu, jakoby neexistoval“ (str. 87). „Je tu cosi jako optická pevnost, která ztěžuje oddělení předmětu pro inteligenci stejně jako nejsilnější hřebíky znemožňují, aby byl předmět vytržen z místa, kam je připevněn... Za stejných objektivních podmínek se rozděluje optická spojitost pro dospělého člověka snáze než pro šimpanze, takže první vidí mnohem snáze ‚díly‘ než druhý.“ (Str. 85).

Můžeme si přát jasnější doklad pro to, že člověk umí z vnímaného celku „vydělit zrakem jednotlivé útvary“, kdežto zvíře vnímá jen plochu, která je „myšlenkově rovinná, bez vyvýšenin a prohloubenin“? Lze ještě lépe ozřejmit, že zvířeti chybí ono „vykřesání

myšlenkové jiskry“ (R. Steiner), jímž se předměty ležící v optické spojitosti promění v předměty ležící vedle sebe, ale každý jednotlivě?

SROVNÁNÍ SE „SOMRAKEM“

Hledáme-li na základě lidských zážitků přístup k pochopení tohoto stavu, můžeme snad pomýšlet na polobdělý, mráкотný stav, který na člověka přijde např. při největší únavě. Jednotlivé smyslové kvality, např. zápachy nebo tóny, ho pak atakují více než jindy. Spíše než ve stavu zcela bdělém se také lekne věci, která se náhle objeví, neboť „neuchopuje“, nechápe ve své vyčerpanosti zřetelně, co se děje. Zevní svět na něj působí podobně jako na zvíře, např. na splašeného koně. Teprve když se „vzpamatuje“, když „přijde k sobě“, pozoruje jednotlivosti, odsunuje věci od sebe do takového odstupu, aby je mohl chladně pozorovat. Jen si oživme v paměti, jak jsme prožívali, když jsme se někdy takto vzpamatovali či „přišli k sobě“. Nabudeme pak pochopení pro činnost Já, které pozvedá člověka nad zvířecí vědomí. Je-li člověk bdělý, udržuje si věci „od těla“. Vyšší zvířata však vnímají, podobně jako člověk, jehož vědomí je utlumeno, jakoby v soumrákném stavu. Myšlenkové „uchopování“, tedy chápání v lidském smyslu, jim chybí.

JAK NAHRAZUJE ZVÍŘE POJEM

Přece však musí být zvířecí vnímání, i když není rozčleněno na jednotlivé objekty jako vnímání lidské, nějakým způsobem doplňováno něčím, co odpovídá pojmu. Pokud zvíře žije ve svém prostředí, chová se tak, jakoby v sobě neslo něco, díky čemu se chová smysluplně. Dospějeme ke zvláštnímu charakteru zvířecích náhražek pojmů, když nahlédneme, že zvíře se může chovat smysluplně vždy jen v těch situacích, v nichž se může ocitnout za přirozených okolností. Je to prostor, v němž je „doma“; je to okruh všeho toho, co pro něj biologicky „připadá v úvahu“. Zvíře se chová podobně jako člověk, který má jen omezený okruh zájmů a pro vše, co leží mimo tento okruh, „nemá žádný smysl“. Jsou to vždy jen zcela určité situace, které se pro zvíře jeví jako významné. V těchto situacích se zvíře dobře vyzná, zkouší to a ono, nachází prostředky i různé cesty vedoucí k cíli. Ale jiné věci, které z hlediska pozorujícího člověka náležejí k témuž prostředí, pro zvíře prostě neexistují. Zde je třeba velmi přesně pozorovat rozdíly. Mohlo by se totiž zdát, jakoby i vyšší zvířata byla schopna naučit se něčemu novému. Co Köhler zjistil u svých šimpanzů, že totiž používají holí, aby srazili cíl, nebo jako tyčí ke skoku, vyvolává dojem, jakoby zde zvířatům jaksi vysvítala nová idea. Tak tomu však není. Tyto zdánlivé výdobytky jsou ve skutečnosti jen metamorfózy dovednosti, která je zvířeti dána jako vrozený základ jeho druhu. Velmi výstižně říká tedy Bühler,⁶⁹⁾ že opice užívají holí, protože jsou k tomu instinktivně založeny: protože žijí v korunách stromů, hůl pro ně nabývá „funkční hodnoty větve“. Opice jen pokračují ve svém působení v oblasti větví, která je jim známa. Můžeme si lehce domyslet, že zvíře žijící v korunách stromů přichází stále do situací, v nichž musí manipulovat s větvemi jako holemi, jen s tím rozdílem, že tyto „hole“ jsou na jednom konci přirostlé. Tak tedy opicím, které užívají holí, nevysvítá přitom žádná nová „idea“.

V tom ale spočívá jádro rozdílu mezi „světem“ zvířete a světem člověka: Jen člověk je s to připojovat stále nové části světa k těm, které již pochopil, od těchto přecházet opět k jiným a tak dále až do nekonečna. To, co je biologicky významné, je nahrazeno tím, co je věcně „důležité“, ač třeba biologicky zcela bezvýznamné: Člověk se obrací ke světu podle svého zájmu, podle toho, jak je v něm angažován. Jeho chápání mu osvětluje stále nové souvislosti. Setká-li se s novým vjemem, dostaví se mu také nový pojem, který k tomuto vjemu patří. – Zvíře má otevřenou možnost vnímání a působí jen ve svém úzkém životním okruhu; pro všechno, co leží mimo tento okruh, mu chybí orgán. Je začleněno do takového sektoru světa, pro nějž jsou také přizpůsobeny jeho tělesné orgány. Zvíře není s to prohlédnout to, co je vzdálené, a proto se i k situacím, v nichž se chová smysluplně, nestaví s pochopením. Na rozdíl od člověka nemůže vědomě spojit vjem s příslušným pojmem, aby vstupovalo do „skutečnosti“ jako bytost poznávající a jednající.

Že tomu tak není ani u lidoopů, vyplývá opět jasně z charakteristiky Köhlerovy; vždy znovu narážel při svých výzkumech na hranice tyčící se z nitra zvířat, kdy zvířata začínala selhávat: Ipěla pevně ve svém životním okruhu a celý podivuhodný Köhlerův ostrovtip se musel zaměřit na to, aby je zkoumal uvnitř tohoto okruhu. Píše: „Jsme vždy znovu udiveni a často i rozzlobeni, když vidíme, jak i u zvířete tohoto druhu, které je jinak chytré a přístupné, zcela selhává každý pokus převychovat je tak, aby se vzdálilo od svých biologických vlastností“ (str. 54).

Zvíře tedy „má“ určitý okruh pojmových náhražek, ale má jen tento a navíc ho ani nemá lidským způsobem. Tyto pojmové náhražky mu nejsou k dispozici tak, že by měly volný vztah k vjemům, ale jsou vázány a jen vnější okolnosti je mohou přivést k uplatnění. Omezený okruh pojmů je vrozený a není zapotřebí velké fantazie k pochopení toho, jak u něj to, co se podobá pojmům, reaguje na korelát poskytovaný smysly. Protože okruh vrozených pojmů je druhově specifický, můžeme také lehce pochopit, že těsně souvisí s tělesnou organizací. Zvíře totiž nečerpá – jako myslící člověk – své pojmy z duchovního světa (v němž také pojmy žijí), aby uskutečnilo volnou syntézu s vjemem, která je nesena vůlí k prohlédnutí a pochopení světových souvislostí. To, co u něj nahrazuje pojmy, leží v nejasné oblasti pod hladinou bdění, v níž je také činné orgánové vědomí.⁷⁰⁾ Tam to jakoby čeká na příležitost setkat se se smyslovým korelátem a ihned se s ním spojuje. Kdyby tento děj byl prožíván jako konfrontace a spojení, bylo by to poznání. Ale to, co se mohlo stát poznáním, se ubírá jinou cestou: Vybíjí se to jako tělesná akce.

CO JSME NEPOCHOPILI, TO NÁS VEDE K NUTKAVÉMU JEDNÁNÍ.

CO JSME POUCHOPILI, TO NÁS PONECHÁVÁ SVOBODNÝMI.

A tím opět dospíváme k tomu, že dvojnost poznání a jednání je vlastní jen člověku a zůstává odepřena i vyšším zvířatům. Neuchopená koincidence smyslového produktu a pojmového korelátu, vázaného na tělesnost, klesá u zvířete dolů a stává se „chováním“. Poznání a jednání jsou u zvířete sraženy dohromady: Avšak místo prvního

je zvíře schopno jen instinktivně aktivovat vrozený pojem a místo druhého je tu tělesné působení, o němž zvíře nemá přehled a které je přímou reakcí na to, co zvíře vnímalo, ale nepoznalo. Tím je vyřazená účinná instance, která je u člověka včleněna mezi oba póly: sebevědomé Já. Je to právě toto Já, které může u člověka mít přehled o situaci a na základě toho zjišťovat a pamatovat si vztahy věcí a teprve z tohoto poznání, které se vtisklo do paměti, se rodí volní rozhodnutí k činu. Rozhodnutí je na základě poznání vybudováno, avšak nevyplývá z něj jako jeho pouhý účinek. Je to výraz nového počátku ve světovém dění. Je to ono svobodné rozhodnutí, které teprve vytváří skutečnosti.⁷¹⁾ U zvířete přechází instinktivní a druhově vymezené poznávání (je to však vlastně nepoznávání věcí) nepozorovaně v druhově podmíněné jednání. Nezažitý zážitek vyúsťuje v čin, který zvíře nečiní ze sebe sama. Člověk nejprve vnímá a poznává, a pak se teprve odhodlává k činu. V tom právě spočívá jeho důstojnost, že smí být svým Já strážcem mostu na světodějném přechodu mezi zážitkem a činem.

ZVÍŘETI CHYBÍ „STRÁŽCE MOSTU“

Poznáme-li, jak je u zvířete spjata pudové nechápání a nutkavé jednání, které není prozářeno vědomím, pochopíme také, že u zvířete je duševní bytost jakoby vyhnána z místa, které ji činí u člověka strážcem mostu. Nemůže proto také aktuálně vstoupit do jednotlivého života, pociťovat jeho individuální zážitky jako vlastní a určovat bezprostředně své jednání. Zvíře se musí spokojit tím, co mu přichází vstříc z hlubin tělesného bytí celé skupiny (snově temné a přece s mocnými účinky), a musí se omezit na to, že své povšechné podněty, které nejsou pojaty ze svobodné intuice, sděluje orgánům celé skupiny, z nichž pak opět vystupují na světlo jako kolektivní jednání. Tak jsou příslušníci jednoho druhu, jednoho stáda, jednoho úlu poutáni skupinovým jednáním, které prýští z jejich tělesnosti téměř jako pach hnízda nebo jako zvuk hlasu všem společný.⁷²⁾ Až vzhůru k formám blízkým člověku musíme obdivovat pudovou soudržnost, jejíž význam byl až příliš dlouho zatemněn atropomorfizující legendou o „boji o život“.

HRANICE INDIVIDUA JE PŘEKROČENA

Každé konání zvířat má, protože vychází z kolektivního Já skupiny a nikoli z osobního jako u člověka, vždy možnost překročit hranice individua. Pozorujeme to takřka hmatatelně, vidíme-li stádo pasoucích se zvířat, které bylo vyplašeno, úprkem prchá a na útěku několikrát mění směr, nebo když jsme zažili jako příslušníci jezdecké jednotky ve válce, jak granát, který vybuchl v blízkosti eskadrony, působil na koně jako povel tak, že se všechna zvířata prudce otočila; z neznáma padlo náhlé rozhodnutí u stovky najednou. Zde nezbýval čas k tomu, aby snad jeho zvíře šlo příkladem a aby jiné zvíře tento příklad napodobilo...

Takové výrazné překročení hranic individua bylo možno pozorovat i u Köhlerových šimpanzů. Tento psycholog dával zvířatům prázdné dřevěné bedny různé velikosti. Zvířata mohla dosáhnout vytouženého cíle, např. banánu upevněného u stropu klece, tím, že postavila tyto bedny jednu na druhou. Jestliže nyní jeden šimpanz tímto způsobem stoupá k banánu, může se stát, že druhý šimpanz „se nemůže zdržet, aby rychle nepřiložil ruku, hrozí-li nebezpečí, že bedna spadne v okamžiku, kdy první

šimpanz právě vynakládá rozhodné a nebezpečné úsilí, a nepodepřel bednu, která se chýlí k pádu.“ (str. 132) Na jednom Köhlerově filmovém snímku zřetelně vidíme, jak jedno zvíře přidržuje vratkou bednu, která je součástí neladné věžovité stavby, kdežto druhé dosahuje nahoře svého „cíle“. Přitom pomáhající zvíře nepohlíží závistivě vzhůru, ale působí dojmem, jakoby bylo plně ponořeno do temně pociťované potřeby přidržovat bednu, zřejmě již vůbec neví, komu pomáhá a proč. Vypadá to takřka jako „nucení, které zvíře přepadlo“, jak to Köhler sám vyjadřuje. (Str. 133)⁷³⁾

POHLED NA POSTAVU

Jestliže volní impuls takto přeskakuje na jiná zvířata, je to neklamnou známkou toho, že zvířecí Já opravdu nevstupuje – na rozdíl od lidského – do individuálního osobního života. A tím jsme opět odkázáni na pozorování zvířecí organizace a můžeme tělesný rozdíl oproti člověku vyjádřit takto: Pokleslá hlava nedovoluje zvířeti, aby se mu svět jevil jako dvojnost, jejímž překonáním teprve může vzniknout poznání. Údy, které nejsou plně oddány zemi, nedovolují, aby jimi bylo vyneseno do světa individuální svobodné rozhodnutí. Lidské tělo se však drží zpřímá, hlava je vyňata z působení tíže; tím poskytuje lidskému Já možnost, aby vstoupilo do světa věcí. Nosné údy lidského těla jsou plně přizpůsobeny silám tíže. Tím je zajištěna svoboda lidskému jednání. Síly prozřetelnosti připravily moudrostiplně lidské entelechii cestu do světa.

CO ČLOVĚK ZÍSKÁVÁ

Ke konci této kapitoly ještě ukažme, které síly člověk získává tím, že má ke své organizaci jiný vztah než zvíře.

Co je vlastně základem lidského vnímání věcí, co vůbec umožňuje člověku, aby se seznámil se světem mimo sebe? Nespokojíme-li se s tímto pohodlným obrazem: oko, které jako camera obscura (dírková komora) promítne obraz, a zrakový nerv, který vede „podráždění“ k mozku. (Rudolf Steiner bojoval po celý věk proti tomuto matoucímu obrazu.⁷⁴⁾), nýbrž zůstaneme-li u nepředpojatého pozorování, vyplyne nám něco neočekávaného:

Naše smyslové orgány mohou plnit svůj úkol jen tehdy, když organické děje, které se v nich odehrávají, zůstávají mimo vědomí. Každé zkalení čočky nebo sklivce, každé překrvení sítnice ruší vnímání. Je-li dokonce zanícen nerv, vnímání zcela přestává. Vlastní činnost orgánu se tedy nesmí vůbec projevit. Stane-li se tak přece, např. při hučení v uších, pak nic neslyšíme. Se svědící kůží nemůžeme nic nahmatat, s rozbolavělým jazykem nic chutnat. Není to tedy tak, že by snad fotochemický rozklad zrakového purpuru v oku nebo elektrické proudy v nervových elementech, které vznikají při funkci, měly úkol vytvářet pocity či počitky; mají zcela jiný úkol: Musí ustoupit zpět, musí uvolnit cestu Já, které vystupuje do světa, nesmějí mu zbraňovat v tom, aby se dostalo k „věcem“. Oko, pravil Rudolf Steiner, se jaksí obětuje tím, že se stává zcela průhledné a tím teprve umožňuje vidění. A v tomto smyslu musí platit totéž také o nervových a mozkových dějích; i ony musí „ustoupit z cesty“, když se má něco myslet nebo poznat. O lidské organizaci se praví ve Filosofii svobody (str. 151): „Ruší svou vlastní činnost, uvolňuje místo; a na místo, které bylo uvolněno, vystupuje myšlení“. I zde se tedy organično obětuje, aby byla uvolněna cesta ke světu.

Vetřou-li se organické děje do vědomí, je Já vytlačeno ze svého spojení se zevním světem. Bolestně to můžeme pozorovat např. při migréně, kdy prožívání je absorbováno ději v centru (tak vzniká bolest hlavy), a tím je pro člověka nemožné, zejména při silném záchvatu, účastnit se toho, co se děje venku a poznávat.

Výše jsme popsali, jak u zvířete organické děje a tudíž i děje ve smyslech ještě svými výběžky zasahují do vědomí. Zvíře se proto nemůže ani v normálním stavu zcela věnovat vnějšímu světu. Je stále „zaujato“, protože cítí své smyslové děje. Nemůže se proto také vzchopit ze svého mráкотného vědomí, stejně jako člověk marně bojuje proti bušení krevního tepu v hlavě, když má bolesti.⁷⁵⁾ Jako lidé můžeme tedy prožít, že zlidštit se, vyvinout se k lidství, současně znamená učinit svou horní organizaci průhlednou.

METAMORFÓZA BOLESTI

Rudolf Steiner na základě svého nadsmyslového bádání popsal, jak se lidský zrakový orgán vytvořil v pradávných dobách z jakéhosi zranění, způsobeného silami světla, tedy z jakéhosi bolestného popálení. Vidění bylo umožněno teprve mnohem později, když se bolestná rána dále přetvořila v průhledný orgán světla.⁷⁶⁾ A tak bychom mohli vskutku říci: Lidské vnímání světa „vzniká tím“, že je přemožena bolest.

Obrátíme-li se k lidskému jednání, ukazuje se, že i toto vzešlo z překonání organických dějů, které by chtěly uplatnit svůj vliv na vůli. U zvířat je to tělesné puzení, které je žene k jednání, nejen pokud jde o potravu a rozmnožování, ale ve všech počinech. Proto jsme museli výše konstatovat, že zvíře při veškeré činnosti „vychutnává“ cosi jako odlehčení od tlaku nadržovaných orgánových sil. Lidské jednání však vzniká právě tím, že tato rozkoš pociťovaná při činnosti orgánů je utlumena a jednání je určováno cílem, na nějž orgánová rozkoš nemá vliv. Při volní intuici je tudíž „utlumeno nutné působení lidského organismu a na jeho místo nastupuje duchovní činnost vůle naplněná ideou.“⁷⁷⁾

Skryté působení organických procesů na volní rozhodnutí se u člověka vyskytuje jen v chorobných stavech, kdežto pro zvíře je něčím normálním. Je to stav hysterie; zde bouří pod prahem vědomí něco, co člověk nechápe, a pudí ho k jednání, o němž nemá přehled, které mu však způsobuje rozkoš (nepřiznanou a stěží pozorovanou), rozkoš, která má až organický charakter.⁷⁸⁾ Ale pojem, který bouří v organismu a nevstupuje do vědomí, je charakteristický pro zvířecí pudové jednání.

METAMORFÓZA ROZKOŠE

Duchovní bádání Rudolfa Steinera potvrzuje, že jednání z rozkoši bylo ve starých dobách vlastní i člověku. O lemurském člověku praví:⁷⁹⁾ Všechno v jeho okolí a také obrazy v jeho duši ho podněcovaly k činnosti, k pohybu. Pociťoval rozkoš, když mohl svou činnost bez překážek vyžít, když tato činnost narazila někde na překážku, pociťoval nelibost.“ A tak bychom tedy mohli říci: Lidské jednání vzniká tím, že je překonána orgánová rozkoš.

Zvíře stojí svým vnímáním v procesu, který by pro člověka znamenal tělesnou bolest. Zvíře má takový způsob jednání, že s chutí uvádí do chodu proces spočívající ve vnitřní organizaci.

Lidské bytí však znamená uzdravování z těch účinků zevního světa, které způsobují bolest. Po stránce vnímání jde o přemožení bolesti.

Lidské bytí je, pokud jde o život, osvobozením se z libosti, která je vázána na organickou činnost.

Hlava, osvobozena od bolesti, se pozvedá a oddává se pozorování světa, tvoří představy, které odpovídají skutečnosti. Údy, zbaveny orgánové rozkoše, se oddávají zemi, staví se do služeb toho, co bylo spatřeno v duchu, a realizují to ve světě prostoru.

Mezi pozorováním a uskutečňováním se rozvíjí člověk. Bolest a radost, tíže jsou vyňaty ze své spojitosti s orgány těla, se stávají orgány duše, pomocníky srdce, které se je učí svobodně používat.

A tak poznáváme člověka jako bytost, která byla vyléčena z choroby zezvířečnění.

OSUD

*V životopise jediného člověka máme to,
co v říši zvířecí odpovídá popisu celého druhu.
Rudolf Steiner (1904)*

Učinili jsme pokus vylíčit bytostný rozdíl mezi člověkem a zvířetem, a to nejprve po stránce zevní, pak po stránce vnitřní. Bude na místě, když se na závěr obrátíme k oblasti, kde protiklad vnějšku a vnitřku neexistuje. Je to oblast osudu. Zde tkví jádro bytostného rozdílu, svorník obou žebírek naší klenby.

Dnešní člověk má jen nedostatečný pojem o osudu. Pomýšlí na skryté zákony za událostmi, které postihují národ nebo jednotlivce, a představuje si tyto zákony zcela jako zákony přírodní. Domnívá se, že působí z vnějšku, jednotlivá událost by jim podle toho „podléhala“ jako je v neživé přírodě podroben jednotlivý případ zákonu nutnosti. Řízení osudu se pak stává mocí, která nás ohrožuje nebo ničí. Mnozí si tuto moc představují jako působení hvězd, přičemž krajně pochybným způsobem ožívují starou astrologii.

Pojetí osudu jako něčeho, co determinuje člověka z vnějšku, je velkou překážkou pro skutečné pochopení jeho záhad. Kdo chce pokročit dále, musí si vypracovat zcela nový pojem osudu: Nemůžeme-li už upustit od srovnání s přírodním působením, bylo by lépe, kdybychom popírali jakoukoli souvislost mezi událostmi života vůbec. Poloviční pravda je škodlivější než celý omyl.

JAK SE TVOŘÍ OSUD

Rudolf Steiner tuto potíž viděl a musel proto ve své knize (1904) dát zcela nezávislý elementární popis, jak se tvoří osud u člověka. Nesměla se do toho přimísit žádná běžná představa. Onen neznámý děj, jak vzniká osud, se musel teprve rozvinout před vnitřním zrakem poznávajícího.

Čtenář této knihy může vyjít ze skutečnosti, že vývoj člověka je proti vývoji zvířete nápadně zpomalen. Velký rozdíl v rytmech vzniká rozličnou činností v nitru bytostí. U zvířete znamená pohlavní zralost ukončení tělesného a duševního vývoje, u člověka teprve v této době začínají podstatné kroky k lidství. Zvíře je hotovo, když může udržovat svůj druh, u člověka začíná v této době rozhodující vývoj. Jeho tělo musí zůstat ještě „mladé“, aby se mohl stát člověkem. Zvíře je v době pohlavní zralosti již „staré“ a bylo by i zevně stařecké, kdyby v něm nepůsobily omlazujícím způsobem síly reprodukční.⁸⁰⁾

Člověk je udržován mladý i tehdy, když je tělesně způsobilý rozmnožovat svůj druh. Avšak děje se tak zcela jiným způsobem než u zvířete, nikoli tedy z rozplozovacích orgánů. Celá zemská bytost člověka zůstává tvárlivá, i zevně je tělo dětské až do konce druhého desetiletí života. Postupně přechází tato plastičnost do sféry duševně – duchovní, zatímco u zvířete se dávno soustředila do reprodukčních fyzických center.

Děk Rudolfovi Steinerovi také víme, čemu tato přetrvávající tvárlivost slouží a co se má do této plastické duševně – tělesné organizace vpracovat: Je to lidská entelechie sama, která pracuje na svých schránkách. Vtělující se Já potřebuje zabrzdění vývoje

v embryonální době i v době mládí, protože jinak by ztvrdnutí vedlo k zezvítěčení. Pozdržuje také duševně – duchovní tvárlivost i tehdy, když tělesné mládí končí. Opět se tu tedy objevuje lidské Já ve své zvláštní úloze, brzdící a zpomalující, tedy v úloze, kterou mělo i při vývoji druhovém (srov. 2. kapitola). Nyní, v jednotlivém životě, dostává nejprve úkol udržovat organizaci tvárlivou, uchránit ji před předčasným ztvrdnutím, až nadejde doba, kdy může vstoupit do zemského světa. Teprve pak se hrouží do svých „schrán“, nyní začíná poznávání a jednání. Co bylo předtím připravováno, toho nyní používá jako nástroje. Předtím sloužilo Já schránám a řídilo jejich rozvoj, nyní musí schránky samy sloužit Já a jako zprostředkovatelé světa. Jimi získává Já zprávy o okolí a skrze ně zasahuje do světa.

Když vidíme, jak se člověk vyvíjí, můžeme pozorovat činnost lidského Já. Vše, co má nějaký význam v jeho vývoji, lze sledovat v souvislosti s Já. Zpravidla se okruh toho, co „patří“ k nějakému člověku, vytyčuje příliš úzce. Již na jeho tělesnost se často pohlíží tak, jakoby mohla existovat bez bližšího a vzdálenějšího okolí, a přece k němu toto okolí patří stejně jako každé vlákno jeho těla. A ještě více: Nejen okolí nese ráz sounáležitosti k určitému Já, ale, pozorujeme-li to blíže, patří sem i každé soužití s lidmi, ať trvalé či dočasné, v širším smyslu patří dokonce každý zážitek k tajemnému celku, který je pro určitého člověka právě tak charakteristický jako nějaká tělesná vlastnost. Nejzřetelněji to poznáme na příkladu významných postav. Tu vidíme: K rysům tváře přistupují jiné, které se získávají životním vývojem a které doplňují původní rysy obličeje tak, že vzniká pravdivý celkový obraz.

Jak přesvědčivým způsobem se včleňuje v životě velkého člověka každý krok, každý výrok, každý čin do tohoto celkového obrazu! Patří sem i nejmenší a nejprchavější věci, není tu ani kamének, který by jen tak beze smyslu ležel, neboť i ten tvoří součást monumentální mozaiky. Je jen zapotřebí se zamyslet, získat jaksi odstup od jednotlivostí příliš blízkých, abychom viděli, jak jsou začleněny do celku. Tak např. každý lístek napsaný Goethovou rukou, každá poznámka, kterou prohodil, každé setkání nese ráz jeho bytosti. A proč by nemělo setkání s nějakým člověkem souviset s naší vlastní bytostí? Jen proto, že si v běžné zkušenosti nedovedeme představit, jak by naše vlastní Já mohlo „přivodit“ něco takového? Cožpak snad rozumíme tomu, jak nevědomě pomocí své organizace asimilujeme látky zevního světa a včleňujeme je do své tělesnosti? Chemismus je individuální, vyznačuje se zvláštní přitažlivostí nebo naopak odmítáním vůči tomu či onomu, nese ráz našeho Já neméně než náš obličej. Nemohla by snad tělesné alchymii odpovídat zvláštní dovednost sestavovat události do životního běhu? Nemísí snad naše Já setkání našeho života v čase podobně jako mísí a pořádá látky v prostoru tak, že je z nich sestaveno tělo?

A tím jsme při svém pozorování pronikli k centrální otázce osudu: Mezi zážitkem a tím, kdo ho prožívá, je těsný vztah. Tak těsný, že to nelze vysvětlit přírodními zákony. Sounáležitost obou bývá nezkažené lidské mysli často tak nápadná, že se pro ni užívá i určitých výrazů. Na jednom člověku vidíme, že má „šťastnou ruku“ při všem, co dělá. Jiný je zas vyslovený smolař. Když se mu nějakou malou nehodou něco opět nezdařilo, říká se: To se mohlo stát jen jemu. Lidé totiž cítí souvislost mezi jeho vnitřní bytostí a mezi tím, co ho potkalo. Vnitřek souvisí se zevnějškem; tato souvislost je, pravda, tajemná, ale přesvědčivě zřetelná. Co cítíme v souvislosti se smolařem, to platí i o člověku se šťastnou rukou, ba dokonce o každém člověku vůbec. Stále znovu se potvrzuje, že v životě každého člověka jsou události, které jsou pro něj tak charakteristické, jako kdyby z nich vyhlížela jeho vlastní tvář. Nakonec seznáváme, že

bychom mohli o velmi mnohých skutečnostech individuálního života právem říci, že se mohly přihodit „právě jen tomu“, že „vypadají právě na něj“, že to a to je „právě jemu podobné“.

PŘÍKLAD

Když jsme vystopovali na několika příkladech tento těsný vztah, který se zdá nejprve nepochopitelný, vyplyne nám ještě něco dalšího. (Je dobré nekonat takové studie nedříve na sobě, ale na nějaké historické osobnosti, staneme se tím objektivnějšími.) Vzpomeňme si třeba na slavný zážitek Galilea v dómě v Pise. Seděl v kostele a pozoroval velkou lampu, která se pomalu houpala nad jeho hlavou. V duši měl snad nudu nebo podobný pocit, zcela určitě však žádný bezprostřední úmysl. Pozoroval pomalé kývavé pohyby a cítil zároveň rytmus své krve, a když ho napadlo srovnat oba rytmy, vysvitlo mu poznání: Zákon, podle něhož se lampa kývala, tedy zákon kyvadlového pohybu, byl objeven. Tak se stal Galilei, když se jednou nudil při bohoslužbě, objevitelem věty, bez níž by dnešní fyzika nemohla existovat. Se vši zřetelností si tedy budeme muset říci, že to musel být právě Galilei, který prožil tuto věc v kostele takovým způsobem. Jiní lidé byli již dříve také v podobné situaci, aniž z ní něco vytěžili pro pokrok v poznání. Příznačný pro Galilea není zážitek sám, ale to, co z něj bylo učiněno. Ze setkání s událostí prýští určité působení, které nese ráz příslušné individuality, a to zřetelněji než událost sama.

ÚLOHA INDIVIDUALITY

Tím jsme učinili další krok. Začínáme tušit, že lidské Já vyhledává a volí události a setkání. Musí tkát předivo života na základě mnohem obsáhlejšího rozhledu, než jak by to bylo možné z obyčejného vědomí. Musí navozovat zážitky již s ohledem na to, co z nich má vyplynout. Musí mít již od dřívějšíka vyhlédnuty určité úkoly, které vycházejí z jeho bytosti a které mu nejsou dány z vnějšku, ale k nimž se samo povolává.

Je třeba si uvědomit, jak mocnou realitou se stává lidské Já, pohlížíme-li na ně takto! Pro psychologii bylo „já“ dříve jen souborným názvem pro nejasné subjektivní zážitkové odstíny. Nyní se stává jednající bytostí, která nejen mocně zasahuje do tělesného vývoje, ale je také inspirátorem nejpodstatnějších událostí zemského života. Náš pohled je řízen až před počátek života, až do dávno minulých dob, kdy se připravovalo vše, co potom vyústilo v jednotu individuálního lidského bytí. Nad všemi těmito podmínkami, které se postupně připravovaly, muselo již bdít Já, které očekávalo a posuzovalo okamžik, v němž se mělo spojit se zemí.

Co se tomu, kdo o těchto věcech přemýšlí, jeví jako možnost, to se stalo pro duchovní zření Rudolfa Steinera popsatelem dějem. Líčí z bezprostředního nazírání stavy, jimiž prochází lidská individualita před narozením, jak tato individualita bdí nad vývojem tělesného zárodku a jak čeká na pravou konstelaci ke vstupu do zemského života. Nebýt tohoto preexistujícího bytostného jádra, které září nad tělesným děním i nad během osudu, které pak procítá v dítěti k sebevědomí, když se dítě učí říkat „já“, – zůstal by člověk schránou bez obsahu, šatem bez toho, kdo ho nosí.

Tuto nosnou úlohu bytosti Já musíme mít stále na zřeteli, když chceme pochopit běh života, od nejčasnějších stupňů zárodečného vývoje až k tělesné smrti, od prvních událostí v dětství (které ještě ani nebyly vědomými zážitky) až po osudová setkání zralého a stárnoucího člověka. Já vtiskuje zárodku zděděnému po předcích individuální rysy své osobitosti, také běhu života vtiskuje svou pečeť. Život pak již není jen řadou vnějších příhod, ale životním obrazem, z něhož na pozorovatele pohlíží duchovní tvář člověka. Zahrneme-li do svého zorného pole toto Já zářící nad tělem i životem, pak můžeme také vypátrat, co má každý zážitek znamenat pro Já a jeho tělesného nositele. Vidíme, jak lidské Já vstupuje do zemského světa, jak k němu přistupuje se svými smysly a se svým myšlením, jak do něj zasahuje svým jednáním a mění jeho stav. Rudolf Steiner přivádí nyní pozorovatele k bodu, v němž lze poznat nejintimnější vývoj života a jeho plodů: obrací pohled na tajemství paměti. Ta má schopnost uchovat dojem minulého zážitku. Tímto darem, praví Rudolf Steiner,⁸¹⁾ „činí duše vnější svět svým vlastním vnitřním světem tak, že ho pak může uchovat paměť a nezávisle na získaných dojmech s ním pak vést vlastní vnitřní život.“ Je zřejmé, že každý dojem, který do celkového duševního stavu připlývá, se musí příslušnou individualitou změnit a že je jí jaksi zabarven. Neukládá se jako takový do paměti, ale pozbývá obrazného charakteru a může nabýt nové obraznosti jen činností Já. Klesl-li zcela do nevědomých oblastí organizace, pak již není stopou v paměti, ale spolupůsobením inspirujícího Já se stal, spolu s jinými zážitky, které rovněž pozbyly obrazného charakteru (to jest proměnily se), skutečným vlastnictvím duše. Uplatňuje se nyní již jen jako schopnost, neboť právě to je forma, v níž působí dále jako součást individuality.

ZÁŽITKY A SCHOPNOSTI

Tato proměna a prostoupení sestoupivších zážitků je podstatným lidským rysem, Co znamená jednotlivý zážitek, když se připojí k tomuto pokladu, pro tento poklad, to závisí na všem, co v něm bylo již dříve nashromážděno. To, co jsme již zažili, nám otvírá oči pro věci, které bychom jinak přehlédli. Pojmy, které jsme již pojali, připravují cestu pro nové zkušenosti. Každá radost, které se nám dostalo, modeluje naši vnitřní bytost. Ale snad nejsilněji zasahuje vytrpěná bolest – nikoli rušivě, ale tak, že ještě energičtěji utváří a podporuje konečné dozrání.

Můžeme tedy říci, že na duševně – duchovním vývoji člověka má nejvýznamnější podíl právě ta skutečnost, že jednotlivé zážitky sestupují do hlubin. Pozorujme, jak popsal Rudolf Steiner to,⁸²⁾ co se odehrávalo, když jsme se v mládí učili psát a číst. Jak bylo zpočátku všechno těžké, jak nepochopitelnou a zcela nedosažitelnou se jevila tato schopnost dospělých. Co všechno jsme zakusili: pokrok a neúspěch, povzbuzující pochvala a pokárání, naděje a zklamání, pochopení a omyly! Mezitím sestoupily do hlubin všechny jednotlivosti, ať jsme je tehdy prožívali sebeživěji. „Ale kdybychom neměli tyto zážitky, neuměli bychom číst a psát...“⁸³⁾ A tak by nemohly jakkoli silné zážitky člověka proměnit, kdyby je nedokázal zapomenout. Osobnosti, které své zážitky stále duševně opakují, již dále nerostou.⁸⁴⁾ Ti, kteří si stále vzpomínají na utrpené bezpráví a dokonce s tím obtěžují jiné, pozbývají dobrodiní, které by je mohlo přivést k větší zralosti. Jestliže se opakovaně k něčemu vracíme, je to cosi chorobného. Umění zapomínat posiluje a osvěžuje.

Takové proměny jsou známkami činnosti lidského Já. Já zpracovává zážitky i jejich účinky. Obohacuje se z osudových událostí, staví proti pasivnímu běhu událostí svou aktivní proměnu a vykupuje minulé příkoří tím, že z nich nechává vzejít zárodky pro budoucí činy. Tak připravuje nový osud. Budující učení a tvořivé zapomínání jsou jeho pomocníky.

* * *

Nepřetržitý proud plyne ze světa do zážitků, ze zážitků do schopností a ze schopností pak skrze činy opět do světa zpět. Na všech místech je činné Já: Předvídá tam, kde se zážitky spřádají, tvoří tam, kde se impuls k jednání vylévá navenek. Očekává a vybírá, zapomíná a zraje, ze svobodné štědrosti obdařuje svět z toho, co se mu dostalo, tak stojí Já v proudu životních událostí. Protože člověk nese v sobě toto Já a žádné jiné, má ty či ony zážitky, zraje v něm pak ta či ona schopnost (nebo neschopnost) a on z ní dává vzejít těm či oněm činům (nebo také zločinům).

Pohlížíme-li na tento proud, který plyne ze světa k člověku a z člověka opět zpět do světa, vtírá se nutně otázka, jak to přijde, že se tento proud sám k sobě vrací. Z minulých zážitků proudí do duševní přítomnosti a z ní pak opět do účinků činů a tudíž do budoucnosti. A což až tato budoucnost bude jednou minulostí? Co kdyby účinky činů zůstaly i nadále spjaty s Já? Nemohlo by tomu být tak, že Já, které bdělo nad celým tím proudem a řídilo ho, dávalo v daleké budoucnosti z těchto účinků vzejít novým zážitkům?

Jen jedno by mohlo ještě na okamžik zastavit tuto myšlenku: Minulé zážitky se spřádají v životě člověka v jednotu a ta očividně náleží jen jemu, on ji v sobě uchovává. Ale jeho činy se od něj odlučují, vystupují ven na scénu, rozdělují se na různá místa jeho života, uplatňují své účinky, které se stále dále – také prostorově – od něj vzdalují. Tady jakoby se proud rozptyloval a byl pak pohlcen velkým světem. Proč by však měly tyto činy a jejich účinky méně náležet k Já? Jen proto, že se, fyzicky pozorováno, zdá, že se od něj vzdalují? Zajisté, patří k němu, nesou ráz jeho individuality a lze si domýšlet, že v sobě uchovávají tendenci vrátit se opět k Já, a to zvenčí. Rudolf Steiner předkládá tuto myšlenku nepředpojatému člověku, aby sám nahlédl její důslednost.⁸⁵⁾

Zcela jasné to pro naše myšlení musí být, když si uvědomíme, že člověk si již při vstupu do života přináší schopnosti. Protože každý může bezprostředně pozorovat, že se schopnosti krystalizují ze zážitků, zbývá vlastně již jen jedna možnost: uvést přinesené vlohy do vztahu k zážitkům dřívějšího zemského bytí.⁸⁶⁾ Tak vzniká duchovní postava a duchovní tvář na základě uplynulých životů. Duchovní postava Goethova, která vtiskuje všem jeho zážitkům a činům pečeť jeho génia, se ukazuje být výsledkem vývoje celé řady dřívějších stupňů bytí, tak jako i tělesná postava byla založena v řadě generací.

REINKARNACE

Co je zde předkládáno čtenáři jako myšlenka, to je pozorovatelné pro vidoucího v nadmyslových oblastech. Rudolf Steiner vylíčil až do jednotlivostí vývoj velkých individualit. Jeho líčení jsou přebohatá uchvacujícími souvislostmi. Odhaluje se v celé

své plnosti dramatičnost a tragika vývoje jednotlivce i celého lidstva. Oblast reinkarnace patří k těm, v nichž se osvědčila jedinečnost tohoto učitele nejmohutněji.

LIDSKÝ OSUD

Naše zkoumání se však netýká jednotlivých osudů. Může jen podle skutečností, které osvětlil Rudolf Steiner, poukázat na to, co je typické pro člověka: Jestliže jsme poznali lidské Já, substanciálně nezničitelné a v rytmech věků vždy znovu se objevující na zemi, rozluští se záhada osudu vyměřeného pro určitou osobnost.

Individualita kráčí řadou vtělení v epochách dějin lidstva. V každém životě se objevuje jako jiná osobnost, jako člen jiného národa, jiné rodiny, s novým okolím a novými úkoly, které si sama vyhledala a vyvolila. Tak vzniká ve stále nových metamorfózách, které se připravují v dlouhých duchovních mezistavech, řada stupňů zdokonalení, na nichž se individualita probojovává ke své osobitosti stále novými prostředky a proti novým odporům. Od života k životu se tkají vztahy k bližním; co jsme nechali ležet, toho se opět chopíme, co je roztrženo, to znovu navazujeme, v čem jsme pochybili, to napravujeme. Vždy znovu si vybíráme scénu, okolí, okamžik a národ, vždy znovu si formujeme tělo, jehož tvářlivost zůstává nejprve zachována; vyhledáváme zážitky, z nichž se rodí schopnosti; konáme činy, které nesou naši pečeť a jejichž účinky pokračují dále, aby se s nimi později jako s proměněnými konstelacemi setkal ten, kdo se mezitím sám proměnil. A tak se osud, lidský osud, stává něčím, co nad námi nebylo vyřčeno jako ortel, ale co jsme si dobrovolně vybrali jako úkol, jako příležitost, abychom se osvědčili, jako pobídku k zdokonalení našeho lidského obrazu. Osud člověka je osudem individuálním, je to výsledek vždy nově pojatého rozhodnutí před narozením. A způsob, jakým se individualita, sestupující vždy znovu a z vlastního impulsu na zem, včleňuje do vývoje celého lidstva, charakterizuje zvláštní určení a úlohu, která je člověku na rozdíl od jiných bytostí přiřčena. Není tu žádné slepé seřetězení, žádné fatum, nýbrž vždy rozhodnější vstupování do světla svobody, která je údělem člověka. Lidský osud je zráním k sebeurčení.

OSUD ZVÍŘETE

Zcela jiný vztah má ke svému osudu zvíře. Chceme-li se do toho vžít, vstupujeme do cizího světa. Také zde jsou rozhodující poukazy od Rudolfa Steinera:

Od početí až k narození a odtud až po pohlavní zralost probíhá nezadržitelný vývoj, který začíná oplodněním a končí pohlavní zralostí. Na příkladu opic jsme ukázali, jak výrazně se odlišuje tento nezadržitelný postup od zpomaleného vývoje lidského zárodka. Je tu opravdu spěch až do konce, mocnými kroky se organizace dokončuje a neponechává si žádnou tvářlivost. Tělo se ztvzuje a všechny formující síly se soustřeďují do zárodečných orgánů pro potomstvo. Toto tělo, na němž jsme ukázali (kap. 1), jak je jeho vývoj zcela dokonán, jak je zcela přetvořeno v nástroj v nejužším slova smyslu, je vetkáno do okolí takovým způsobem, který se zcela odlišuje od způsobu, jak žije ve svém okolí člověk. Prostředí, v němž žije zvíře, patří vlastně k jeho tělesné organizaci. Až do nejintimnějších jednotlivostí je zvíře a jeho prostředí sladěno, zapadají do sebe jako ozubená kola v soukolí. Neslýchaně jemná souhra organizace a prostředí je divem, který byl pro dřívější přírodní badatele hlavolamem a o němž se Darwin domníval, že ho rozluštil svou naukou o „přizpůsobení“. Zvířecí tělo je tak

ohromujícím způsobem vtlačeno do svého životního prostředí, že by ani nebylo myslitelné v jiných poměrech. Jde to tak daleko, že popisujeme-li intimně tělesnou strukturu např. motýla, sklouzneme mimoděk k líčení jeho prostředí. Linie, která sleduje tělesnou konturu, opravdu jaksi přechází na detaily okolí a vrací se z tohoto okolí opět ke zvířecímu tělu a jeho orgánům. Ve svém prostředí žije zvíře při vší své pohyblivosti přece jen jako zajatec. A dojem zajetí se ještě stupňuje, když přihlídneme k tomu, že zvíře – jak jsme ukázali ve čtvrté kapitole – vůbec nevnímá svůj životní prostor jako svět předmětů, vůči kterému by se mohlo ohraničit, ale jako svět vizí, který očarovává jeho duši. Zážitky zvířete jsou naprosto závislé na mocných dojmech z jeho okolí, do nichž se ještě vtírají orgánové pocity. (Rozlišování vnějšího a vnitřního světa je něčím lidským, co zvíře nezná!) A jako jsou spolu pevně skloubeny vnitřní organizace a prostředí, nemohou ani zážitky zvířecího individua překročit okruh jistých obsahů. Tělesné ztrnulosti odpovídá ztrnulost duševního prožívání. Tělo nedovolí Já, aby v něm našlo svůj příbytek, zvířecí Já nemůže vstoupit na „fyzickou úroveň“. Musí setrvat v duševním světě, aby odtamtud řídilo příslušníky určité skupiny nebo druhu. Toto Já pouze sní o tom, co se fyzicky děje s jednotlivou bytostí. Není schopno pojímat svobodná rozhodnutí; dává individuí své impulsy všeobecně.

Vezmeme-li v úvahu to, co bylo právě řečeno o lidském osudu, vidíme, že zvířeti chybí podmínky, jimiž se vyznačuje lidský vývoj: otevřenost organizace pro působení formujícího Já a schopnost dávat zážitkům sestupovat do hlubin, aby z nich pod vedením Já vzešly nové dovednosti.⁸⁷⁾ Právě to, že organizace je přizpůsobena prostředí, brání takovému druhu zážitků, které by mohly nejvíce podporovat vývoj. Rozhodující setkání a události, které člověka vedou kupředu, vystupují (jak každý ví) právě tam, kdy se člověk ocitne před novou situací, která k němu přistupuje s otázkou dosud nikdy nepoloženou, takže se zprvu dostává do rozpaků. Krátce: velké události, které člověka posunují dál, vystupují z diskontinuit a disharmonií mezi člověkem a světem. Můžeme to pozorovat zejména u velkých osobností, jak mnoho z toho krásného a vynikajícího, co nám dali, vzešlo z utrpení, které museli zakusit. Krása je také tady, jak již mnozí lidé cítili, vytrpěná a proměněná bolest. Zvíře, které je sladěno s okolím, nemá možnost vnitřně zrát a růst. Jako jednotlivá bytost nemůže vyrůst mimo hranice druhu, i při své smrti se vrací se svým obsahem do skupinového Já, z něhož bylo jeho duševno jen cosi jako výhonek nebo vyslaná přední stráž.

Zvíře nemá individuální osud. Sdílí jen všeobecný osud skupiny jako sdílí s ostatními příslušníky svého druhu organizaci a prostředí. Jeho osud je předem stanoven, vázán na element, z něhož se jeho jednotlivé bytí jen přechodně vynořuje: na linii dědičnosti. Z ní dostává své tělo (aniž mu – jako člověk – vtiskuje ze svého Já individuální pečeť), té odevzdává tvořivé síly pro vývoj potomků. Z ní mu připlývají impulsy – skupinově typické, nikoli individuální – , jí také dále předává své typické zážitky, odkud tyto zážitky připlývají obestřené snem, ale bez proměňující síly, ke skupinovému Já. Člověk však může v tom, co se s ním děje, rozpoznat vlastní Já.⁸⁸⁾ V tom, co se děje se zvířetem, můžeme rozpoznat druh. Fyziognomie jeho osudu je ztrnulá jako fyziognomie jeho těla i duše.

UTVÁŘENÍ ZVÍŘETE

Zahloubáme-li se po těchto úvahách do pozorování utváření různých zvířat, zažijeme zcela nečekané dojmy. Začínáme chápat tajemnou přitažlivost, kterou budí pohled na zvíře u nezkaženého člověka. Zvláště působivé je vždy pohledět u zvířete na to, čemu se u člověka říká obličej. Je těžké vyjádřit to, co tu prožíváme. Jakoby za touto fyziognomií žilo něco zahaleného, něco, co by chtělo prosvítat, ale je zadrženo ztrnulostí těla. Až groteskně – hrůzyplným se tento dojem stává při pozorování hmyzu. Kdo bude pozorovat lupou hlavu vosy nebo motýla, pocítí jakýsi závan děsu: ta nelítostná ztrnulost a tvrdost pouzdra, na němž jsou stále otevřené oči jako nepohyblivé body a plochy, jakoby zazděné a bez víček, odpuzující pákostroj ústních částí, šhubavé vysunování a křečovitě hmatání chobotu, hmatový bičík, který se stále chvěje a přece nečiní dojem skutečného života – máme dojem, že před sebou máme strašidlo, fantom, který veden neviditelnými vlákny předstírá falešnou živoucnost, která je jen pohyblivostí aparátu! Roztomilý motýl je (pod lupou) maskovaná obluda.

Kolem zvířecí hlavy se vznáší hrůznost masky. Dokonce tvorové nám nejbližší, naše domácí zvířata, na nás pohlížejí s výrazem, který vyvolává v divákovi cosi mezi dojetím, úzkostí a děsem. Kdo nepohlížel již někdy na koně a nehledal s rostoucím pocitem odpuzujícího odcizení za oním nevýslovným výrazem tváře bytost, která by chtěla z této tváře mluvit, ale nemůže? Není to, jakoby před pravou bytostí, která se skrývá, visel útvar obličejí podobný, ale ztrnulý, podobný kukle? Ano, hlava vyššího zvířete je jako maska, z níž nemůže pohlížet pravý obličej. A tento dojem se stupňuje a stává se až nesnesitelný, když nějaké zvíře, např. pes, změní rysy v tom smyslu, jak to je u člověka výrazem jeho bytosti: Když, místo aby se zasmál jako člověk, obnaží zuby a šklebí se. Jen slepá pošetilost může říkat, že pes se směje, nepředpojatý a nesentimentální člověk má co dělat, aby snesl tento pohled. Mimo lidskou říši je na zemi sotva něco, co by dojímal s takovou vehemencí jako zvířecí fyziognomie. Je v ní vepsán celý osud nesvobodné bytosti.

Pohlížíme-li takto na fyziognomii (platí to o celé postavě), tušíme, jak daleko je Já odloučeno od těla. Cítíme pak celou nezaviněnou tragiku bytosti, jejímž údělem je vyhnanství z dějiště svobodných zážitků a činů.

ZVÍŘECÍ HLAS

Pak také začínáme chápat, proč zvířecí hlas budí tak zvláštní, vzrušující dojem. Ptačí švitoření můžeme ještě pociťovat blahodárně a něžně, protože cítíme, že je nevinné a bez subjektivní angažovanosti. Hluběji se však zařezává do naší duše hlas krávy, která v noci zabučí, nebo hlas psa, na jehož štěkot odpovídají instinktivně vzdálení soukmenovci. Máme tu pocit, že tento zvuk zaznívá z hlubokých základů těla! Není to dobytek sám, který bučí, není to pes, který štěká – ono to jaksi bučí z něj, štěká z něj, skrze něj. Prýští to z říše snů jako z velké dálky do lidského světa a stojí to zde osaměle a cize mezi lidskými hláskami.

Hlas člověka zvučí z něj, z jeho hrudi, zvěstuje jeho svébytnost, jeho cítění, jeho chtění. Zvířecí hlas je pln nutkavosti, jakéhosi temného puzení, není vytvořen volně proudícím dechem, je pln vytrpěného a nepochopeného údělu! Dere se tu vzhůru cosi, co nebylo vykoupeno. Zvířecí tvorové vzdychají, i když se zdá, že jsou rádi nebo jásají.

ZVÍŘECÍ HRA

Pozorujeme-li zvířecí mláďata, šokuje nás dvojnásob, jak se při své hře jistým způsobem blíží člověku. Neúnavná skotačivost hrajících si štěňat, drzá veselost koťat a lvíčat, náladovost a neobratnost kůzlete vyvolávají u pozorovatele vždy znovu pocit, že je s těmito bytostmi těsně spjat. Zároveň však cítí, jak nesmírně jsou od něj vzdáleny, pomyslí-li na zezvířectění, které je čeká. I tyto bytosti si hrají jako děti, pokud jsou mladé, pak ale klesnou do zvířeckosti a poslední záblesk možného zlidštění z nich zmizí jako ze zmíněného šimpanze, který se musí proměnit v bestii.

ZÁVĚR

Tvář, hlas i hra zvířete se mocně dotýkají lidské mysli, když si připomene svůj osud a úděl zvířat. Člověk může pocítit, jaké milosti světa se mu dostalo, že smí stát ve světě otevřený a přijímající, ještě nedokončený, avšak schopen růstu, téměř jako zárodek, avšak čekatel dozrání, ještě nedokonalé zrcadlo věčné entelechie, avšak schopen usilovat o to, aby se stával jejím stále čistším obrazem.

Čestným odznakem člověka je, že jeho tělesná bytost může být stále průhlednější a že ona duchovní tvář, která stojí v pozadí osudu, může vždy zřetelněji vyhlížet z jeho obličeje. A to je také darem světa člověku, že se jeho entelechie smí vtisknout do činů a myšlenek, do každého kroku, do každého slova a do každého zvuku hlasu, do každé události života, do každého rysu tváře a do každého posunku.

Vývoj člověka, zlidštění, spočívá v tom, že vše pozemské je prostoupeno duchem Já, toho Já, které se včleňuje do zemského osudu ze svobodného rozhodnutí a na základě dalekého rozhledu. Vyvíjet se jako člověk znamená nést dále zemský osud k budoucím stupňům bytí. Vyvíjet se jako člověk znamená také poznávat zvíře a veškeré stvoření a být si vědom úkolu vůči bytostem, které byly kdysi na stejné úrovni světového řádu a které nyní musí žít v nedokonalosti jako stálá živá připomínka a výzva pro člověka, aby byl hoden důvěry, již se mu dostalo od světových mocností.

Kdo pochopil němou mluvu běhu lidského života, zpozoruje dříve či později v díle a životní pouti Rudolfa Steinera, co se kolem něj odehrávalo, ač si toho snad téměř ani nepovšiml. Pohlédneme-li do tohoto zrcadla, budeme muset zmlknout před nezměrnou vážností napomenutí, které se nás dotkne. Vidíme, co nám ještě chybí a jak jsme nekonečně pozadu proti velikánovi, který kráčet před našima očima; avšak smíme také zřít, co je to člověk a jak žil jako příklad, který přetrvá budoucí časy.

DĚDIČNOST

(*Torzo sepsané překladatelem.*)

Mezi pěti kapitolami Poppelbaumovy knihy chybí kapitola o dědičnosti, ač se zdá, že právě studium této otázky by mohlo být dalším sloupem, který by podepřel Poppelbaumovo pojetí.

Ještě po druhé světové válce převládalo např. na pražské lékařské fakultě učení, že „hranice druhu (species) jsou nepřekročitelné“. Připouštělo se tedy, že z černých vraních rodičů může sice vzejít bílá vrána nebo z bílých ovcí černá, ale – užíváme úmyslně lapidárních formulací, které je nutno brát cum grano salis – že se z vraního vejce nikdy nemůže vylíhnout krokodýl, ani ovce že se nemůže okotit. Druh byl přitom definován jako soubor jedinců schopných křížení mezi sebou, přičemž potomstvo je plodné. Např. všichni psi, velcí i malí, vlci a také šakali se mohou mezi sebou křížit a jejich potomstvo je plodné. Potomci vzniklí křížením koní a oslů, muly a mezci, jsou neplodní, tudíž nelze podle toho pokládat koně a osly za jeden druh. Psa a kočku nelze vůbec zkřížit, ani umělou inseminací, a tudíž jde zcela zřejmě o dva naprosto rozdílné druhy. – Dále se učilo, že získané znaky nejsou dědičné. Dokládalo se to různými pokusy, např. tak, že se nějaké populaci myši v mnoha generacích usekávaly ocasy; přesto se stále rodily myši s normálními ocasy. Podobně se poukazyvalo na to, že si Číňanky po mnoho generací deformovaly nohy jakýmiisi bandážemi, ale přesto se v těchto rodinách stále znovu rodila děvčátka s normálníma nohama. Připouštělo se ovšem, že při křížení různých sort uvnitř téhož druhu vznikají různé kombinace dědičných vlastností. Klasické jsou pokusy Mendelovy, který např. zjistil, že zkříží-li se hrách bílokvětý s červenokvětým, jsou rostliny v první filiální generaci jen červenokvěté, v druhé filiální generaci se však opět objeví čtvrtina bílých. Zkříží-li se červený a bílý hledík, je v první filiální generaci čtvrtina jedinců červená, čtvrtina bílá, polovina růžová. Vždy jde zřejmě o kombinaci znaků, které se již vyskytovaly u rodičů nebo u vzdálenějších předků, nikdy o zcela nový znak.

Za jedinou možnost změny dědičného základu, tedy vzniku zcela nových vlastností, se pokládaly tzv. mutace. Pozorovalo se totiž, že někdy bez zjištěné příčiny, jindy např. po ozáření rentgenem nebo po přiotrávení kolchicinem apod., se objeví zcela nový znak, který nelze zjistit ani u rodičů, ani u žádného z předků, ač byla sledována řada generací předtím. Takovou mutací je např. náhlý výskyt bělooké banánové mouchy drosofily, ač její předkové, chovaní předtím po mnoho generací ve zvláštních lahvích v genetické laboratoři, nikdy běloocí nebyli. Potomci této mutované bělooké drosofily jsou zpravidla také běloocí, jde tedy o vlastnost dědičnou. Tyto mutace – tak se učilo – však nikdy nemohou překročit hranice druhu. Mezi drosofilami s barevnýma očima se tedy mohla vyskytnout drosofila bělooká, ne však komár. I bělooká drosofila se může křížit s jinými drosofilami a potomstvo je plodné – jde tudíž stále o týž druh. – Navíc prý tyto mutace zpravidla znamenají minus v tak zvaném boji o život, takže mají menší šanci na zanechání potomků. V boji o život prý většinou vítězí jedinci mutacemi nepostižení.

Je-li toto vše pravdou, padá ovšem materialisticky pojatá evoluční teorie. Nemohl se vyvinout jeden druh z druhého. Přesto se tato materialisticky pojatá evoluční teorie uvádí již po řadu desetiletí jako jediné správná ve státních školních učebnicích téměř na celém světě.

Zdá se, že tato nesrovnalost byla pocíťována jako nesnesitelná zejména tam, kde se každá nauka posuzuje spíše z hlediska zásadní nezávadnosti než z hlediska otázky, zda souhlasí s fakty. Tak vystoupil ke konci čtyřicátých let zejména T. D. Lysenko, který se představoval jako žák Mičurinův, a tvrdil, že názor o nepřekročitelnosti hranic druhů je buržoazně – reakční, idealistický atd., že hranice druhů jsou překročitelné, že lze měnit jeden druh v druhý, vytvářet nové, prakticky užitečné druhy atd. Abychom připomněli tehdejší atmosféru, citujme např. z jeho řeči „O situaci v biologii“ /4/: „...Podle Weissmanna nepodléhá dědičná hmota při vývoji individua vývoji, nemohou ji postihnout změny na tom závislé... Často i ve vysokých oficiálních vědeckých kruzích biologů byli stoupenci učení Mičurinova... v menšině... Záslouhou strany, vlády i soudruha Stalina se nyní situace v Akademii rázem změnila... Ústřední výbor strany prostudoval můj referát a schválil jej. (Bouřlivý potlesk, přecházející v ovaci, všichni vstávají.)“ Lysenkovi se skutečně dostalo mohutné podpory ze strany tehdejší moci, a to nikoli pouze akademicky. Jeho odpůrci byli potřeni, rovněž nikoli pouze akademicky... – Avšak Lysenkova nauka nebyla udržitelná ani s vydatnou oficiální podporou. Např. r. 1967 vyšel v Leningradu spis Bermana a spol. /1/, kde se píše mj.: „Stranou stojí fantastická hypotéza ‚rození druhů‘ (Lysenko, 1950, 1956)... Naprostý nesouhlas faktického materiálu a teoretické báze této hypotézy byla všestranně ukázána...“ –

Západní věda si této polemiky nevšímalá. Nemohla si ovšem nevšimnout, že tvrzení o nepřekročitelných hranicích druhů vylučuje materialisticky pojatou vývojovou nauku. K obhájení této nauky bylo nutno dokázat to, oč se marně pokoušel Lysenko, totiž že lze měnit jeden druh v druhý. Uvažovalo se o různých způsobech, jak by mohl vzniknout nový druh. Např. Güntherová /2/ píše v roce 1969: „Až dosud neexistují žádné experimentální důkazy pro ‚dědění získaných vlastností‘... Můžeme dnes předpokládat, že evoluce je umožněna mutacemi, z nichž některé jsou z hlediska selekce výhodné a mohou být východiskem pro nové, výše vyvinuté druhy.“ – Mayr /5/, jeden z předních současných genetiků, však píše mj.: „Naprostě nyní nevěříme, že by evoluce byla vedena mutacemi...“ (str. 18). – I on se však domnívá, že hranice druhu jsou překročitelné. Na str. 98-99 /5/ uvádí větší počet případů, kdy se podařilo zkřížit mezi sebou různé druhy, a to i s plodným potomstvem. Tím se podle Mayra nově kombinují dědičné znaky obou rodičovských druhů a vznikají nové druhy. Na str. 145 /5/ píše: „Současní genetické zastávají naproti tomu mínění, že mutační tlak... má jen malé evolutivní důsledky ve srovnání s relativně mnohem větším přínosem rekombinace a vzniku nových genotypů.“ Tyto nové „genotypy“ (soubory dědičných dispozic) se pak podle Mayra buď osvědčí nebo neosvědčí v „boji o život“. Na str. 18 /5/ píše: „Evoluce je dvoustupňový fenomén: Vznik variací a třídění variací přirozeným výběrem...“

Stojí však za to povšimnout si blíže velmi obsáhlého a velmi fundovaného Mayrova spisu /5/, který asi do značné míry reprezentuje oficiální genetiku. Jeho definice druhu se příliš neliší od klasické, kterou jsme volně citovali na počátku této kapitoly: „Skupiny skutečně nebo potencionálně se křížících přirozených populací, které jsou reprodukčně izolovány od jiných takových skupin. „Jde tu stále o otázku ‚izolace‘, ‚hradeb“ mezi jednotlivými druhy, hradeb hlavně ve smyslu reprodukčním, nikoli morfologickém apod. Čím je a čím není dána tato ‚izolace‘, v čem spočívají ‚izolační mechanismy‘, jak říká Mayr? Řekli jsme výše, že všichni psi, vlci a šakali /3/ patří k témuž druhu, mohou se tedy křížit a vytvářet mu plodné potomstvo. Přesto si stěží dovedeme představit, že by se za přirozených okolností zkřížil čínský palácový pinč s bernardýnem. Brání tomu značný nepoměr velikostí obou sort téhož druhu. Stejně si těžko dovedeme představit,

že by se takový malý psíček – pekingáček přirozeně zkřížil s arktickým vlkem nebo se šakalem. Kromě různé velikosti tomu brání i různé životní prostředí obou sort téhož druhu. – Mohli bychom tedy být v pokušení prohlásit psíčka – pekingáčka, arktického vlka a šakala za různé druhy. Uměle však lze tato zvířata zkřížit a dokázat, že to jsou jen velmi odlišné sorty téhož druhu „pes“ (canis). Teprve když se nemohou spojit zárodečné buňky, ač se setkaly v optimálním prostředí, nebo když se snad sice spojí, ale zárodek zmírání nebo je alespoň neplodný, lze mluvit o pravé druhové nesourodosti. V případě psů jsou „izolační mechanismy“ mezi jednotlivými sortami psího druhu zřejmé a je tudíž zřejmo, že hrady mezi domnělými „druhy“ jsou ve skutečnosti jen „ploty“ mezi jednotlivými sortami téhož druhu. Je ještě celá řada jiných známých „izolačních mechanismů“, např. říje v jiných místech či v jiné době, špatný přenos spermatu apod. Mayr píše na str. 80 /5/: „Pro naprosto převážnou většinu zvířat není dosud známo, které zvláštní izolační mechanismy brání křížení úzce příbuzných druhů. To platí zejména pro většinu nižších obratlovců a protozoí.“ Jestliže tedy v naprosto převážné většině případů není známo, v čem spočívá izolační mechanismus, jestliže tedy není téměř nikdy jasno, zda jde o „plot mezi sortami“ nebo o „hradu mezi druhy“, je otázka, zda lze relativně ojedinělé případy, v nichž bylo pozorováno překročení hranic druhu, a byť i bylo takových případů na tisíce, pokládat za průkazné proti nesčetným příkladům, biliónům příkladů, kdy hranice druhů se jeví jako nepřekročitelné. Jestliže bariéry mezi některými sortami zvířat tonou v hypotetických mlhách, je otázka, zda ojedinělá překročení jsou důvodem k vítězoslávě materialistické evoluční teorie. Říkám, že je to otázka, neříkám, že je to vyloučeno. Mimoto je také možné, že se druhy v některých případech překrývají, jejich hranice jdou jaksi „přes sebe“, v jiných případech však – a těch se zdá být naprostá většina – jsou jednotlivé druhy nejen ohraničeny velmi pevnými hradbami, ale navíc jsou mezi těmi hradbami zřetelné mezery diskontinuity. Stačí, jsou-li některé z těchto „hradeb“ či diskontinuitních „příkopů“ mezi hradbami nepřekročitelné.

V Mayrově díle /5/ najdeme ostatně ještě jiná zajímavá místa:

Jeho teorie o rekombinaci genů (dědičných dispozic) je např. stěží uplatnitelná u asexuálních živočichů. Utěšuje se však (str. 33) tím, že „asexualita u živých organismů je téměř určitě sekundárním zjevem.“

Na str. 18 uvádí svůj výklad evoluce, dnes většinou přijímaný, ale dodává: „Základní teorie je v mnohém ohledu sotva něčím více než postulátem a její aplikace nadhazuje skoro v každém konkrétním případě mnoho otázek.“ Nelze nechovat obdiv k člověku, který takto uvádí sám v pochybnost to, čemu zasvětil celý život. Škoda, že těmito pochybnostmi nejsou zatíženi autoři státních školních učebnic, že se tyto teorie uvádějí v úředních učebnicích jako neochvějně pravdy a nikoli jako „postuláty“, tj. jako něco, co sice nelze dokázat, bez čeho se však nemůžeme obejít, a proto „požadujeme – postulujeme“, aby to bylo pravdou. (Týká se učebnic skoro na celém světě.)

Na str. 496 píše Mayr: „Nabytí vzpřímeného držení těla a pohybu jen na zadních končetinách bylo klíčovou událostí v evoluci linie hominidů (bohužel však naprosto nedoloženou fosilními doklady).“ Konec citátu. Profesor Mayr tedy nezná k oné klíčové události žádné doklady ve fosilních nálezech. Kdyby nahlédl do školních učebnic svých dětí, učebnic státem schválených a tudíž nade vši pochybnost pravdivých, našel by tam asi dostatek postrádaných dokladů. – Zato by tam stěží našel, co píše sám na str. 502 /5/: „... raní neandrtálci ...jsou mnohem podobnější „homo sapiens“ než pozdější „klasičtí“ neandrtálci... – Neandrtálec byl dlouho jablkem sváru. Jedni ho pokládají za

zvířecí stádium, kterým člověk musel projít na své cestě k zlidštění, aby se stal sapiens. Avšak všechny faktory poukazují na to, že se neproměnil postupně v recentního člověka, ale vymřel dosti rychle před nebo během prvního würm – interstadiálu. Extrémní alternativa spočívá v tom, že odmítá každý vztah mezi oběma těmito formami a zastává názor, že neandrtálec je aberantní postranní větev linie hominidů, který žil jako dobře ohraničený druh sympatricky (tj. v téže krajině – pozn. překl.) s Homo.“ Dozvídáme se tu tedy, že neandrtálci ze starší doby jsou podobnější člověku než neandrtálci pozdější. Podle toho by musel být spíše člověk předkem neandrtálec než neandrtálce předkem člověka. Zejména se v každém případě dovídáme, že „všechny faktory poukazují na to“, že se neandrtálec musí přestěhovat z kmene vývojového stromu na postranní větev, jejíž odbočení od hlavního kmenu je nejasné. Opět tedy táž metamorfóza vývojového stromu, kterou jsme sledovali s Poppelbaumem na základě starší literatury: Doložené formy se stěhují na konce větví, na kmen se místo nich zavěšují otazníky.

Kdo něco ví o středověkém sporu mezi nominalisty a realisty, na toho musí působit zvláštním dojmem, jak Mayr ostře napadá Platona a Aristotela, jejichž pojem „eidos, idea“, v tomto případě idea druhu nebo typu zvířecího, prý „činí téměř nemožným pravé evolutivní myšlení“ (str. 14). Zdá se téměř, že zde tento profesor harwardské university hodil rukavici na adresu nejautentičtější.

* * *

Toto je torzo šesté kapitoly, kterou chtěl překladatel připojit k pěti kapitolám Poppelaumovým. Tato kapitola o dědičnosti zůstala torzem mimo jiné proto, že se překladatel při její přípravě dověděl, že otázku dědičnosti z hlediska duchovně – vědeckého zpracoval a 1961 publikoval v samostatném spisku autor nejpovolanější, H. Poppelbaum sám /6/.

LITERATURA K TORZU ŠESTÉ KAPITOLY

- 1) Berman, Z.I., Zavadskij, K.M., Zelikman, A.L. Paramonov, A.A., Poljanskij, J.L.: Sovrjemjonnyje probljémy evoljucionnoj teoriji. Leningrad, izdatělstvo „Naúka“ 1967.
- 2) Günther, E.: Grundriss der Genetik. Jena, VEB G. Fischer Verlag 1969.
- 3) Kurz, V.: Palácový psík z Pekingu – příklad pěstitelské vášně. Pes přítel člověka, 16/5: 6-8 (1971).
- 4) Lysenko, T.D.: O položeniji v biologičeskoj naúké. Moskva, Ogiz 1948.
Český překlad: O situaci v biologii, Praha, Svoboda 1951.
- 5) Mayr, E.: Animal Species and Evolution. Cambridge/Mass, Harward University 1963. Do němčiny přeložil Heberer G.: Artbegriff und Evolution. Hamburg und Berlin, Verlag Paul Parey 1967. (České citáty zde uvedené jsou překladem německého překladu. Dvojím překládáním mohly vzniknout nepřesnosti.)
- 6) Poppelbaum, H.: Entwicklung, Vererbung und Abstammung, Dornach, Phil.-Anthr. Verlag 1961.

DOSLOV PŘEKLADATELE

Motto:

*On rozumem to zve
a v tom jen směru napíná,
by zvěřštějším se stal než sama zvířena.
(Goethe)*

„Čeho je dnes v přírodních vědách zapotřebí, není ani tak kvantitativní rozmnožování jednotlivých faktů, jichž je i tak nahromaděno nepřehledné množství, jako spíše jasného rozhodnutí o několika málo kardinálních otázkách poznání přírody. ...Rozhodnutí o této otázce přinese ...konečný úsudek o nesčetném množství teorií a výkladů, které mají již i dnes vliv na to, jaký obraz světa si vytvářejí velké skupiny lidí, a to i s důsledky pro každodenní život. ...“

Cítuji zde znovu úvodní slova vydavatele, dr. Wachsmutha. Stojí za to zamyslet se nad nimi.

Studuje-li posluchač lékařství nebo např. biologických věd své četné a objemné učebnice, zaměstnává ze všech schopností a talentů své bytosti téměř jedinou: paměť; v menší míře také intelekt, avšak spíše jaksí mechanický intelekt než tvůrčí soudnost. Všechny ostatní schopnosti studentovy zakrňují, pokud je nepěstuje jiným, mimoškolním způsobem. Z onoho nepřehledného množství faktů a faktiků, uvedených v jeho učebnicích, nevyplývá žádný podnět pro jeho uměleckou fantazii, pro jeho mravní život, pro jeho vůli. Pohybuje se mezi dvěma pocity: mezi nudou z těch učebnic a strachem ze zkoušky. Jakmile obstojí u zkoušky, zapomene s radostnou úlevou téměř vše, čemu se s odporem učil. – A není divu. Věda, které se nám dnes dostává, jsou vpravdě „disiecta membra“, chaoticky rozptýlené kosti, jimž chybí organická souvislost a životní míza. Vše se klasifikuje a rozděluje, každý vědní obor se obklopuje hradbou a uvnitř ještě vytváří co nejvíce příhrádek, takže platí stále více Goethova slova „... a kdybys všechny díly měl, chybí ti, bohužel, duchovní tmel“.

Tento suchopár mrtvého vědění má také svou pozitivní úlohu v kulturním vývoji: Dává nám svobodu. Nevyplývají-li pro nás z vědy žádné podněty, musíme je hledat v sobě. Je např. na nás, abychom se rozhodli, zda použijeme oněch vědomostí ke službě lidem, třeba pacientům, nebo např. k nelidským pokusům na věznicích.

Ale pozor! Jsou to skutečně jen holá fakta, která nám předkládá současná věda? Nikoli, věda předkládá také hypotézy. Je např. faktem, že se ve starších geologických vrstvách našly jen zbytky nižších organismů, v mladších vrstvách pak taky zbytky vyšších. Avšak tvrzení, že se vyšší organismy vyvinuly z nižších, je již hypotézou. Věda má ovšem právo i povinnost nejen hromadit fakta, ale připojovat k nim i domněnky. Pohříchu se však často nerozlišuje, co je opravdu nezvratným faktem a co je hypotézou, domněnkou, která je k faktu připojena. Navíc mají na státních školách jaksí monopolní postavení jen domněnky určitého zaměření. To platí téměř o všech státních školách od Aljašky až po Austrálii.

Jednou z takových monopolizovaných myšlenek je představa o zvířecím původu člověka. Před půlstoletím byl v USA soudně potrestán učitel, který tomu učil. Dnes by byl ve většině států světa tak či onak postižen státní učitel, který by se zpěchoval tomu

učit. – Neutěšujme se tím, že jde „jen o otázku akademickou, která nemá žádné praktické důsledky“. Naopak, má je. Má skutečně, jak praví Wachsmuth, „vliv na to, jaký obraz světa si vytvářejí velké skupiny lidí, a to i s důsledky pro každodenní život.“

Devatenácté století bylo stoletím myšlenek, dvacáté století je stoletím realizace. Realizovalo nejen technické sny J. Verna, ale i sny o zvířecím původu člověka. Nazí opolidé přešli z učených spisů do populárních knih o Tarzanovi apod. a odtamtud do všedního života. Hranice mezi říší lidskou a zvířecí byla setřena, nikoli však tak, že by se zvířata polidštily, ale tak, že lidé zezvířečtěli. Současní lidé mají o sobě představu, že se liší od zvířat jen tím, že mají rozum, a že tento rozum mají k tomu, aby mohli lépe ukájet své animální potřeby, leckdy dokonce přeukájet, „by zvěřtějšími stali se než zvířena“. Snad nikdy nebyla lidská kultura – přes všechnu technickou rafinovanost – tak zezvířečtjena jako nyní. Bylo by možno doložit to řadou eklatantních skutečností. Např. nebyla snad nikdy v minulosti tak všeobecně rozšířena záliba v nahotě jako nyní, zejména nikdy ne v reprezentativních národech a společenských vrstvách. Sexuální promiskuita se asi vyskytovala od pradávna, ale nebyla snad nikdy jaksí téměř oficiálním společenským stylem.

Zločinnost mládeže (i zločinnost vůbec) roste rapidně každým rokem.

Nejoblíbenějším současným sportem je kopaná. Je to právě onen sport, při němž se člověk vzdává svého typicky lidského orgánu, totiž rukou. Hlavy se přitom používá jako končetiny k odrážení míče. (Kopanou mohou, jak známo, hrát i koně řízení jezdci.) – Proč jsou jiné míčové hry, při nichž se však používá rukou, jako je házená, košíková či odbíjená, mnohem méně oblíbeny? – Jiným velmi oblíbeným sportem je box. Boxer se sice nevzdává rukou, ale proměňuje je v jakési tlapy. Obličej boxerů, k nimž obdivně vzhlíží ne jeden mladý muž, se obvykle vyznačují mohutnými čelistmi, plochými nosy a nízkými čely, takže jen zdvořilost nám brání vzpomenout si mimoděk na obrazy hypotetických lidských předků z populárních knížek o descendenční teorii.

Příčiny uvedených sociálních úkazů mohou být ovšem diskutabilní. Ještě diskutabilnější může být morální hodnocení některých z těchto úkazů. Např. zálibu v nahotě může někdo pokládat dokonce za morální přínos. Z určitého hlediska a za určitých předpokladů může mít třeba i pravdu. Nechceme zde však moralizovat, nýbrž charakterizovat. Jisto je, že nazí nebo téměř nazí lidé se jaksí více podobají neandrtálcům, alespoň takovým neandrtálcům, jak se obvykle malují.

Méně diskutabilní než úkazy sociální jsou zjevy biologické. Právě v této knize jsme se mohli dočíst, že jedním z charakteristických rozlišovacích znaků člověka a zvířete je to, že zvířecí mládě se vyvíjí rychle, kdežto dítě se vyvíjí pomalu. Jedním ze zvláštních úkazů, který pozorují lékaři během asi posledních sta let, je tak zvaná akcelerace, zrychlení dětského vývoje. Jestliže např. před sto lety se u střeoevropských děvčat dostavovaly první měsíčky asi v patnácti letech, je to dnes asi v jedenácti až dvanácti letech. Podobně jsou uspíšeny termíny prořezávání mléčných zubů, uzavírání „lupínků“ (fontanel), výměny zubů atd. – Zejména nápadně se každým rokem zkracuje průměrná doba kojení, tedy urychluje se „odstavení“. Ne vždycky je to způsobeno jen tím, že matka není ochotna kojit. – Nepřibližuje tato „akcelerace“ děti zvířecím mláďatům?

Uvedenou akceleraci respektují i zákonodárci, posunují např. termín plnoletosti. Ještě koncem minulého století to bylo v Rakousku – Uhersku 24 let, za první republiky 21 let, po druhé světové válce 18 let.

Když byl poprvé inscenován Čapkův „Loupežník“, symbol nezralého a bouřlivého mládí, byl to mladík asi třicetiletý. Současná západní mládež razí heslo: „Nevěř nikomu,

komu je přes třicet“. V očích současné mládeže by tedy patřil Čapkův mladický třicetiletý loupežník již málem k odbyté starší generaci. Jaká to akcelerace!

Zvíře dosahuje vrcholu své zdatnosti zhruba v době pohlavní zralosti. Pak se již jen „opotřebovává“. Člověk je naopak schopen vyvíjet se duševně po celý život. Ovšem jen tehdy, pokud je skutečně člověkem. Odjakživa byli starci pokládáni za zdroj moudrosti. Zejména pak slova, která takový stařec vyslovil na smrtelném loži, bývala pokládána za zvláště významná. Dnes jsou starci pokládáni za „senilní, sklerotické“, a to převážně právem. Západní podnikatelé prý neradi přijímají zaměstnance starší čtyřiceti let. Věková hranice pro starobní důchod se snižuje. Ještě Masaryk zahájil své hlavní životní dílo, ať již užitečné či škodlivé, v 64 letech a prezidentem se stal v 68 letech. Převzal tedy zcela novou, nezvyklou a náročnou funkci ve věku, kdy dnes žádný profesor a téměř žádný primář nesmí vykonávat ani svou obvyklou funkci. I papež považoval za nutné postarat se o to, aby přestárlí církevní hodnostáři již nevykonávali svůj úřad, což je v dějinách církve převratná novinka. Zdá se, že se současní lidé po čtyřicátém roce skutečně již zpravidla jen „opotřebovávají“. Nepřipomíná to také zvířata?

Jednou z nejčastějších současných chorob, která je téměř všeobecně rozšířena u starších osob (a v poslední době již i u mladších!), je kornatění tepen. Sklerotický člověk není schopen zpracovávat své vjemy a stát přitom nad nimi; není také schopen pojímat individuální tvůrčí rozhodnutí. Reaguje na vše „odrazem“, bezprostředně. Jeho reakce na určité situace lze předem předvídat. Lidé v jeho okolí již vědí, „jak na něj“. – Nepřipomínají tyto stereotypní reakce zvířecí chování?

Ani o těchto biologických úkazech nelze s jistotou prohlásit, co je jejich příčinou. Jednou z bezprostředních příčin může být např. profylaktické podávání vitamínu D kojencům, které se odůvodňuje obavami z křivice, z tak zvané „andělské nemoci“, obavami, které jsou tím aktuálnější, čím méně matky kojí. Podáváním vitamínu D se sice zabránilo měknutí kostí, kosti jsou pak dostatečně tvrdé, ale možná se tím vyvolává až přílišné zkostnatění, urychlené dospívání, snad i skleróza a – zezvířečnění. Tytéž obavy lze mít i z opalování, kterým je moderní lidstvo přímo posedlé jako snad nikdy předtím, ač dospělí lidé nejsou již ohroženi křivicí a nadměrný přívod vitamínu D, jenž se tvoří v kůži vystavené slunci, již rozhodně nepotřebují. Jsou tyto masové sklerotizující akce jen nahodilým omylem? Nejsou snad dílčím výrazem celkové animalizující kampaně, nad níž se třepotá – byť nikoli jako jediná – vlajka materialistických vývojových teorií?

Jestliže se tedy Poppelbaumovi podařilo seřadit fakta vědy do nového spirituálního obrazu, aniž měl zapotřebí tato fakta nějak překrucovat, vykonal tím čin, který může mít dalekosáhlý morální a sociální význam. – Napsal jednu z těch knih, které by pro studenta biologických věd mohly být nejen nudným balastem pro paměť (a navíc i bezděčnou podporou tarzanovského monumentu), nýbrž podnětem pro uměleckou a mravní fantazii.

POZNÁMKY

1) Německé Gestalt lze překládat jako vzhled, postava, utváření (pozn. překl)

2) Obvykle bývá citován Klaatsch jako první, kdo mluvil o primitivnosti lidské ruky. Srovnej – dílo z jeho pozůstalosti „Vývoj lidstva“ (1921, str. 40-49) a Schwalbeho polemiku proti němu v „Kultuře přítomnosti“ III, 5 „Antropologie“ 1924, str. 271 a 311. Tato myšlenka je však již v přednáškách o původu člověka z pozůstalosti Karla Snella (1887, str. 131). Za prostudování stojí též Alsberg (1902, str. 45-46) a Knauer (1914, str. 8-9). V nejnovější době pak hájil Klaatsche Dacqué (1924, str. 338-341).

Vzhledem k rozšíření potápěčského sportu v poslední době bychom mohli v této souvislosti uvést také např. jakési plovací blány s prstci, jimiž sportovní potápěči „nastavují“ své nohy. Patřily by sem však také i lyžařské hole, sněhové i vodní lyže, cepíny atd. (pozn. překl.)

3) Velký materiál o perzistenci fetálních poměrů najdeme u Bolka (1926). Tento autor končí svou práci větou: „Jsme jaksi kojenecké formy svých prarodičů.“

4) Při překládání kapitoly „Ochlupení“ byl překladatel na rozpacích, neboť německé slovo „Haar“ lze do češtiny přeložit jako „vlas, brva, vous, chlup“. Tyto české výrazy odlišují právě to, co je typicky lidské, od toho, co je spíše animální. Německé „Haarkleid“ je indiferentní.

5) Friedenthalovy „Zvláštní formy utváření lidského těla“ obsahují rovněž množství velmi cenných údajů o „retrográdních“ útvarech na člověku. Vyslovuje (1917, str. 53) toto: „Pro lidský rod je znovunabytí mladistvých známek v průběhu kmenových dějin pravidlem, kdežto většina ostatních zvířat se jednostrannou diferenciací stále více vzdaluje od své mladistvé formy. Kde se u lidského rodu začíná uplatňovat jednostranná diferenciacie, ...můžeme si být jisti, že se tu začíná kráčet po cestě, která se dříve či později ukáže být omylem a bude odstraněna vymřením jednostranně diferencované lidské formy. V tomto smyslu je tedy u člověka mladistvější forma zároveň formou vládnoucí v budoucnu...“

6) Brzy poté, co vyšlo první vydání této knihy, uveřejnil O. H. Schindewolf (1928) pokus vysvětlit lidský vývoj jako „proterogenesi“. Tím míní autor zjev pozorovaný nejprve u bezobratlých, že se totiž nově získané znaky ve vývojové řadě objevují nejprve jen v mladistvých individuí a ve stáří opět mizí, kdežto později se udržují až do stáří. Ve skutečnosti, že se mladé opice podobají člověku, kdežto ve stáří upadají zpět do zvířeckosti, spatřuje Schindewolf případ proterogenese. Teprve u člověka je prý až do stáří zadržena tendence k návratu. – Tato paralela je nepochybně zajímavá, Schindewolf však zůstává zajat v představách dnes platné nauky o dědičnosti, když mluví o tom, že „znakový komplex člověk“ lze získat skokem. (Viz recenzi „Pozoruhodná idea o vývoji člověka“ v týdeníku „Das Goetheanum“ 1930).

7) Jednotlivosti o fenoménu zadržení v lidském těle lze najít u těchto autorů: Lebka: R. Virchow (1870), J. Chr. G. Lucae (1873), Eimer (1897, III. str. 113-120), Kollmann (1905). – Chrup: Klaatsch (1920, str. 27-31), Naef (1926, str. 96-97), Selenka (1898) – Mozek: Bolk (1927). – Nos: Knauer (1914, str. 34), Schwalbe (1924, str. 231). – Hrtan: Friedenthal (1910, 1926). – Kůže: Meirowsky (1920). – Svaly: Klaatsch (1900), Knauer (1914). – Osy těla: Bolk (1927, str. 28-34). – Vnitřní orgány: Westenhoefer (1926). – Embryonální orgány: Stratz (1906).

8) Způsob poznání, kterého používal Rudolf Steiner při svých bádáních, byl jím samým opakovaně podrobně popsán a příležitostně označen – podle Goethova způsobu vyjadřování – jako „smyslově-nadsmyslové zření“. Odlišuje se ostře od všech snivých, mediálních a podobných způsobů vnímání, protože se při něm vědomí neutlumuje, nýbrž stupňuje. Tři stupně, po nichž vede tato stezka poznání, totiž imaginaci, inspiraci a intuici, popsal R. Steiner poprvé v časopise „Lucifer Gnosis“ (1905, Nr. 32-34) a během následujících dvou desetiletí ještě častěji, naposled v knize, kterou vydal společně s dr. I. Wegmanovou (1925, str. 4-9).

9) Svět „univerzálních sil“, které vyzařují z okruhu, v jeho polárním vztahu k „centrálním silám“ fyziky, vyzařujícím ze země, popsal R. Steiner poprvé podrobněji v kurzu o optice z r. 1919. Odpovídá tomu, co se v jiných spisech nazývá světem „tvořivých sil“, na němž se člověk podílí svým „éterickým tělem“. Viz autorovu knížku: „Tělo tvořivých sil u živých bytostí jako předmět vědecké zkušenosti“ (1924, str. 32 a dále) a články v týdeníku „Goetheanum“ (III, str. 172 a 236). – Vylíčení lidské bytosti – nejen těla – z hlediska trojčlennosti podal R. Steiner poprvé v knize „O záhadách duše“ (1917, str. 230). Tu se praví: „Smím říci, že zde zaznamenávám výsledky svého třicetiletého duchovního bádání. „ Krátká zpráva o významu tohoto základního líčení pochází od E. Koliska a je uveřejněna v měsíčníku „Die Drei“, I. ročník 1921, str. 541 a dále.

10) Rudolf Steiner poukazoval vždy znovu na to, že vertikála je rysem typicky lidským, horizontála typicky zvířecím. Uvedl pak oba tyto směry do kosmických vztahů (Slunce, Měsíc a Země) a zdůraznil velký význam té skutečnosti, že se člověk ve spánku ukládá do horizontály, která je vlastní zvířatům (astronomický kurs 1919, přednáška VII a dále). G. Wachsmuth uvedl oba tyto základní směry do vztahu k éterickým proudům Země. R. Steiner zde otevřel zcela novou oblast přírodního bádání. Pro účely této knihy jsme však dali přednost spíše fyziognomickému odvození při použití obrazu pilíře a klenby.

11) Ptáci mají poněkud zvláštní postavení v tom, že nejsou organicky zapojeni, „vorganizováni“ do zemské tíže, ale do vzduchu. V tomto ohledu jsou v protikladném postavení proti savcům, zejména proti čtvernohým. Podle vylíčení R. Steinera (1921, str. 78; přednášky v Ilkley 1923, vyd. 1927, str. 143.) je třeba chápat čtvernožce jako jednostranné vytvoření lidské soustavy údů a výměny látek (Gliedmassen-Stoffwechsel-System), ptáky naproti tomu jako metamorfózu lidské hlavy (srv. E. Kolisko 1926, str. 255). Častěji vyslovil R. Steiner, že ptáci v mnohém ohledu předběhli vývoj a poskytují proto obraz budoucích tvarových stavů (např. cyklus 13, předn. 1, str. 12). Přesto však lze, jak se výše stalo, označit ptačí svět s jeho zvláštním utvářením končetin za jednostranné odchýlení od základního typu a tak ho uvést – zároveň se savci – do protikladu k člověku; i ptačí křídlo se totiž stalo nástrojem.

12) Autor zde má pravdu jen částečně. Zvířecí oči sice zpravidla „divergují“ (tj. pravé hledí doprava a levé doleva), ale současně bývá jejich stavba sítnic tak asymetrická, že mají přece jen jakousi – byť omezenou – možnost „jednoduchého binokulárního vidění“, tj. možnost pozorovat týž bod oběma očima současně. Ve srovnání s člověkem je však tato možnost značně omezena. (Lze to snad srovnat s tím, že i klokan je částečně vzpřímen nebo i medvěd se někdy postaví na zadní nohy, ale není to plné lidské vzpřímení.) O této velmi složité otázce existuje v oficiální vědě mnoho zevrubných studií, existuje též řada poznámek a náznaků R. Steinera, chybí však dosud – bohužel – souborná studie o tomto problému z hlubšího hlediska. (pozn. překl.)

13) U lidoopů jsou, zejména v mládí, oči postaveny tak, že pohled vpřed je volný. Také u jiných zvířat, např. u poloopice maki nebo u sovy, se vyskytuje podobný směr pohledu. Ale zdá se, že se tu nikdy nekříží pohledové osy v objektu, jak to je typickým rysem lidského vidění. (Viz o tom výše uvedenou překladatelovu poznámku.)

14) Podobných náznaků zvířecích možností se najde v lidském organismu mnoho, ať již v pravidelném výskytu nebo jako vzácné varianty. Někteří lidé mají např. větší počet mléčných žláz než dvě, byť jen v náznaku, a mají je pak uspořádány ve dvou řadách, podobně jako knoflíky na dvouřadovém vojenském plášti. Přitom je pozoruhodné – a překladatel na to poukazuje jen jaksi s posvátným ostychem – že mléčné žlázy jsou u zvířat umístěny téměř výhradně v oblasti břicha. Umístění obdobných orgánů u člověka v oblasti hrudi snad naznačuje, že láskyplný vztah matky k dítěti patří do zcela jiné sféry než instinktivní nutnost, která vede zvířecí samici k nutné péči o mláďata. Překladatel pokládá za výraz hrubého zneuznání a nepochopení, mluví-li se o mateřském „instinktu“ (vyslovuje to dokonce i L. N. Tolstoj!).

15) Nejsou to jen vazy, které udržují nožní klenbu, aby se nezploštila. Postavíme-li se bosky na obě nohy a přeneseme-li pak váhu celého těla jen na jednu nohu, shledáme, že se v tom okamžiku klenba zatížené nohy nejen nezploští (což bychom snad při dvojnásobné zátěži očekávali), ale stane se dokonce strmější, chodidlo se více ohne. Za to vděčíme svalům a šlachám, které zde působí jako tětíva luku. (pozn. překl.)

16) Výborné starší pojednání o rozdílu mezi lidskými a zvířecími končetinami pochází od Lucae (1865). Týž autor pak říká (1873, str. 15): „Na řadě opic starého i nového světa jsem podrobně... prokázal, že kosti zadní a přední končetiny nepotvrzují správnost Huxleyovy věty“ (totiž věty, že rozdíly mezi člověkem a lidoopem jsou prý menší než mezi lidoopy a ostatními opicemi), „jelikož všechny opice mají na zadní končetině plně vyvinutý palec, který je schopen protilehlého postavení vůči ostatním prstům, a mají zde tedy dokonalý uchopovací orgán (uchopovací nohu, kdežto člověk má jen první, velký prstec a tudíž opěrnou nohu. ...Tato noha se zdá být k uchopování a držení právě tak dobře či špatně uzpůsobená jako paže přitištěná k hrudní stěně.“ Chodidlo člověka je útvarem zcela svérázným. Dokazuje to podrobná monografie Weidenreichova (1921). Dospívá-li její autor k závěru, že předek hominidů prý měl „již dávno předtím dlouhé dolní končetiny“, než zaměnil šplhavý způsob života za běhavý, pak připouští, aniž snad chce, to, co jsme tvrdili shora: že totiž žádná zvířecí noha nemohla být praformou lidské.

17) Velmi cenný materiál k tomu obsahuje práce Knauerova (1914). Najdou se v ní věty, které ozřejmují vliv tíže na dolní organismus člověka: „U novorozence a především u fétu jsou lopaty (kostí kyčelních) stejně jako u opic strmě vzpřímeny, aby se pak v době, kdy se dítě učí chodit, stále více skláněly dozadu. V období pohlavní zralosti však můžeme poznat, že – ruku v ruce se zesílením břišního svalstva a vůbec celého těla – se kyčelní kosti opět poněkud napřimují, stávají se strmějšími.“ (Str. 46) „Silný tlak shora na bázi křížové kosti vedl k vytvoření promontoria. Dokonce u antropoidů lze stěží mluvit o vytvoření skutečného promontoria. Také u lidského novorozence promontorium ještě chybí.“ (Str. 50). „Útvarem vlastním jen člověku, který souvisí se silným zkrácením svalových snopců (bérce) a tudíž s nabytím vzpřímené chůze, je Achillova šlacha, která vznikla spojením úponových šlach dvou svalů: m. soleus a m. gastrocnemius. K tomuto spojení nedochází nikdy u opic.“ (str. 133.)

18) Zvláště poučná je historie slavné lebky z Le Moustier v Dordogne. Vykopali ji 1908 Hauser a Klaatsch a hned na místě samém ji jakž takž sestavili. Na pohled působila velmi cize: Z velikých očnic s mocně vysunutou dolní čelistí pohlížela na

pozorovatele tvář podobná zvířeti. V Berlíně pak bylo nutno tuto lebku rozebrat a znovu pečlivěji sestavit (Krause); nyní byla již mnohem podobnější člověku. V nejnovější době však byla znovu rozebrána a pak ji s nezměrnou pečlivostí smontoval Weinert: Nyní to byla lebka jako lebky jiných „primitivních“ a z nějakých pithekoidních znaků již nezbylo pranic. (Srov. Weinertovu monografii 1925.)

19) Linné roztřídil systematicky zvířata i rostliny podle rodů, řádů, čeledí, druhů atd. V jeho obraze stojí všechny tyto skupiny neměnně vedle sebe, žádná není vývojově odvozena z druhé. Linné žil 1707-1778 – pozn. překl.

20) Již r. 1863 a pak znovu v přednáškách, které zanechal jako pozůstalost, použil Karel Snell neobyčejně přiléhavého přirovnání: „Kdyby nějaký majorátní pán mohl přehlédnout své potomky po několika generacích, našel by mezi nimi – kromě několika majorátních pánů – také mnohé, kteří žijí ve skromnějších poměrech, a dále takové, kteří upadli zcela do bídy. Člověk je majorátním pánem stvoření. Sleduje-li zpět svůj rodokmen, nachází samá stvoření, v nichž byla neporušeně zachována schopnost rozumového rodu, jenž se vyvíjí k vnitřní univerzalitě, a která tedy vesměs náležela k hlavnímu kmeni. Kdyby však nějaká dávná generace z hlavního kmene mohla přehlédnout své nynější potomstvo, našla by v jeho řadách kromě lidí také mnohá stvoření, která žijí ve všech stupních zvířecího omezení.“ (Str. 113-114.) Přečtěme si o Snellovi výborný článek H. H. Freie (1922).

21) Duchovně-vědecký evoluční obraz byl poprvé zveřejňován od 1904 v člancích „Z akašické kroniky“ v měsíčníku „Lucifer Gnosis“, nyní znovu jako kniha pod názvem „Z akašické kroniky“. Další líčení je ve spise „Tajná věda v nárysu“, kapitola „Vývoj světa a člověka“ a v četných dalších publikacích Svobodné vysoké školy pro duchovní vědu v Dornachu.

22) Podle Janova evangelia byl na počátku Logos. Faust to překládá nejprve jako „slovo“, pak opravuje na „smysl“, pak na „sílu“ a nakonec píše „čin“. (pozn. překl.)

23) Poprvé bylo toto základní rozčlenění člověka vylíčeno v knize „Theosofie“ (1904), později pak ještě často a vždy z nových pohledů. Uvedme zde zejména vylíčení uvedené v knize „Grundlegendes zu einer Erweiterung der Heilkunst – Základy rozšířeného lékařského umění“ (1925), str. 5.

24) Geneze Země z hlediska skupenských stavů a druhů éteru je vylíčena ve spise G. Wachsmutha (1924, 2. vyd. 1926, str. 41-56) a v druhém díle (1927, str. 26-36); viz také jeho spis „Země a člověk“, 2. vyd. 1952. Jde o stěžejní dílo antr. přírodovědy.

25) Tato tabulka je převzata z přednáškového cyklu, který konal Rudolf Steiner v Mnichově 1910 pro členy Anthroposofické společnosti pod názvem „Tajemství biblické zprávy o stvoření světa“.

26) Tepelný živel neřadí dnešní fyzika vedle ostatních tří skupenství.

27) Zkostnatělé myšlení moderního člověka, orientované na ostré obrysy a neměnné tvary pevné hmoty, si dovede stěží představit něco takového, a proto se mimoděk brání byť i jen připustit takovou možnost. Uvažme však, že všechny lidské i zvířecí zárodky jsou i dnes do jisté míry podobné: Neobsahují téměř vůbec pevné části. Všichni jsme tak vyhlíželi osm měsíců před narozením, i když to dvacet či padesát let po něm připadá našemu myšlení tak cizí. – Pozn. překl.

28) Šišinka čili epifýza (nezaměňovat s hypofýzou, podvěskem mozkovým) je v současné době drobný orgán v zadních partiích mozku, velikosti asi rýžového zrna. Oficiální věda mu nepřipisuje zvláštní význam. R. Steiner o tomto orgánu podrobně

přednášel mj. v pražském cyklu nazvaném „Okulní fyziologie“. Dr. Boie věnoval tomuto orgánu celý spis nazvaný „Das erste Auge – První oko“. (pozn. překl.)

29) Evoluci člověka a zvířat popsal R. Steiner ještě z jiných hledisek. Zvláště překvapující a poutavé je vylíčení v souvislosti s organickou trojčlenností člověka. Albert Steffen shrnul krátce jedno z těchto líčení v „Učitelském kursu R. Steinera v Goetheanu 1921“:

Hlava se svou kulovitou schránou, s šedou mozkovou substancí, která je málo protvořena ve své diferenciaci od toho, co jsou buněčná ganglia, s vláknitou, bílou hmotou dále uvnitř – je srovnatelná se zvířaty nejnižších stupňů, totiž s měkkýši. Hrudní organismus, který je převážně ovládán páteří a lymfatickým systémem, můžeme srovnat se zvířaty vyšších stupňů (pomysleme např. na krávu nebo na velblouda). Takže obdržíme trojčlennost zvířecí říše ve vztahu k lidské organizaci...

Vývoj člověka začal původně z něčeho, co se později stalo hlavou. Také embryologie potvrzuje, že hlava prodělala nejdelší evoluci. Organizace hlavy vyšla ze stádia, na němž dodnes setrvávají měkkýši (ústřice atd.) V přítomné době představují za zcela jiných zemských poměrů to, čím byl člověk kdysi, v pradávných epochách. Člověk vyčlenil tyto organismy ze svého vývojového procesu a vyvíjel se dále. Ony nízké organismy zůstaly jaksi pozadu.

Různé druhy ryb poukazují na druhé stádium vývoje člověka. Uspořádání ryby se objevilo později než organizace člověka. Když tato organizace vznikla, byl člověk již tak daleko, že mohl získávat ze svého vlastního rytmického organismu impulsy, které ryba musí dostávat ze svého okolí. Tak tedy k lidské evoluci, která dosáhla jistého stupně, přistoupila organizace středních zvířat.

A konečně, když člověk již vyčlenil svůj organismus údů a výměny látek, vznikla vyšší zvířata.

Descendenční teorie, dodnes vžitá, souhlasí tedy pro člověka jen potud, pokud si všímáme jeho hlavy. Ta pochází od předků, kteří v ohledu fyzickém, nikoli duchovním, mají vzdálenou podobnost s dnešními nižšími zvířaty, ale jsou přece jen zcela jiní, protože se vyvíjejí ve zcela jiných poměrech. Střední a vyšší zvířata jsou mladšího původu než člověk. Je tudíž neoprávněné pokládat je za předky člověka.“

Kolisko (1926, str. 259 a další) ukázal velmi krásně a názorně, jak zásadní význam má uvedené vylíčení pro morfologii zvířat. Zde jsme museli přejít uvedený aspekt, aby líčení nebylo příliš složité, a uplatňovat důsledně aspekt čtyř zemských period.

30) Placentalia (zvířata, jejichž plody jsou vyživovány z krevního koláče čili placenty) tedy spoluprodělávala vývoj až do časně Atlantidy. Placenta musí mít nějaký vztah k získání Já.

31) Srov. monografii D. Boie: Das erste Auge (První oko). Vyd. Freies Geistesleben 1968 ve Stuttgartu. (pozn. překl.)

32) To se mezitím již stalo. Pokud si překladatel vzpomíná, nejsou názory anthroposofických autorů na embryologicko-kosmogonické vztahy vždy zcela jednotné. (pozn. překl.)

33) Viz o tom dále v odstavci „Síly země a organizace Já“.

34) Velké rozměry mozku u všech embryí amniontů jsou pro běžné descendenční pojetí pravou crux. Používalo se pomocných domněnek, např. že mozek musí u embrya předcházet ostatním orgánům a s jeho vývojem, protože je to proces zdlouhavý, se musí začít jaksi s předstihem, a proto prý vystupuje v tak velkých rozměrech již v raných

zárodečných stupních. I když připustíme, že se v zárodečném vývoji vyskytují určité časové posuny (heterochronie – Meinert, Keibel), nelze přesto tento princip přeceňovat. Příliš bychom přírodu polidšřovali, kdybychom tvrdili, že s těžšími pracemi musí začít dříve. Vždyť příroda dokáže, je-li to zapotřebí, velmi rychle mobilizovat mimořádní síly, např. když v jednom vaječniku vytvoří za několik dní tisíce vajíček. Mohutný vývoj hlavy v raném embryonálním stupni jednoznačně poukazuje na skutečnou formu předků, jejichž hlava byla ještě nezemská, byla obrazem kosmického okruhu. Hlava si ponechává tuto kosmickou signaturu nejdéle, a také i v jiných ohledech zůstává zpět.

35) Vydáno pod názvem „Der Mensch als Zusammenklang des schaffenden, bildenden und gestaltenden Weltenworten – Člověk jako souzvuk tvořícího světového slova“. Dornach 1931

36) „Grundlegendes zu einer Erweiterung der Heilkunst – Základy k rozšíření léčebného umění“ od R. Steinera a I. Wegmanové, 1925, str. 28-29.

37) Podrobnosti viz v „Gaea-Sophia“, Přírodovědecké sekce při Goetheanu, II. SV., 1927, str. 237. Téměř o dvě desetiletí později (1944) se chopil této myšlenky A. Portmann a doložil ji novým materiálem ve svých „Biologische Fragmente zu einer Lehre von Menschen – Biologické fragmenty k nauce o člověku“.

38) „Lidská a zvířecí duše“, 10. listopadu 1910. Otištěno v časopise „Die Drei“, Stuttgart, IX. ročník 1929, sešit 3, a v „Gaea Sophia“, Dornach 1930, V. svazek.

39) V přednášce z 10. listopadu 1910, shora citované.

40) Viz autorovu „Tier-Wesenskunde“ – Nauku o podstatě zvířecích bytostí“, 2. vydání, Dornach 1954.

41) Velmi výstižně říká holandský psycholog Buytendijk: „Nepochybně jsou instinkty vrozené zvyklosti, spočívající na vrozené schopnosti vnímání a jednání, ale bylo by omylem domnívat se, že tyto zvyklosti nemohou být změněny individuální životní zkušeností. Všude, kde jsou životní funkce takové, že s sebou nesou proměnlivé vjemy a proměnlivá jednání, vidíme, že se ve shodě s tím objevuje plasticita instinktu. Tato přizpůsobivost instinktu je však plně determinována instinktem samým. Vrozená je tedy též zákonitost, podle níž se zvyklosti zvířat mění za určitých opakujících se či měnících se podmínek.“ (Str. 76 německého překladu od Andrého.) „Zkušenost, kterou může zvíře učinit, je zcela vestavěna do jeho instinktu, patří vlastně k tomuto instinktu.“ (Str. 37)

42) Viz o tom „Geheimwissenschaft im Umriss – Tajná věda v nárysu“ 1920, str. 452, a „Blut is ein ganz besonderer Saft – Krev je zcela zvláštní šťáva“, str. 21-28.

43) Stále rostoucí literatura o „chování se“ (behaviour) zvířat obsahuje nesčetné doklady pro tento základní náhled; srv. K. Lorenz, N. Tinbergen, A. Portmann aj.

Překladatel by přece jen uvedl několik příkladů: Mraveniště bývá vydávané za vzor „účelně organizovaného státu“. Zavěsí-li se však mravencům sebelákavější a sebebohatší potrava jen 1 cm nad zem, nenapadne je nikdy navršit pod takovým kusem potravy malou hromádku jehličí, což by jim hravě zjednalo přístup k vítané kořisti. – Dá-li se včela do otevře láhve, otočené hrdlem dolů, pokouší se tak dlouho letět směrem vzhůru, ke slunci, až vyčerpáním zahyne: nepoužije otevřeného otvoru dole. – Vlk vběhne raději střelci do rány, než by poodběhl pod „zradidly“, ač tato „zradidla“ (motouzy s červenými hadříky, natažené mezi stromy) jsou na první pohled zcela neškodná, kdežto střelcova puška skolila právě předtím několik vlků před zraky zbývajících. – Je-li hladový pes oddělen od vonícího kusu masa plotem podkovovitého tvaru, přičemž pes je uvnitř podkovy a maso je vně, nenajde pes cestu k masu. Může se

ovšem naučit chodit k masu oklikou, je-li k tomu veden. – Tak je zřejmo, že zvířecí instinkty, tak skvěle fungující v normálních podmínkách, selhávají, jakmile se vytvoří podmínky umělé, pro něž nejsou zvířata „zařizena“. (pozn. překl.)

44) V přednáškovém cyklu „Die Offenbarungen des Karma – Projevy karma“, konaném již 1910 v Hamburku, řekl R. Steiner ve druhé přednášce: „Je tu zvláštní úkaz, že původně byli člověk i zvíře stejně vybaveni. A kdybychom šli zpět až k vývoji starého Saturnu, shledali bychom, že se tu ještě lidský vývoj nijak neodlišoval od zvířecího. Co se však stalo od té doby, že zvíře si nyní přináší na svět všechny možné dovednosti, kdežto člověk je tak neobratným druhem světového bytí?... Člověk nepromarnil ony vlohy, které dnes zvíře využívá v zevní obratnosti; použil je, ale k něčemu jinému než zvířata. Zvířata se vyznačují zevními dovednostmi; bobr i vosa budují své hnízdo atd. Člověk použil tytéž síly, které používají zvířata při specifickém chování svého druhu, na sobě samém... a uskutečnil tak to, co nazýváme jeho vyšší organizací. Že má dnes člověk vzpřímenou chůzi, dokonalý mozek, vůbec dokonalejší organizaci, k tomu bylo též zapotřebí určitých sil, a to jsou tytéž síly, jimiž bobr buduje svou bobří stavbu... Máme v sobě uvnitř svou bobří stavbu a nemůžeme proto tyto síly rozvíjet tímtež způsobem navenek.“

45) Viz o tom zejména v helsingforském cyklu z r. 1912, nazvaném „Duchovní bytosti v nebeských tělesech a přírodních říších“, přednášku 4. a 9.

46) Srovnej dále odstavec o zvířatech němých a vydávajících zvuky.

47) Rudolf Steiner se o tom vyjádřil na mnoha místech. Citujme jen jedno. Je to z přednášky konané v Arnheimu (Holandsko) 21. července 1924 pod názvem „Co může získat léčebné umění z duchovně-vědeckých studií? – Was kann die Heilkunst durch eine geisteswissenschaftliche Betrachtung gewinnen?“ (otištěno v měsíčníku „Natura“, Dornach, 2. ročník 1927, str. 138). „Na člověku rozlišujeme zevní fyzický organismus, který lze vnímat zevními smysly a jehož projevy, registrované smyslovými vjemy, lze chápat rozumem. Mimo toto fyzické tělo... musíme odlišovat první nadmyslové tělo v člověku: éterické neboli životní tělo. Tyto oba články celé lidské bytosti slouží budování lidské organizace. Fyzické tělo, které odvrhuje od sebe své látky, je stále obnovováno. Éterické tělo, které v sobě obsahuje síly růstu a výživy, je ve své celkové konstituci něčím, o čem získáme názornou představu, když pozorujeme na jaře rostoucí a kvetoucí svět rostlin; neboť rostliny obsahují právě tak jako člověk tělo éterické neboli životní. Máme tedy v obou těchto člancích člověka pokračující, budující vývoj.“

Nakolik je člověk bytostí pociťující, nese v sobě dále (a nemusíme se pozastavovat nad výrazy, nýbrž vidět jen to, co znamenají) astrální tělo, které je v podstatě zprostředkovatelem pocitů, nositelem vnitřní, citící podstaty. Toto astrální tělo neobsahuje v sobě jen síly budující, nese v sobě síly odbourávající. A jak působením éterického těla lidská přirozenost jaksi raší a pučí, tak je to, co pučí a raší, působením astrálního těla opět odbouráváno. A právě díky tomu se v lidské organizaci uplatňuje duševně-duchovní působnost, že fyzično a éterično je stále odbouráváno... Nervový děj je stálé a pozvolné rozpouštění. Tím, že ruší či rozpouští fyzično, dělá místo duchovně-duševní podstatě člověka.

Ještě větší měrou to platí o vlastní organizaci Já, která člověka pozvedá nad všechny ostatní bytosti přírody, které ho obklopují na zemi. Organizace Já je v podstatě vždycky odbourávající, uplatňuje se nejvíce tam, kde se v lidské bytosti něco odbourává.“

48) „Die Theosophie des Rosenkreuzers – Rozikrucianská teosofie“, osmá přednáška.

49) Wasmann (1900, str. 47) formuluje svým způsobem zcela exaktně zvířecí prožívání, když říká o mravencích: „Jen smyslová schopnost poznání a usilování, která způsobuje pod vlivem vnějších smyslových vjemů a vnitřních, subjektivních citových stavů nejrůznější chtěné činnosti, je uspokojivým psychologickým rozřešením.“ Ale jeho výraz „smyslová“ schopnost poznání dostává obsah teprve, mluvíme-li o evidentních obrazných zážitcích zvířete, jak to učinil Rudolf Steiner.

50) C. G. Carus (1866, str. 91), byl první, kdo začal odlišovat, zda něco známe či zda to poznáváme. Praví: „Již malé dítě poznává docela jinak svět než zvíře, o němž nemůžeme vůbec nikdy říci, že něco ‚poznává‘, že se to ‚učí znát‘, ono spíše bezprostředně zná ze světa to, co se vztahuje k jeho organizaci, nedospěje však zato nikdy ke skutečnému poznávání, tj. k měření smyslových dojmů idejemi.“

Podobně si i autor dovolil v předchozí 3. kapitole odlišit „Treiben“ (konání) pro zvíře a „Handeln“ (jednání) pro člověka.

51) Tohoto výrazu použil R. Steiner poprvé ve svém spise „Základní rysy teorie poznání v Goethově světovém názoru“ („Grundlinien einer Erkenntnistheorie der Goetheschen Weltanschauung“.

52) Tamtéž str. 16.

53) Filosofie svobody (Die Philosophie der Freiheit), str. 94.

54) Tamtéž, str. 98.

55) Tamtéž, str. 90.

56) Poznámka překladatele: Snad to ozřejmí tento příklad: Každý ví, že stůl je deska, nejčastěji obdélníkovitého tvaru, kterou podpírá jedna nebo několik noh, nejčastěji čtyři, jejichž délka je obvykle asi 80 cm. Nikdo z nás však nikdy takový stůl neviděl. Vždyť pohlédneme-li na stůl shora, vidíme jen desku, nikoli však nohy. Stojíme-li vedle stolu, jeví se nám obdélníkovitá deska jako čtyřúhelník nikoli pravouhlý a ze čtyř noh vidíme snad jen dvě. Skloníme-li se tak, aby naše hlava byla tak vysoko nad zemí jako deska stolu, vidíme snad všechny čtyři nohy, ale nestejně dlouhé, a plochu desky vůbec nevidíme. V našem vjemu není tedy nikdy současně obsažena obdélníkovitá deska a čtyři stejné nohy, což jsou charakteristické rysy nejběžnějšího stolu. Pravíme-li tedy při pohledu na nějaký stůl, že „vidíme tento stůl“, nevyjadřujeme ve skutečnosti jen to, co vidíme, nýbrž i to, co si domýšlíme. Ke zkreslenému a neúplnému vjemu jsme totiž připojili obecnou ideu stolu, pojem stolu, a teprve pak jsme vyslovili větu „vidíme tento stůl“. Vyslovující tuto větu, spojujeme neúplný, dílčí vjem s obecným pojmem. Podle oficiální školské psychologie jsme získali onen obecný pojem stolu tím, že jsme v životě viděli mnoho jednotlivých stolů a abstrakcí (zobecněním) jsme dospěli k tomu, co jsou společné rysy jednotlivých stolů. Podle R. Steinera jsou nám obecné pojmy a ideje jaksi a priori vštípeny (např. pojem lva), nedospíváme k nim abstrakcí z četných zkušeností.

57) Tuto skutečnost lze doložit např. srovnáním dětí vychovaných v tzv. „kolektivních dětských zařízeních“ (kojenecké ústavy, dětské domovy apod) a dětí vychovaných doma. Děti vychované doma předčí většinou v mnoha směrech děti vychované v oněch zařízeních. Je tomu tak přesto, že „rodinné přídatky“ poskytované na výchovu dítěte doma jsou asi dvacetkrát (!) nižší než náklady věnované na výchovu dítěte ve státním zařízení. Ve státním zařízení má sice dítě vědecky složenou stravu a sterilní prádlo (což doma obvykle nemá), ale citový vztah personálu k dítěti je zpravidla chladný. I zcela malé dítě vycítí – nikoli fyzickým pozorováním a usuzováním – zda dospělí, kteří o ně pečují, je také milují. Skutečná láska – ne pouze korektní péče – je pro ně jako slunce pro rostlinu. – Ostatně kdo bedlivě sledoval třeba své vlastní dítě, mohl si snad

povšimnout, že dítě často reaguje pláčem či naopak šťastným úsměvem ne pouze na to, co se s ním či kolem něj zevně fyzicky děje, ale i na myšlenky a citové rozpoložení svých rodičů, a to i tehdy, když se tyto myšlenky neprojevíly sebemenším zevním hnutím. (pozn. překl.)

58) Tuto skutečnost duchaplně vylíčil a pádnými důkazy doložil Oswald Spengler (1920, str. 422-423, 451-456).

59) Filosofie svobody (Die philosophie der Freiheit, str. 94)

60) Tamtéž, str. 90.

61) Tamtéž, str. 98.

62) Tamtéž, str. 98.

63) Tamtéž, str. 197.

64) Filosofie svobody, str. 173.

65) Velmi ostře a vtípně argumentoval Hans Volkalt (1914) na základě své zkušenosti s pavouky: „Jeho primitivní konání neovládají věcně ohraničené části celkové situace; to obstarávají celková situace.“ (Str. 63.) Volkalt se cítí nucen k předpokladu, že zvířecí vědomí není snad atoisticky neuspořádané, obsahující jen jednotlivé kvality, nýbrž že v něm je jakýsi druh specifické syntézy, člověku cizí: „Vždy široké pole smyslových objektů, snad celý současný komplex, je opředen jakousi kvalitou, která v sobě všechno zahrnuje: Tuto kvalitu lze přesněji určit jako nerozčleněnou a difúzní, přitom však přece jen specifickou komplexní kvalitu.“ (str. 89-90). Chceme-li si konkrétně představit tuto záhadnou, „člověku cizí“ komplexní kvalitu, která reprodukuje celou situaci, máme stěžejně jinou možnost než onu obraznou (symbolickou), ale jednoznačnou reprodukci zážitku na způsob měsíčního vědomí (viz výše str. 45).

66) Tak to vylíčil R. Steiner v přednáškovém cyklu v Penmaenmawru (Anglie). Jako kniha vydáno 1927 pod názvem „Iniciační poznání – Initiations-Erkenntnis“, str. 29.

67) Srovn. André, 1924, str. 41.

68) Köhler, 1917, str. 36.

69) Cit. u Andrého, 1924, str. 38.

70) Srov. vývody předchozí kapitoly o moudrosti, která se „vlíá“ do organismu.

71) Die Philosophie der Freiheit (Filosofie svobody), str. 165.

72) Kdo to takto konkrétně nepojímá, bude muset vždy upadnout do antropomorfismů, když líčí zvířata, a zastře tím podstatu zvířecí psyché. Tak píše např. Wasmann (199, str. 82): „Není tu nikde strojové spolupůsobení, nýbrž každý mravenec je zřejmě z vlastní vůle (!) poslušen své stavitelské záliby a svého vlastního stavebního plánu (!).“ „Nejhorlivější a nejobratnější dělnice má obvykle také nejvíce napodobitelek; její horlivost má jaksi nakažlivý vliv (!) na ostatní a usměřňuje tak jejich stavitelskou zálibu.“ Je právě otázkou, jak může být horlivost nakažlivá a jak může být stavitelská záliba usměrněna; není to myslitelné bez předpokladu skupinového Já, které podněcuje společně jednotlivá individua...

73) Výše bylo uvedeno, že okolnost, že šimpanzi používají někdy holí, nedokazuje, že by byli schopni myšlení, pojmání nových idejí, neboť hůl se podobá větví a manipulace s větvemi, že je běžnou, druhově specifickou činností zvířat žijících v korunách stromů; pro takovou manipulaci že jsou uzpůsobeny vrozené instinkty těchto zvířat. – Těžko si však lze představit, že by totéž platilo o bednách. – Pozn. překl.

74) Viz Philosophie der Freiheit (Filosofie svobody), str. 78-79, a Úvody ke Goethovým Naturwissenschaftliche Schriften (Přírodovědecké spisy) III, str. X ff.

75) Rudolf Steiner častěji líčil, jak zvířecí vnímání je protkáno tělesnými pocity. V arnheimské přednášce z 21. července 1924, citované zde také na str. 46 v poznámce pod čarou, se praví (str. 145): „Smyslový život člověka je zcela jiný než smyslový život zvířete. Vnímá-li zvíře něco svým okem (můžete to poznat při přesnějším studiu struktury oka), děje se ve zvířeti něco, co jaksi prochází jeho celým tělem, neodehrává se to tak jako u člověka. U člověka zůstává smyslové vnímání mnohem perifernějším, je mnohem více koncentrováno na povrchu. To můžete poznat z toho, že ve zvířeti jsou jemné organizace, které jsou u vyšších zvířat zpravidla přítomny jen v éteru. U některých nižších zvířat však najdete např. mečovitý výběžek, který však mají étericky i vyšší zvířata, nebo najdete např. vějíř v oku. To jsou orgány, které ukazují způsobem, jak jsou proniknuty krví, že se oko účastní celkové organizace zvířete a zprostředkuje život v okruhu vnějšího světa. Naproti tomu u člověka vidíme, jak zcela jinak souvisí se svou nervově – smyslovou organizací, a proto také ve smyslu mnohem vyšším než zvíře žije v zevním světě, kdežto zvíře žije více v sobě.“

76) Viz v cyklu „Das Karma des Materialismus“ (1917, 3. přednáška, str. 17)

77) Die Philosophie der Freiheit (Filosofie svobody), str. 211.

78) Viz Dornacher Lehrerkurs (Dornašský kurs pro učitele), vánoce 1921, ref. Albert Steffen, str. 30 f.

79) Luzifer Gnosis č. 19-23, str. 32, poprvé uveřejněno 1905. Jako kniha vyšlo pod názvem „Aus der Akasha-Chronik“ (Z akašické kroniky).

80) Dornašský kurs pro učitele, daný Rudolfem Steinerem 1921, str. 27 v zápisu Alberta Steffena.

81) „Theosophie“ (Teosofie), 19. vydání, str. 47-48.

82) „Theosophie“ (Theosofie), 19. vydání, str. 52-53.

83) Tamtéž, str. 53.

84) Srov. případ hysterie, o němž byla zmínka na str. 18. Strašné na něm je to, že nemocná – nemůže zapomenout. Nevyvíjí proto také ze svého utrpení žádnou novou schopnost.

85) „Theosophie“ (Theosofie), 19. vydání, str. 49.

86) Tamtéž, str. 58 a dále.

87) Ve „Philosophie der Freiheit“ (Filosofie svobody), 2. vyd. 1918, str. 101, se praví: „Pozorování stolu ve mně vyvolalo změnu, která je rovněž trvalá. Ponechávám si schopnost vytvořit později znovu obraz stolu... Psychologie označuje tento obraz jako vzpomínkovou představu. Je to však to, co jedině lze právem nazývat představou stolu.“

Zde jakož i jinde bojuje R. Steiner proti omylu, jakoby se to, co kleslo do hlubin zapomnění, vyskytovalo ještě někde v podvědomí jako obraz. Zůstává jen schopnost znovuvytvořit tento obraz. V tom spočívá vzpomínání. Je to tedy tvoření. (srov. „Von Seelenrätseln – O záhadách duše“, 1917, str. 199-201.)

Zvíře si nevzpomíná, ono je upamatováváno. Smyslový dojem vyvolává znovu zážitek, který je podobný nějakému dřívějšímu; není tomu však tak, že by snad byl obraz dřívějšího zážitku nějakým úsilím znovu vytvořen. (Srov. „Tajná věda v nárysu“, 1920, str. 34. a dále.)

Podstatným rysem lidského vzpomínání je vědomé zamýšlení se nad vzpomínkou. Že to je činnost Já, cítíme zejména ve stavu únavy, když se marně namáháme „na něco přijít“. Pak je snad později nějakým zevním podnětem zapomenuté opět vyvoláno. Můžeme se domýšlet, že zvíře je v podobném stavu; je odkázáno na probuzení zážitku působením zevního podnětu.

Být upamatován není totéž co vzpomínat si. Ke vzpomínání si náleží Já tedy náleží „ducha – přítomnost“.

88) Theosophie, 19. vyd. str. 67.

SEZNAM NEJDŮLEŽITĚJŠÍ LITERATURY

- Hans André, Der Wesenunterschied von Pflanze, Tier und Mensch, 1924
Moritz Alsberg, Die Abstammung des Menschen und die Bedingung seiner Entwicklung, 1902
K. E. V. Baer, Über Entwicklungsgeschichte der Thiere. Erster Teil, 1828 – Reden und kleinere Aufsätze, 1876
M. Boule, L'homme fossile de La Chapelle-aux-Saints. Annales de Paléontologie, Band VI und VII, 1911-1913
L. Bolk, Das Problem der Menschwerdung, 1926
F. J. J. Buytendijk, Die Weisheit der Ameisen. Německy H. André, 1925
K. G. Carus, Vergleichende Psychologie, 1866
E. Dacqué, Urwelt, Sage und Menschheit, 1924
Th. Eimer, Die Entstehung der Arten. III. Band, 1897
Elbelt, zit. nach O. Hamann s.d.
H. H. Frei, Die Schöpfung des Menschen. von Karl Snell. Měsíčník „Die drei“, 2. Jahrgang, Heft 12, 1922
H. Friedenthal: Beiträge zur Naturgeschichte der Menschen. 5. Lieferung: Sonderformen der menschlichen Leibesbildung, 1910 – Die Sonderstellung des Menschen in der Natur, 1926
J. W. Goethe, Physiognomische Fragmente. Naturwissenschaftliche Schriften, vydal Rudolf Steiner, 2. svazek, 1887
W. Giesbrecht, Crustacea. V: Handwörterbuch der Naturwissenschaften. II. svazek, 1912
W. K. Gregory, The origin and evolution of human dentition. Journal of Dental Research, Sv. II, 1920
E. Haeckel, Generelle Morphologie der Organismen, 1866
O. Hamann, Herkunft des Menschen, 1925
F. Keibel, Das biogenetische Grundgesetz und die Cenogenese. Merkel und Bonnets Ergebn. d. Anat. u. Entw., svazek 7, 1897
H. Klaatsch, Der kurze Kopf des Musculus biceps femoris. Sitzungsber. d. Königl. Preuß. Akad. d. Wiss., 1900
– Der Werdegang der Menschheit, po smrti autora vydal A. Heilborn, 1920.
S. Knauer, Ursachen und Folgen des aufrechten Ganges des Menschen, 1914
W. Köhler, Intelligenzprüfungen an Anthropoiden I, 1917
G. H. R. v. Königswald, Begegnungen mit dem Vormenschen. Köln, 1955
E. Kolisko, Die Dreigliederung des menschlichen Organismus. Měsíčník „Die drei“, ročník 1., 1921
– Gedanken zur anthroposophischen Tierkunde, v: „Gäa Sophia“, ročenka přírodovědecké sekce svobodné vysoké školy při Goetheanu, sv. I, 1926
J. Kollmann, Neue Gedanken über das alte Problem von der Abstammung des Menschen. Corresp. – Blatt d. deutsch. Ges. f. Anth., Ethn., Urgesch., 36. Jahrg., 1905.

- K. König, Einige geisteswissenschaftliche Betrachtungen über die Eihüllen und die erste Anlage des Menschenkeimes. Měsíčník „Natura“ I, 1927
- Versuch einer Darstellung der jüngsten menschlichen Embryonalentwicklung. „Gää Sophia“, ročenka, II. svazek, 1927
- E. Kretschmer, Hysterie, 1923
- J. Chr. Lucae, Hand und Fuss. Abh. d. Senckenb. Naturf. Ges., 1865
- F. Meckel, Entwurf einer Darstellung der zwischen dem Embryonalzustande der höheren Tiere und dem permanenten der niederen stattfindenden Parallele. Beitr. z. vergl. Anatomie, sv. II, 1818
- E. Mehnert, Die individuelle Variation der Wirbeltierembryonen. Morphol. Arb., sv. 5, 1898
- E. Meirowsky, Die angeborenen Muttermalen und die Färbung der menschlichen Haut im Lichte der Abstammungslehre. Naturw. Wochenschr., N.F., Bd: 19, 1920.
- Fritz Müller, Für Darwin, 1864.
- A. Naef, Über die Urformen der Anthropomorphen und die Stammesgeschichte des Menschenschädels. „Die Naturwissenschaften“, týdeník, 14. ročník, 1926
- H. Petersen. Über die Bedeutung der aufrechten Körperhaltung für die Eigenart des menschlichen Umweltbildes. Tamtéž, 12. ročník, 1924
- E. Pfeiffer, Die geologische Erdentstehung im Lichte der Geisteswissenschaft. Ročenka „Gää Sopia“, sv. I, 1926
- H. Poppelbaum, Tier-Wesenskunde (1938), 2. Auflage 1954. Dornach.
- Begriff und Wirkungsweise des Ätherleibs. Anthroposophisch-medizinisches Jahrbuch III. Dornach 1952
- A. Portmann, Das Tier als soziales Wesen. Zürich 1953
- L. Rüttimeyer, Gesammelte kleine Schriften allgemeinen Inhalts, 1898
- O.H. Schindewolf, Das Problem der Menschwerdung. Jahrbuch der Preussischen Geologischen Landesanstalt, Band 49, 1928
- A. Schopenhauer, Über den Willen in der Natur, 1835
- G. Schwalbe, Die Abstammung des Menschen und die ältesten Menschenformen. V: Kultur der Gegenwart. Svazek „Anthropologie“, 1923
- E. Selenka, Menschenaffen (Anthropomorphae), 1898
- Karl Snell, Die Schöpfung des Menschen, 1863.
- Vorlesungen über die Abstammung des Menschen. Z pozůstalosti vydal R. Seydel, 1887
- O. Spengler, Der Untergang des Abendlandes, Bd. I, 1917
- Rudolf Steiner, Grundlinien einer Erkenntnistheorie der Goetheschen Weltanschauung, 1886
- Die Philosophie der Freiheit, 1894
  - Theosophie. Einführung in übersinnliche Welterkenntnis und Menschenbestimmung, 1904
  - Lucifer Gnosis, časopis vyd. R. Steinerem, 1904-1908
  - Blut ist ein ganz besonderer Saft, 1907
  - Die Geheimwissenschaft im Umriss, 1910
  - Unsere atlantischen Vorfahren, 1909
  - Von Seelenrätseln, 1917

- Das Verhältnis der verschiedenen naturwissenschaftlichen Gebiete zur Astronomie (vydala Matematicko-astronomická sekce Svobodné vysoké školy pro duchovní vědu v Dornachu 1926), 1919
- Kurs konaný pro učitele v Goetheanu, zpracovaný Albertem Steffenem, 1921
- I. Wegman, Grundlegendes für eine Erweiterung der Heilkunst nach geisteswissenschaftlichen Erkenntnissen, 1925
- C. H. Stratz, Zur Abstammung des Menschen, 1906
- R. Virchow, Menschen- und Affenschädel. Sammlung wissenschaftl. Vorträge, 1870
- Hans Vokelt, Über die Vorstellungen der Tiere. Arb. z. Entw. – Psychologie, Bd. I 2, 1914
- G. Wachsmuth, Die ätherischen Bildekräfte in Kosmos, Erde und Mensch. I. sv., 1924.
- E. Wasmann, Vergleichende Studien über das Seelenleben der Ameisen und der höheren Tiere, sv., 1924
- E. Wasmann, Vergleichende Studien über das Seelenleben der Ameisen und der höheren Tiere, 1900
- F. Weidenreich, Der Menschenfuss. Zeitschr. f. Morphol. u. Anthropol., Bd. 22, 1921
- H. Weinert, Der Schädel des eiszeitlichen Menschen von Le Moustier in neuer Zusammensetzung, 1925
- M. Westenhöfer, Der Mensch – das älteste Säugetier. Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft, Wien, svazek 57, 1927

A

Allantois – přídatný orgán embryonální u vyšších obratlovců (plazů, ptáků, savců). Jde o vakovitý útvar, umístěný převážně mimo vlastní embryo. Vzniká odškrcením od žloutkového vaku. Dutina tohoto vakovitého útvaru souvisí jednak se žloutkovým vakem, jednak s dutinkou uvnitř embrya samého (na jeho přední straně). Tato dutinka uvnitř embrya je základem močového měchýře. U většiny amniotů (tj. plazů, ptáků a savců) je allantois v určité fázi mnohem větší než embryo samé i než žloutkový vak, u člověka a vyšších opic je allantois jen rudimentární.

Amnion – blána vodní čili ovčí, nejvnitřnější z blan obalujících embrya a féty vyšších obratlovců (plazů, ptáků a savců); obsahuje plodovou vodu, v níž plave embryo, resp. fétus. V časném stádiu embryonálního vývoje (u člověka kolem 15 dní) je amniotický vak mnohem větší než embryo samé.

Amnioti – vyšší obratlovci, jejichž embrya, resp. féty jsou obklopena amniem; patří sem plazi, ptáci a savci.

Antropoidní opice – lidoopi (viz toto heslo).

Antropomorfismus – tendence neoprávněně aplikovat lidské vztahy na mimolidské oblasti. Jestliže někdo např. spatřuje ve zvířecí říši něco jako individuální svobodnou vůli nebo např. něco jako konkurenční boj nebo něco jako stát, promítá neoprávněně do zvířecí říše vztahy, které platí jen pro říši lidskou.

B

Brachiopodi – ramenonožci, třída měkkýšů, tvoří pevně přisedlé, malé kolonie v moři, mušlovitého vzezření, s jemnou břišní zářezou skořápkou, s dvěma velkými, spirálovitými výběžky na způsob paží, umístěnými vedle úst.

D

Descendenční teorie – teorie o vývoji živočišných druhů i člověka, odvozující zpravidla vyšší organismy z nižších.

E

Embryo – zárodek v prvních týdnech těhotenství, resp. březosti (u člověka dle různých autorů různý počet týdnů, průměrně devět); pak se zárodek nazývá fétus – plod.

Entelechie – dosažení cíle, dokonalosti; u Aristotela síla nebo schopnost v látce (zvláště v organismu), směřující k danému cíli, způsobující a řídící její vývoj. Např. duše je entelechie těla. – Ve 20. stol. užil tohoto výrazu opět filosof a biolog H. Driesch ve smyslu tvořivého životního principu utvářejícího organismus. Tím chtěl – proti mechanistickým teoriím v biologii – odlišit živou přírodu od neživé.

F

Fable convenue (franc., čti fábl konveny) – výmysl, který je všeobecně uznáván a všem vyhovuje, takže se téměř zapomíná, že je nepravdivý.

Fétus – plod, lidský nebo zvířecí zárodek asi v druhé a třetí třetině těhotenství, resp. březosti (u člověka asi od 3. měsíce těhotenství). Viz též heslo „embryo“.

Fosilní – získaný z vykopávek.

G

Gastrula – časně embryonální stádium ve vývoji živočichů. Oplodněné vajíčko se nejprve mnohokrát rozdělí, takže vznikne útvar připomínající malinu – tzv. morula. Uvnitř moruly se vytvoří dutina, čímž vzniká blastula. Tato blastula se na jednom místě vchlípí – asi jako kdybychom zatlačili prstem do měkkého gumového míče. Tak vznikne váček s dvojitou stěnou – gastrula. Z vnitřní stěny – entodermu – se později vytvoří mj. zažívací trubice, plíce a žlázy, ze zevní stěny vzniknou mj. orgány nervové a smyslové a též kůže. Tento základní a jednoduchý způsob vzniku gastruly vchlípením se pozoruje u nižších živočichů, např. u kopinatce plžovitého. V embryonálním vývoji vyšších živočichů a člověka se místo či kromě vchlípení uplatňuje více delaminace (rozvrstvování), epibolie (obrůstání) aj. Přitom vzniká „gastrula“ rozložená do plochy.

Gibbon – druh opic.

H

Homo sapiens – člověk moudrý. Zoologické označení lidského „druhu“, podobně jako „kočka domácí“, „hlemýžď zahradní“ apod.

I

Inkarnace – vtělení.

K

Korýši – Crustaceae – Krebstiere, členovci dýchající žábami, tělo pokryto vápen. krunýřem, pohlaví odděl., patří k nejstarším zvířatům a vyskytují se již v kambriu.

Kosmogonie – vytváření vesmíru.

Kytovci – řád ohromných mořských savců, k nimž patří velryba, vorvaň, plískavice (delfín) aj.

L

Lidoopi – antropoidní opice, čeleď úzkonosých opic nejvíce podobných člověku. Patří sem orangutan, gorila a šimpanz.

M

Magma reticulare, embryonale. Ve velmi časném embryonálním stadiu je v dutině vyvíjejícího se vejce řídká tkáň tvořená hvězdovitými buňkami, spojenými mezi sebou jemnými vlákny; mezi těmito buňkami a vlákny je bílkovitá tekutina, magma embryonale. Toto pojivo patří k tzv. přídatným orgánům embryonálním, není tedy základem pro vývoj vlastního embrya.

Majorátní pán – dědic na základě majorátního práva. Jde o historické právní ustanovení, podle něhož byl nejstarší syn jediným dědicem rodového statku a tím jaksí hlavním nositelem rodové tradice. Mladší sourozenci, vydědění podle tohoto majorátního práva, často museli žít ve velmi skromných poměrech, jaksí „pod úrovní vznešeného rodu“. Štafeta rodové kontinuity se tedy předávala nejstaršímu, ostatní jakoby k rodu téměř ani nepatřili. Toto právo se uplatňovalo zejména u panovnických rodů.

Měkkýši – Mollusca – Schalentiere. Primitivní živočichové s měkkým tělem a pevnou schránou. Patří sem např. hlemýžď zahradní, sépie, ústřice, perlorodka, škeble.

Morfologické vědy – vědy o tvarech přírodních; patří sem např. anatomie.

Morula – viz heslo „gastrula“.

N

Nominalisté – středověcí myslitelé, kteří pokládali např. pojem „pes“, „kůň“ za pouhé jméno (nomen) bez reálného obsahu. Reálným byl pro ně jen určitý jednotlivý pes, např. náš Hektor, sousedův Ořech. Opačný názor zastávali „realisté“, kteří tvrdili, že obecný pojem „pes“, „kůň“ je realitou. Slovo „realista“ mělo tedy ve středověku zcela jiný význam než dnes.

P

Perfidní – ničemný, drzý, nestydatý.

Pithekoidní – opice připomínající.

Placenta – tzv. „koláč“, přídatný orgán embryonální, zprostředkuje výměnu látek mezi krví matky a krví plodu.

Placentalia – vyšší savci vytvářející placentu.

Primáti – nejvyšší řád savců, do něhož se kladou poloopice, opice a též člověk.

Ptakopysk – patří společně s ježurou mezi ptakořitné, resp. ptakovcovité (viz toto heslo).

Ptakořitní – viz ptakovcovití.

Ptakovcovití – spolu s vačnatci (viz toto heslo) patří k nižším savcům, jejichž mláďata se vyvíjejí v děloze bez placenty. – Zhruba týž význam má asi slovo „ptakořitní“, označující nižší savce, jejichž čelisti se podobají zobáku a zažívací roura končí kloakou, kam ústí i močovody a chánovody, resp. vejcovody.

R

Realisté, viz heslo „nominalisté“.

Recentní – čerstvý. V evoluční nauce jsou tak označována zvířata dosud žijící (např. gorila) na rozdíl od zvířat známých jen z vykopávek (např. brontosaurus).

Reptilie – plazi.

S

Selekce – výběr. Obvykle je míněn výběr živočichů nebo lidí, přičemž „nevybraní“ jedinci hynou. Podle Darwinovy představy se rodí mnohem více jedinců než kolik se jich může uživit. V životním boji pak – podle Darwina – přežívají zpravidla nejschopnější jedinci, kdežto méně schopní jedinci hynou. Tak funguje podle Darwina „přírodní výběr“, tak je podle něj postaráno o to, aby se z různých nahodilých variant udržely ty nejschopnější, které pak prý přenášejí své výhodné vlastnosti na potomstvo. To je prý příčinou vývoje druhů. To je ovšem jen nejpobulárnější extrakt Darwinova učení. Mayr poznamenává, že v Darwinových spisech lze nalézt oporu téměř pro každou evoluční teorii. Proto je prý také výraz „darwinismus“ velmi nejednoznačný.

Senilní – stařecký.

Š

Šišinka – epifysa, oválný útvar nacházející se v mozku nad čtverohrbolím, dlouhý u člověka asi 1 cm. O významu tohoto orgánu pro člověka ví oficiální věda poměrně málo. Je to rudiment, který je upomínkou na třetí či spíše první oko u nižších živočichů. O tomto orgánu napsal podrobnou monografii D. Boie pod názvem „Das erste Auge – První oko“. Vyd. Freies Geistesleben 1968.

T

Trofoblast. Na počátku embryonálního vývoje jsou na povrchu vajíčka buňky, které se nazývají „(cyto)-trofoblast“. Netvoří základ vlastního embrya, nýbrž patří k tzv. přídatným orgánům embryonálním, zprostředkující zárodku výživu z děložních tkání. Buňky uvnitř vyvíjejícího se vejce se nazývají „embryoblast“; vzniká z nich kromě jiného i vlastní embryo.

U

Uterus – děloha.

Vysvětlivky cizích slov a málo známých slov českých připojil překladatel.